

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
“УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ”»

Л. С. Рибалко, Р. І. Черновол-Ткаченко, Т. В. Куценко

АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ
РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ



ОСНОВА

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ "УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ"»

КОД: УШК044

Отримуйте більше корисної та сучасної інформації!

Беріть участь у періодичних **БЕЗКОШТОВНИХ** інтернет-марафонах вебінарів від ВГ «Основа»!



- 🕒 Протягом 3-4 днів. 🗣️ Актуальні теми.
- 👤 Професійні спікери.
- 📄 Сертифікат після перегляду вебінару (за бажанням).
- 📅 Місяці проведення: березень, червень, серпень, жовтень.
- 📺 Записи минулих вебінарів дивіться на нашому YouTube каналі: www.youtube.com/user/OSNOVAVG

Детальніше читайте на сайті <http://osnova.com.ua>

Підпишіться на сторінку Видавничої групи «Основа» у соціальних мережах:



- ✓ **БЕЗКОШТОВНІ** корисні матеріали для роботи.
- ✓ **Цікаві статті** на актуальні теми та сценарії виховних заходів.
- ✓ **Розіграші** методичної літератури.
- ✓ Відео з інтернет-марафону вебінарів.

📘 www.facebook.com/lzdatelstvoOsnova

Підвищуйте свій професійний рівень!
Користуйтеся усіма безкоштовними ресурсами від ВГ «Основа»!



УДК 37.013
Р49

Бібліотека журналу «Управління школою»

Схвалено Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 5 від 24.06.2016 р.)

Рецензенти:

Г. В. Єльнікова, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Української інженерно-педагогічної академії;
О.Є.Гречаник, кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри наукових основ управління і психології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди, член-кореспондент
Української академії акмеології

Рибалко Л. С. та ін.

Р49 Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : колективна монографія / Л. С. Рибалко, Р. І. Черновол-Ткаченко, Т. В. Куценко. — Х. : Вид. група «Основа», 2017. — 128 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 7 (174)).

ISBN 978-617-00-3132-7

У монографії розкрито проблему професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів із позиції акмеологічного підходу. Упровадження акмеологічних ідей розвитку та саморозвитку особистості, формування професійної «Я»-концепції учителя, досягнення акме через професіоналізм і педагогічну майстерність у шкільну практику сприяють підвищенню ефективності педагогічного процесу, побудові міжособистісних відносин на засадах співпраці та партнерських відносин.

Монографію адресовано педагогічним працівникам, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів, студентам і слухачам магістратури вищих педагогічних навчальних закладів, системи післядипломної педагогічної освіти, аспірантам і докторантам.

УДК 37.013

© Рибалко Л. С.,
Черновол-Ткаченко Р. І.,
Куценко Т. В., 2017

ISBN 978-617-00-3132-7

© ТОВ «Видавничка група «Основа», 2017

Зміст

Список прийнятих у роботі скорочень	4
Вступ	5
Розділ 1. Теоретичні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів	9
Розділ 2. Педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів	48
Загальні висновки	92
Список використаних джерел	98
Додатки	121

СПИСОК ПРИЙНЯТИХ У РОБОТІ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ — вищий навчальний заклад.

ДНЗ — дошкільний навчальний заклад.

ЗНЗ — загальноосвітній навчальний заклад.

ІКТ — інформаційно-комунікаційні технології.

МОН України — Міністерство освіти і науки України.

РМО — районне методичне об'єднання.

ХНПУ імені Г.С.Сковороди — Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди.

Вступ

Побудова громадянського суспільства в Україні на засадах гуманізму та вільного вибору особистістю пріоритетів самопізнання і розкриття власного потенціалу, демократичні освітні процеси висувають нові вимоги до особистості вчителя, який передає вихованцям кращі традиції українського народу, сприяє побудові та розвитку інтелектуального суспільства. У програмі «Біла книга (сили змін і вектори руху до нової освіти України)» (2009 р.), Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності (2012 р.), Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Проекті концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2015 р.) [18; 73; 201; 211] наголошено на пошуках нових ресурсів удосконалення професіоналізму та педагогічної майстерності вчителів, до яких належить система методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ).

Розробляння та впровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ зумовлені низкою чинників, а саме: професія вчителя є багатогранною та своєрідною, однак не всі таланти вчителів у ній розкрито, зокрема, й у методичній роботі; підвищення кваліфікації вчителів акцентовано на засвоєнні теоретичної інформації з методики викладання навчальних предметів. Проте недостатньо розкривають та активізують психологічні та педагогічні механізми самореалізації суб'єктів педагогічного процесу, які є передумовою методичної діяльності вчителя. Останнім часом популяризують педагогічні технології, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх використання у школі, однак не всі вчителі готові їх використовувати у практиці, розробляти інноваційні методи та форми навчання й виховання учнів, реалізовувати авторські програми.

Науковим підґрунтям дослідження стали головні ідеї творчої самореалізації учителів і школярів (Н.Громова, І.Іонова, І.Ісаєв, А.Ковальова, Л.Колесник, Л.Левченко, М.Ситнікова, К.Фоменко та інші) [53; 79; 82; 100; 103; 132; 236; 272], стимулювання професійного самопізнання та саморегуляції вчителів у педагогічній діяльності, створення педагогічних умов для саморозвитку педагогічних працівників (С.Архіпова, О.Васильєва, Ю.Єрмак, С.Кириченко, О.Колодницька, Л.Кравець, Г.Лисовенко, Н.Литовченко, Я.Москальова, Н.Самохіна, К.Сергеєва, А.Суценко, Л.Суценко, І.Харкавців та інші) [31; 94; 95; 100; 104; 115; 135; 138; 174; 228; 229; 251; 252; 253; 261; 275].

Вивчення проблеми стало можливим завдяки науковим працям, присвяченим підвищенню кваліфікації вчителів у неперервній освіті, з'ясуванню можливостей системи післядипломної освіти (В.Андрущенко, Л.Армійська, Н.Білик, М.Войцехівський, І.Гавриш, І.Гальченко, В.Дивак, В.Зеленюк, І.Зязюн, О.Маринівська, Н.Мельник, Т.Нікішина, Л.Ніколенко, І.Підлужна,

Т. Сорочан, С. Тарасюк, А. Яцинік) [6; 7; 20; 34; 38; 39; 60; 75; 162; 167; 177; 179; 180; 204; 219; 244; 245; 254]. Аналіз системи методичної роботи ЗНЗ засвідчив те, що з нею тісно пов'язані питання щодо формування професіоналізму та методичної компетентності вчителів (С. Бойцун, Н. Василенко, І. Волощук, Н. Глузман, В. Григораш, Н. Грищенко, А. Єрмола, І. Жерносек, Л. Карпова, В. Крижко, О. Левчишина, Л. Литвин, Г. Литвиненко, М. Лук'янова, В. Павленко, Є. Павлютенков, О. Половенко, О. Пучкова, О. Сидоренко, С. Скворцова, О. Солоцька, Я. Стемковська, Т. Ткачова) [23; 29; 36; 47; 50; 52; 66; 67; 69; 90; 133; 136; 137; 147; 193; 194; 207; 213; 230; 238; 242; 248; 259], її науково-методичного забезпечення (І. Казначей, Л. Князева, О. Коваленко, С. Майданенко, Л. Нечволод, А. Труханенко, Н. Федоринова, О. Фісун, Г. Хортів, Б. Чаговець, О. Чернишов) [84; 98; 99; 151; 177; 262; 266; 270; 277; 280; 282], підготовки вчителів до інноваційної діяльності, сприйняття та розроблення інноваційних методів, прийомів, форм, упровадження здоров'язберігальних технологій (Н. Беседа, Л. Буркова, Т. Волобуєва, О. Жерновникова, В. Корнієнко, Ю. Лобейко, Є. Лодатко, О. Мандражи, В. Мирошніченко, Л. Супрун, О. Тюрікова, В. Урусський, Т. Хронік, В. Ястребова) [15; 26; 35; 68; 109; 140; 141–144; 157; 158; 171; 249; 263; 264; 278; 295], використання інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі (О. Біла, А. Букач, В. Каліта, М. Криворучко, Т. Кудряшова, І. Лапшина, В. Луначек, Ф. Майнаєв, Г. Романець, Т. Фалес) [19; 24; 86; 117; 119; 131; 148; 152; 225; 265; 256].

Необхідність звернення до означеної проблематики посилена наявністю низки *суперечностей*, які існують між: потребами суспільства у висококваліфікованих учителях загальноосвітніх навчальних закладів, здатних до ефективної професійної самореалізації в педагогічній діяльності, та недостатнім рівнем їхньої активності й ініціативності в системі методичної роботи; потенційними можливостями методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів і відсутністю належного мотивування та заохочення вчителів до розроблення авторських методик, інноваційних методів і прийомів навчання та виховання учнів, опанування нових засобів методичної роботи і використання інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі; розумінням важливості професійної самореалізації вчителів як чинника позитивного впливу на якість навчання та виховання учнів, недостатнім розробленням і практичним упровадженням педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Отже, актуальність порушеної проблеми, її недостатнє теоретичне розроблення, а також нагальна необхідність у подоланні виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів»**.

Мета дослідження — теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка впливу запропонованих педагогічних умов на ефективність професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан розроблення проблеми самореалізації особистості в теорії та практиці.
2. Охарактеризувати систему методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.
3. Розкрити педагогічну сутність, функції, структуру, компоненти професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.
4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.
5. Розробити модель науково-організаційного забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.
6. Уточнити критерії, показники рівнів професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Об'єкт дослідження — процес професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження — педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів і науково-організаційне забезпечення їх реалізації.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використано **методи дослідження**: *теоретичні* — вивчення, аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з метою розкриття основних дефініцій досліджуваної проблеми й теоретичного обґрунтування педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ; аналіз нормативної документації щодо проведення методичної роботи ЗНЗ; *емпіричні* — анкетування, тестування, бесіда, спостереження, діагностувальні методики з метою визначення рівнів професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ, педагогічний експеримент для перевірки ефективності педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ; *методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що:

- × *уперше* теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів, як: активізація позитивної мотивації професійної самореалізації учителів засобами методичної роботи; стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності; підвищення методичної мобільності вчителів завдяки освоєнню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі; розроблення й впровадження моделі науково-організаційного забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів;

- × *уточнено* сутність поняття «професійна самореалізація учителя в системі методичної роботи ЗНЗ» як процес і результат перетворювальної діяльності вчителя, спрямованої на розкриття його творчого потенціалу в методичній діяльності та створення авторських методичних напрацювань, функції, структуру, компоненти професійної самореалізації вчителів (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-діяльнісний, особистісно-аналітичний), критерії (мотиваційний, когнітивний, творчо-діяльнісний, рефлексивний) і показники рівнів професійної самореалізації вчителів (творчий, репродуктивний, недостатній);
- × *набули подальшого розвитку* способи виявлення бар'єрів професійної самореалізації, методика складання авторської програми з навчальних предметів, вимоги до презентації результатів методичної роботи, алгоритм розроблення акмеограми, техніка складання блогу вчителя.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ пройшли експериментальну перевірку, що уможливило їх реалізацію в педагогічному процесі ЗНЗ. До шкільної практики впроваджено модель науково-організаційного забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ, авторську та робочу програму спецсемінару «Теорія і практика професійної самореалізації вчителів у методичній діяльності», методичні рекомендації. Автор написав розділ до колективної монографії «Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти».

Матеріалами дослідження *можуть послуговуватися* працівники методичних центрів ЗНЗ, закладів неперервної освіти вчителів, а також викладачі під час укладання навчально-методичних посібників з педагогіки, основ педагогічної майстерності, педагогічного менеджменту, методики викладання дисциплін, студенти та слухачі магістратури — для написання курсових, дипломних, магістерських робіт, доповідей на олімпіади, конкурси.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

1.1. АНАЛІЗ СТАНУ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ТЕОРІЇ Й ПРАКТИЦІ

Виявленню сутності самореалізації особистості сприяє логіко-семантичний аналіз поняття «самість». Семантичний аналіз дозволяє поглибити розуміння змісту цього наукового визначення. Самість у філософських і психологічних концепціях К. Юнга — це різновид архетипу, що становить центр, в якому поєднано цілісність усвідомленого психічного життя людини, поняття філософії М. Хайдеггера, що позначає буття «Я» (само-буття). Особистісну самість (Ich-selbst) у такій філософській концепції трактують як існування буття, «турботи» (буття суцього як людського існування, стосовно навколишнього світу, що трактують як «стурбованість», а до іншої людини — як «загальна турбота») [269, с. 168].

В американському психологічному та психоаналітичному словнику (1958 р.) поняття «самореалізація» визначене як «збалансоване та гармонійне розкриття всіх аспектів особистості, розвиток генетичних і особистісних можливостей» [296, с. 488]; у психологічному словнику (1971 р.) поняття «самореалізація» ототожнюють із поняттям самоактуалізації та визначають як тенденцію особистості розвивати власні таланти й можливості [297, с. 537]. В оксфордських словниках (1986, 1989, 1991 років) це поняття трактують як упевненість у своїх можливостях і власні ресурси [307, с. 751], реалізацію власних зусиль людини, можливостей розвитку «Я» [305, с. 921], опертя на власні ресурсні сили, незалежність [306, с. 1317].

Педагогічні словники визначають самореалізацію особистості як прагнення людини до якомога повнішого виявлення своїх схильностей, нахилів,

здібностей, якостей, особливостей, як одне з виражень соціальних потреб людини [114, с. 36], більш повне виявлення особистістю індивідуальних і професійних можливостей [101, с. 176], процес змін у розвитку, який полягає у внутрішньому вдосконаленні особистості (на протигагу процесам деградації), прагненні до конструювання власної особистості через обрані зразки [30, с. 154], мету педагогічного процесу, яка допомагає особистості здійснювати свої позитивні можливості, розкрити задатки та здібності [196, с. 528].

Термін «реалізація» походить від латинського слова *realis* і в соціологічному, енциклопедичному і тлумачному словниках визначений як здійснення будь-чого, втілення в життя певного плану, проекту, ідеї, намірів тощо [246, с. 292], а «реалізуватися» — здійснюватись, набувати реальності, втілюватись у життя [32, с. 1018].

В одних наукових джерелах самореалізацію вивчають як апробацію та розгортання наявних у людини потенцій (Ю. Орлов) [188], а в інших — як самоствердження, прагнення людини до самоздійснення, самореалізації в об'єктивному світі, привласнення індивідом своєї діяльній суті, здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості з іншими людьми (оточенням), соціумом і світом загалом (Л. Коростильова) [113].

У тлумачному електронному словнику Merriam-Webster's Collegiate Dictionary [300] значення терміна «самореалізація» (self-realization) подано як самоздійснення можливостей характеру особистості.

Ідея самореалізації особистості зародилась у філософських системах минулого. Приміром, у філософії Заходу вчення про самореалізацію належить Аристотелю; у давньоіндійській і давньокитайській філософії самореалізацію пов'язують із самовдосконаленням духу й тіла людини; у філософії Ф. Бекона і Л. Фейєрбаха — з призначенням людини; у Г. В. Ф. Гегеля — із саморозвитком абсолютної ідеї [268].

Відомі українські філософи та письменники минулого В. Винниченко, М. Бердяєв, М. Коцюбинський, Г. Сковорода, Леся Українка й інші розуміли самореалізацію як практичну діяльність, спрямовану на розкриття суті людини, пошуки нею сенсу життя, виконання вищого призначення, виявлення та розвитку власних потенціалів на шляху «руху до себе» [83, с. 890–957]. Приміром, М. Бердяєв, представник київської групи екзистенційно-гуманістичної філософії, проповідував ідеї свободи, творчості, особистості, мети історії, її сенсу. Основним предметом філософії, на його думку, є людина як особистість (альтернативна людині — індивіду, біосоціальної, матеріальної істоті), яка є «неосяжною духовною безоднею», що корениться у свободі. Творчій активності особистості, свободі протистоїть об'єктивізація, що призводить до спадання свободи для відчуження власного «Я». В. Винниченко вважав, що людина має жити у злагоді з собою, з природою, з іншими людьми, з нацією. Саме в цьому існує коріння провідного принципу етики — «чесності з собою». М. Коцюбинський ратував за повернення людини до природи, перенесення її, так би мовити, в саму людину, установлення постійного діалогу з природою не як із байдужим буттям, а як зі своїм «внутрішнім». Українського мислителя вабили не зовнішні (природно-соціальні) спонукання людської поведінки, а саме внутрішні, згідно з якими реалізується індивідуально-неповторне

особистості, створює її внутрішній світ. Людина прагне повноти буття, устанавлює зі світом діалогічні відносини. Міфологічно-атеїстична ідея органічної спорідненості людини з природою, антропологічної наповненості природи проймає зміст драматичного твору Лесі Українки «Лісова пісня».

Інноваційна людина, як зазначає відомий сучасний український філософ В.Кремінь, є більш вільною щодо реалізації повсякденних потреб, у спілкуванні й освіті, у прагненнях до розваг, у моді, в мистецтві, що і свідчить про звільнення особистого «Я». Сучасна інноваційна особистість — це не просто продукт мегаполісів і масової культури, а й проект за умов глобалізації та інформатизації. Нині на перше місце виходить вибір проекту, автором якого є саме людина. Маємо на увазі конкретну технологію розроблення та реалізації такого проекту, що містить вибір життєвої стратегії, формування, позиціонування та просування певної репутації. Йдеться про формування власної затребуваності, попиту на себе як на ринку праці, так і в соціальних, культурних і політичних відносинах, особистому житті. Для того щоб реалізувати своє «Я», досягти певних результатів, треба повідомляти про себе, виводити себе в інформаційний, економічний і соціально-політичний простір [116, с. 19].

У філософії процес самореалізації особистості розкрито на підставі теорії «запредметнення–розпредметнення», сутність якої полягає в тому, що особистість розпредметнює соціальний досвід і тим самим запредметнює свою природну суть. Сучасний представник такої теорії В.Муляр [175] вважає, що самореалізація особистості є ієрархічною структурою, індивідуальним процесом практичного втілення сутнісних сил особистості у практичній діяльності. На підставі інтеріоризації зовнішньої соціальної діяльності відбувається перетворення внутрішніх структур людської психіки, тобто сутнісних сил особистості. Самореалізація є екстеріоризацією внутрішніх структур людської психіки у предметно-практичній діяльності.

Зарубіжні гуманісти-психологи А.Адлер, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл самореалізацію ототожнюють із самоактуалізацією людини, сенсом її буття [2; 166; 223; 224; 273]. У психології феномен самореалізації особистості вивчають як важливу форму виявлення особистістю сутнісних сил (Б.Ананьєв, Л.Виготський, Д.Леонтьєв, С.Рубінштейн, Б.Теплов) [5; 37; 123; 134; 226; 257].

У психології проблема самореалізації особистості постає в контексті самосвідомості людини, її «Я»-концепції. На думку В.Маралова [159, с. 21], структуру самосвідомості людини утворюють «Я»-концепція, образ «Я», уявлення про себе, «Я»-об'єкт і «Я»-суб'єкт. Внутрішніми спонукальними чинниками самореалізації особистості є ступінь самопізнання потенційних можливостей, усвідомлення шляхів їх реалізації на теперішній час, рівень сформованості рефлексії минулих дій і поведінки, схильність до уявлення себе в майбутньому.

Доцільно відзначити, що термін «самореалізація особистості» не є поширеним у зарубіжній науковій літературі, окрім того, існує обмежена кількість праць, присвячених питанням самореалізації вчителя. Наприклад, китайський дослідник Сюе Джіанганг (Xue Jiangang) акцентує увагу на соціальній природі цього феномену. Автор, із посиленням на піраміду потреб

А. Маслоу, зазначає, що самореалізація є найвищим рівнем цієї ієрархії, а її мета полягає в розкритті власного потенціалу й усвідомленні цінності життя. Цінною є думка дослідника про те, що процес самореалізації вчителя має дві основні ознаки. По-перше, це комплексність, зумовлена складністю завдань освіти, — забезпечити розвиток молоді (моральності, інтелекту, особистісних якостей), не лише передавати знання, формувати вміння та навички учнів, але й спрямовувати їх на аналіз і розв'язання власних проблем, генерувати ідеї, мати «підприємницький дух». Комплексність також визначена складністю процесу, методів і засобів навчання. По-друге, процес самореалізації є творчим. Для того щоб озброїти учнів знаннями, вчитель має «пропустити» ці знання через себе, підібрати різні форми презентації навчального матеріалу, реалізувати свої творчі здібності [298, с. 36–37].

Схожої наукової позиції щодо соціальної природи самореалізації вчителя дотримує індійський дослідник Шриваства. Він наголошує, що самореалізація є найвищим ступенем розвитку особистості й може бути досягнена лише в суспільстві, оскільки цей феномен означає вираження себе у формі любові, співчуття, товарищескості та прагнення до співпраці заради блага кожного, виключення будь-якої дискримінації серед людей на підставі кастових, релігійних, гендерних, расових та інших ознак. Автор розглядає самореалізацію вчителя як всебічне пізнання себе, саморозвиток потенційних можливостей у педагогічному процесі [304, с. 34–35].

Зв'язок самореалізації особистості та професійної діяльності знаходимо в працях Р. Ішмухаметова [80, с. 75–78], який вважає, що в межах професії розвивають індивідуальні та фахові здатності, відбувається кар'єрне й особистісне зростання, досягають певного соціального статусу, забезпечують фінансові засади життєдіяльності, а використання власних професійних навичок є суттєвим чинником досягнення успіху в професійній діяльності. У процесі та в результаті професійної самореалізації в людині формується самосвідомість, яка виявляється в усвідомленні власної належності до обраного фаху діяльності, знаннях про ступінь відповідності професійним еталонам, визнанні в професійній групі свого місця в системі професійних ролей, уявленнях про себе та свою роботу в майбутньому. Проте пов'язувати із самореалізацією людини, на думку автора, можна не всі професійні дії, а лише ті, що викликають інтерес і приносять їй задоволення. При цьому важливо, щоб основу привабливості було забезпечено розумінням загальної соціальної та індивідуальної цінності праці. Домінування праці в ієрархії цінностей практично є гарантією успішної самореалізації [80, с. 76].

Інший індійський дослідник Р. Р. Рао вважає, що за умов сьогодення необхідним є формування гуманістично спрямованого вчителя, котрий має такі якості, як спонтанність, прийняття, креативність і самореалізація. Остання уможливує пізнання себе та своїх учнів [301, с. 16].

Аналогічні погляди висловлюють американські дослідники Р. П. Ліпка і Т. М. Брінтхаупт, наголошуючи, що лише той вчитель є здатним до самореалізації, котрий усвідомлює власне «Я» та використовує його як інструмент для саморозвитку та розвитку учнів [299, с. 5].

Корейський учений С. Х. Шим звертає увагу на те, що вчитель може досягти щастя як головної мети всіх людей (за словами Аристотеля), від-

чуваючи задоволення від процесу педагогічної праці та самореалізуючись у ній. Більше того, вчитель може дізнатися щось нове під час підготовки до занять або під час взаємодії зі своїми учнями. Як указує дослідник, у процесі навчання учитель має глибоко осмислювати проблему, вивчати її з різних точок зору, відкривати для себе нові факти — в цьому й полягає його самореалізація. Остання передбачає також усвідомлення вчителем власних обмежень, недоліків, прогалин; рефлексію з метою самовдосконалення та духовного, морального й естетичного зростання [303; 516].

Деякі аспекти розв'язання проблеми професійної самореалізації педагогічних працівників, майбутніх учителів започатковано у вітчизняних наукових працях З. Крижановської, Л. Рибалко, Н. Самохіної, К. Сергєєва, І. Харкавців, у яких вони досліджують мотиваційні чинники професійної самореалізації особистості та роль педагогічної творчості в розкритті її професійно-педагогічного потенціалу [118; 216; 228; 229; 275].

У проведених дослідженнях йдеться про актуальність і доцільність вивчення творчої самореалізації учителів. Приміром, І. Ісаєв, М. Ситнікова [79, с. 49] відзначають, що самореалізація особистості є специфічною галуззю педагогічного дослідження, а особливістю педагогічної діяльності можна назвати педагогічну взаємодію вчителя й учнів, під час якої розкривають потенційні можливості суб'єктів освітнього процесу. Учитель, який стимулює учнів до творчої самореалізації, має творчо реалізуватися у професійній діяльності.

Зв'язок педагогічної творчості та самореалізації особистості наведено в працях І. Харкавців, яка вважає, що педагогічна творчість також є «творчим розпредметненням» цінностей і технологій педагогічної діяльності, наповненням особистісним сенсом. Саме через творчість розпредметнення результатів попередньої діяльності супроводжує внесення у неї нового змісту, що суттєво змінює зміст. Повсякденні вимоги творчого вирішення різних, нестандартних навчальних і виховних завдань, які зазвичай складно передбачити, роблять педагогічний процес персоніфікованим особистими якостями педагога й учнів, сповненим елементів імпровізації, які суттєво коригують будь-який, заздалегідь підготовлений проект майбутньої педагогічної діяльності [275, с. 3].

На підставі результатів аналізу наукової літератури з проблеми самореалізації суб'єктів педагогічного процесу [82; 85; 89; 95; 100; 104; 115; 132; 179; 214; 228] ми доходимо висновку, що дослідники до засобів стимулювання творчої самореалізації особистості відносять: інтеграцію профілізації та диференціації навчання; впровадження інтегрованих уроків; використання евристичної технології навчання; запровадження системи групових, індивідуальних і масових форм діяльності, до участі в яких залучають максимальну кількість учнів школи; організацію освітнього процесу проектування та реалізації багаторівневих програм додаткової освіти, які дозволяють урахувувати рівень розвитку підлітків і надають можливість виявити суб'єктну позицію через вільний вибір видів діяльності та добровільне засвоєння соціальних ролей; конструювання та реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій учнів; упровадження предметно-урочної системи навчання, яка оптимально пристосовує навчальний курс, темп, методи викладання до індивідуальних особливостей учня та уможливорює

формування груп із учнів однієї паралелі для вивчення певних шкільних дисциплін на різних рівнях (ускладнений, збагачений, базовий, компенсаційний); здійснення індивідуального та диференціального підходу до навчання учнів через творчість як в урочний, так і позаурочний час, що базуються на інтересах, потребах та індивідуальних особливостях дітей; навчання учнів через творчість шляхом залучення до роботи творчих лабораторій і наукового товариства.

Науковці С.Гармаш, Л.Калашникова, Л.Рибалко [85; 220] наголошують на тому, що проведення, наприклад класної години з учнями, вимагає високого рівня професійної самореалізації вчителів. Інші дослідники, зокрема С.Кириченко, Т.Куценко [95; 129], зараховують до засобів професійної самореалізації вчителів методи, прийоми, форми освітньо-проектної, методичної роботи ЗНЗ. Н.Мараховська [160] наводить приклад проведення арт-терапевтичного тренінгу, який сприяє самопізнанню особистості. Є.Головобородько [42] вважає, що акмеологічному розвитку вчителів має сприяти позитивна атмосфера, яку створюють у процесі неперервної освіти. Це проведення круглих столів, науково-методичних семінарів, читальні, зустрічей, наукових конференцій із відомими педагогічними працівниками, на яких поширюються ідеї акмеології, розкривають важливість розвитку особистості впродовж життя.

Названі вчені вбачають тісний зв'язок між рівнем професійної самореалізації учителя та самореалізації учнів. Тому вони надають уваги таким чинникам, як:

1. Створення учителем умов для самореалізації учнів у різних видах діяльності, виявлення індивідуальних особливостей, спонукання до самовиявлення творчих здатностей.
2. Організація процесу засвоєння нової інформації, яка розширює світогляд учнів, виводить учителя за межі відомого.
3. Проведення профорієнтації школярів, у процесі якої головні акценти розміщують на їхнє самовираження та самоствердження в житті.

Отже, в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених термін «самореалізація особистості» ототожнюють із самоактуалізацією людини, сенсом її буття (А.Адлер, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл) [2; 166; 224; 273]; вивчають як мету і результат самосвідомості людини, її «Я»-концепції (В.Маралов) [159]; процес розгортання внутрішніх сил (Н.Бітянова, М.Недашківська) [17; 176]; здатність особистості до розвитку процесів самостві, самодіяльності й творчих пошуків у предметній діяльності (І.Іонова, І.Мироненко, Н.Самохіна) [82; 171; 228]; мотивовану форму виявлення особистістю її сутнісних сил (Б.Ананьев, Л.Виготський, Д.Леонтьев, С.Рубінштейн, Б.Теплов) [5; 37; 134; 226; 257]. На основі сучасної теорії «запредметнення–розпредметнення» особистість розпредметнює соціальний досвід і тим самим запредметнює свою природну суть (В.Муляр) [175], прагне стати «інноваційною людиною» (В.Кремінь) [116]. У питаннях пов'язаних із практикою, використовують термін «професійна самореалізація особистості», що означає розвиток здібностей у професійній діяльності, кар'єрне й особистісне зростання, досягнення певного соціального статусу,

забезпечення інтелектуальних і матеріальних засад життєдіяльності (Р. Ішмухаметов, Л. Коростильова, Л. Мітіна) [80; 113; 172].

Як стверджують учені Л. Армейська, Н. Білик, В. Зеленюк, О. Маринівська, Л. Сущенко, професійний розвиток і самореалізацію вчителі здійснюють протягом своєї педагогічної діяльності, у процесі післядипломної перепідготовки та підготовки за державними стандартами і програмами, а також під час самоосвітньої пізнавальної діяльності [7; 20; 75; 162; 253]. Цілком слушною є думка Є. Голобородько, яка наголошує на можливостях післядипломної освіти, завдяки якій відбувається акмеологічний розвиток учителів-предметників. Дослідниця зазначає, що слухачі — вчителі різних предметів, різних типів шкіл мають педагогічний досвід; водночас викладачі закладів післядипломної освіти мають нові технології, інноваційні підходи до навчання та виховання молоді. Така співпраця є плідною, оскільки викладачі та вчителі обмінюються досвідом, розкривають і реалізують внутрішній потенціал у педагогічному процесі [42, с. 273].

Отже, на підставі аналізу наведеної вище наукової літератури можна зробити висновок, що професійна самореалізація особистості означає розвиток здібностей у професійній діяльності, кар'єрне й особистісне зростання людини, досягнення нею певного соціального статусу, процес забезпечення інтелектуальних і матеріальних основ життєдіяльності. Учитель має бути готовим до співробітництва та партнерських відносин, мати творчий рівень професійної самореалізації, постійно підвищувати кваліфікацію та професіоналізм у різних видах педагогічної діяльності.

1.2. ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

На підставі аналізу наукових праць (І. Астапова, О. Боднар, М. Голубенко, А. Єрмола, В. Крижко, Є. Лодатко, Н. Мурашко, В. Павленко, Є. Павлютенков, О. Фісун) [8; 21; 45; 66; 67; 141; 168; 169; 193; 194; 287; 270], власного педагогічного досвіду зазначено, що професійна самореалізація вчителів відбувається в різних видах педагогічної діяльності, зокрема, й у системі методичної роботи ЗНЗ. Завдяки високим вимогам методичної роботи вчителі займаються самоосвітою, проходять планове стажування та підвищують кваліфікацію в міжкурсовий період у закладах післядипломної педагогічної освіти, опановують інноваційні прийоми, методи, форми роботи з учнями в методичних об'єднаннях, центрах (Л. Армейська, Н. Білик, О. Гречаник, В. Гуменюк, О. Маринівська, І. Наумчук, Л. Ніколенко, Н. Клокар, Л. Покроєва, І. Сілаєва, Л. Сущенко) [6; 7; 20; 49; 54; 81; 96; 205; 237; 253]. Методична робота ЗНЗ активізує потреби професійної самореалізації вчителів, оскільки завдяки їй поширюється передовий педагогічний досвід учителів, відбувається співпраця й обмін творчими здобутками, формуються партнерські ділові відносини між учителями, здійснюється зворотний зв'язок між запланованими завданнями та результатами педагогічної взаємодії.

Проблемі методичної підготовки майбутнього вчителя присвячене дослідження сербських учених Т. Вуйіс і Т. Прибісєв-Белєслін [302].

На узагальнення поглядів багатьох авторів дослідниці доходять висновку, що методична підготовка є процесом, який сприяє інтеграції абстрактних і позаконтекстових знань із автентичним, природним контекстом, та для якого, в свою чергу, є характерними такі процеси, як формування і практичне застосування [302, с. 53]. Іншими словами, за визначенням дослідниць, методичну підготовку майбутнього вчителя безпосередньо пов'язано з формуванням необхідних професійних якостей і набуттям практичного досвіду педагогічної діяльності. Важливою для нашого дослідження є думка авторів, що методична підготовка та розвиток методичної компетентності уможливають становлення майбутнього вчителя як самостійного професіонала, здатного до самовираження та самореалізації в професійній діяльності [302, с. 47].

Методична робота є видом педагогічної діяльності вчителя, вона стимулює його до професійної самореалізації, а про її важливість пишуть і науковці, і практики. Наприклад, на думку Я.Стемковської [248], науково-методична робота ЗНЗ розвиває організаційну культуру вчителя, сприяє корекції норм і правил поведінки, цінностей і традицій, створенню атмосфери співпраці й партнерства, побудові міжособистісних взаємин на засадах гуманізму та демократизму. І.Титаренко [258] надає перевагу підвищенню кваліфікації вчителів безпосередньо в школі за рахунок системи методичної роботи, що допомагає: здійснювати моніторинг якості успішності учнів, ефективності науково-методичного забезпечення педагогічного процесу; оперативно аналізувати зміни динаміку сформованості знань і вмінь, навичок учнів і на підставі зроблених висновків коригувати отримані результати; побудувати зміст методичної роботи згідно з результатами реального педагогічного процесу; реагувати на труднощі, що виникають у процесі професійної діяльності вчителя; своєчасно отримувати інформацію про передовий педагогічний досвід, досягнення науки і практики; виявляти ініціативність у розроблянні інноваційних методик, розробок уроків. Роль науково-методичної роботи в професійній самореалізації вчителів зазначає Л.Литвин [136], наприклад: забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у міжкурсовий період; практичне спрямування заходів із поєднанням індивідуальних і колективних форм співпраці з педагогами, участь учителів у роботі школи молодого вчителя, творчих групах, складанні інтегрованої системи планування, яка дозволяє проектувати життєтворчість педагогів, використовувати результати моніторингових досліджень.

Ідею розвитку процесів самості (самопізнання, самореалізації, саморозвитку тощо) вчителів завдяки методичній роботі започатковано вченою І.Титаренко [258], яка розуміє підвищення професійної кваліфікації вчителів початкових класів у системі методичної роботи ЗНЗ як засіб його творчого розвитку та саморозвитку, закріплення професійно важливих якостей і готовності до інноваційної педагогічної діяльності.

На підставі результатів аналізу наукової літератури [6; 7; 20; 49; 54; 81; 81; 96; 205; 237; 253] зазначимо, що систему методичної роботи ЗНЗ розглядаємо як цілісну єдність взаємопов'язаних дій і методичних заходів, що ґрунтується на досягненнях науки та передового педагогічного досвіду, співпраці на різних адміністративних рівнях і спрямована на підвищення кваліфікації та педагогічної майстерності вчителів, розвиток творчої ді-

яльності й залучення до дослідницької та інноваційної діяльності кожного працівника освіти окремо й педагогічного колективу загалом і, як наслідок, досягнення оптимального рівня навченості, вихованості та розвитку суб'єктів педагогічного процесу. Учена Т.Ткачова [259] в аналогічному визначенні зазначеного терміна акцентує на важливості методичної роботи для формування готовності вчителів до самоосвіти та саморозвитку. Науковець Я.Стемковська наголошує на тому, що науково-методична робота школи художньо-естетичного профілю є цілісною системою взаємопов'язаних заходів, які ґрунтуються на досягненнях психолого-педагогічної науки, є прикладом кращого педагогічного й управлінського досвіду, спрямовані на підвищення професіоналізму та педагогічної майстерності вчителя [248, с. 2]. Термін «система спільної науково-методичної роботи», на думку Л.Литвин, означає узгоджену систему методичних заходів на рівні всіх закладів післядипломної освіти, спрямованих на задоволення освітніх потреб педагогів із урахуванням особистісно-індивідуального підходу та їх вільного вибору [136, с. 16].

Система методичної роботи складається із двох підструктур — навчально-методичної та науково-дослідницької, які утворюють єдину динамічну систему. Навчально-методична підструктура має підвищувати рівень професійної самореалізації вчителів, оскільки її заходи спрямовані на формування професійної компетентності, зокрема, методичної компетентності вчителів. Участь учителів у комплексному розробленні методичного забезпечення освітнього процесу активізує розкриття професійного потенціалу вчителів. Творчого рівня професійної самореалізації досягають завдяки науково-дослідницькій підструктурі, що стимулює вчителів до генерування нових ідей, упровадження педагогічних технологій, експериментальної перевірки висунутих наукових гіпотез.

Сутність професійної самореалізації вчителів розкривають завдяки системним елементам методичної роботи. Приміром, метою організації та проведення методичної роботи з педагогічними працівниками є підтримання ділового тону вчителя, допомога в подоланні труднощів, відкриття шляху до пошуку, ініціативи і творчості. При цьому важливо зацікавити педагогів, залучити до проведення певного методичного заходу, тож у нашій школі практикують, окрім загальноприйнятих, і нестандартні форми роботи, які захоплюють їх, сприяють розвитку професійних компетенцій, індивідуального стилю, творчих здібностей. До завдань віднесемо: поглиблення фахових і методичних знань і вмій вчителя, що дозволяють наблизитися до нових підходів у науці й практиці; розроблення нових освітніх програм, план-конспектів уроків, нетрадиційних предметних занять; вивчення передового досвіду педагогічних працівників і поширення його в колективі; самовдосконалення власних професійних і педагогічних здібностей; ознайомлення з актуальними напрямками наукової думки: педагогічний менеджмент, педагогічна акмеологія та впровадження ідей у шкільну практику.

У цьому дослідженні ми також уточнимо поняття «система методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів» як злагоджену дію всіх її складових, реалізація яких підпорядкована меті, завданням і позитивним результатам освітнього процесу. Особистість і розвиток її самості є ключовою позицією системи методичної роботи ЗНЗ.

Метою методичної роботи ЗНЗ є сприяння максимально повній професійній самореалізації вчителів засобами методичної роботи, що ідентично створенню педагогічних умов для успішного розкриття їхнього творчого потенціалу. *Завданнями* методичної роботи є:

- × стимулювати та заохочувати вчителів до розкриття внутрішнього потенціалу засобами методичної роботи;
- × розкривати потенційні можливості освітньої інноваційної діяльності для формування методичної компетентності вчителів як складової їхньої професійної компетентності;
- × розвивати здатність до самоосвіти в керівників, методистів, учителів, класних керівників шляхом організації самопізнання, самовдосконалення, саморозвитку у сфері педагогічної діяльності;
- × сприяти співпраці, партнерським відносинам між колегами в процесі методичної роботи ЗНЗ.

Визначаємо *стратегію* методичної роботи ЗНЗ як об'єднання вчителів-предметників, які викладають, наприклад, інформатику, історію, хімію, для спільного розв'язання науково-методичної проблеми, побудови партнерських відносин у педагогічному колективі, знаходження нових підходів до навчання та виховання школярів, що сприяє творчому самовираженню і самореалізації власного потенціалу.

Системоутворювальним фактором є позитивна мотивація вчителів до професійної самореалізації в системі методичної роботи. Цінною є думка І. Харкавців, яка наголошує на тому, що самореалізація є інтегратором професійних і особистісних здатностей людини та забезпечує успішне виконання нею професійної діяльності. Самореалізацію пов'язано з виявленням системоутворювального ставлення до професійної діяльності. Для вчителя таким ставленням є ціннісне ставлення до учня. Специфіка самореалізації педагога полягає в тому, що учитель не лише сприймає себе як суб'єкта власної діяльності, але й учнів як суб'єктів їхньої власної діяльності [275, с. 18].

У науково-методичній публікації Т. Сорочан [244] визначено *об'єкти* методичної роботи як професіоналізм педагогів і керівників, педагогічні системи ЗНЗ, освітні практики, освітні інновації, установи, які безпосередньо організують таку діяльність, а також окремі складові зазначених об'єктів; *суб'єктами* методичної роботи є педагоги, керівники, методисти, видавці.

Стосовно *структури методичної роботи ЗНЗ* думки вчених розділилися. Наприклад, у праці Н. Грищенко розглянуто розвиток комунікативних умінь учителів у системі методичної роботи ЗНЗ, до складових якої віднесено організацію роботи педагогічної ради, науково-методичної ради школи, тренінги, семінари з відповідною тематикою, зокрема, «Діалог у навчально-виховному процесі сучасної школи», конкурс «Учитель року», роботу педагогічних студій, школу вдосконалення комунікативної компетентності учителя, школу професійної майстерності, методичні об'єднання, самоосвіту вчителя [52, с. 9–10].

Значно ширше С. Майданенко розглядає структуру організації методичної роботи в педагогічному училищі: це цілісна система, що охоплює підвищення професійного рівня педагогічної діяльності вчителів. До зовнішнього аспекту

належать управління освіти обласних державних адміністрацій, яке визначає управлінські команди і педагогічних кадрів за контролем здійснення методичної роботи в закладах освіти; управління відділів освіти державної адміністрації, що відповідають за науково-методичне забезпечення організації методичної роботи; заклади ступеневої професійної педагогічної освіти, дії яких спрямовані на вдосконалення системи методичної роботи в ЗНЗ. Внутрішню організацію методичної роботи розкрито двома рівнями: 1) планування, керівництво, контроль, корекція і координація діяльності методичної роботи; 2) психолого-педагогічна готовність керівників і педагогів до участі в методичній роботі, що виявляється в позитивній мотивації, усвідомленні потреб професійної самореалізації вчителів під час управління методичною роботою, сформованих знаннях і вміннях здійснювати інноваційну стратегію організації навчальної діяльності, розвитку інноваційного мислення та гуманістичного спрямування педагога. Учена зазначає, що результатами професійної готовності керівників до інноваційної організації методичної роботи є вміння створювати конкурентоспроможну команду педагогів, упроваджувати демократичне спілкування з учасниками педагогічного процесу й мотивувати учасників методичної роботи до саморозвитку та формування педагогічної культури [151].

Методичну роботу з педагогічними кадрами у своєму дослідженні Т. Ткачова [259] здійснювала за такими *рівнями*: індивідуальна робота на аналітико-підготовчому етапі; робота в шкільному проблемно-практичному семінарі на креативно-пошуковому етапі; робота в міських предметних навчально-методичних об'єднаннях на конструктивно-розвивальному етапі; робота в міських предметних навчально-методичних об'єднаннях на стратегічно-розвивальному етапі. Дослідниця розглядає такі структурні складові науково-методичної роботи, як: мету — підвищення науково-теоретичного і загальнокультурного рівня, психологічно-педагогічної та професійної майстерності, розвиток духовної культури; наявність науково-методичної інформації для педагогічних працівників міста щодо проблем духовної культури особистості взагалі та сучасного вчителя зокрема; способи досягнення визначеної мети, тобто засоби, форми та методи реалізації завдань розвитку духовної культури особистості вчителя; кадри (методичні працівники, управлінські кадри), які можуть здійснювати педагогічну взаємодію з учителями.

Зміст методичної роботи на прикладі вчителів початкових класів визначає: методіку соціально-педагогічної роботи з батьками; методичні прийоми підвищення ефективності ділового спілкування вчителів; способи опанування вчителями ІКТ; підвищення компетентності вчителя у розвитку культури поведінки молодших школярів.

Частково погоджуємося з ученою О. Мандражи, яка до змісту підготовки вчителів до інноваційної діяльності в системі методичної роботи ЗНЗ відносить: загальні психолого-педагогічні знання й уміння; розширення світогляду, інтелектуальний і духовний розвиток; знання про інноваційну діяльність; знання й уміння аналізувати власну діяльність, проводити рефлексію, працювати з інформацією, володіти науково-дослідним апаратом, розвивати комунікативні вміння, здібності до співпраці; вміння складати авторські програми та проводити їх експериментальну перевірку; розвиток

творчості, активності, впевненості; розкриття потенціалу методичної роботи [157, с. 11]. По суті, знання природи людини, вміння розкривати власний потенціал у професійній діяльності є акмеологічними за характером. Нам імпонує думка дослідника про необхідність залучення вчителів до інноваційної діяльності, вдосконалення ними методичних навичок. На нашу думку, такий підхід розширює можливості професійної самореалізації вчителів ЗНЗ. Однак недостатньо обґрунтованою є думка автора стосовно складання вчителями авторських програм.

Відповідно до наказу МОН України від 02.08.2012 р. № 882 «Про використання навчальної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах», листів МОН України від 05.09.2013 р. № 1/9-607 «Про використання навчальної літератури», від 07.03.2014 р. № 1/9-607, від 02.09.2015 р. № 1/9-419 «Про термін дії грифа використання навчальної літератури» в організації навчально-виховного процесу ЗНЗ дозволено використовувати лише навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, що мають гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією науково-методичної ради з питань освіти. Зазначене стосується інваріантної та варіативної складових робочих навчальних планів ЗНЗ. Відповідно до Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв МОН України, затвердженого наказом МОН України від 17.06.2008 р. № 537 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10.07.2008 р. за № 628/15319, термін дії наданого грифа навчальному виданню становить 5 років від дня офіційного затвердження відповідного рішення. Після закінчення терміну дії грифа використання навчальної літератури в ЗНЗ не допускається.

Учена Н.Беседа [15] зазначає, що в процесі методичної роботи ЗНЗ відбувається підготовка вчителя до застосування здоров'язберігальних технологій, а ефективність такої підготовки залежить від реалізації *функцій методичної роботи* — організаційної, діагностувальної, планувальної, прогностичної, моделювальної, коригувальної, поширення передового педагогічного досвіду та здійснення методичного супроводу застосування зазначених технологій. Цілісності й узгодженості системи методичної роботи ЗНЗ сприяє реалізація внутрішніх (інформаційні, організаційно-діяльнісні, комунікативні, управлінські) і зовнішніх зв'язків (зв'язки внутрішньошкільної методичної роботи з діяльністю міського (районного) методичного кабінету, обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, позашкільних навчально-виховних закладів, державних органів, громадських організацій, установ культури, соціальних служб, медичних закладів). На думку Т.Ткачової, особливою є випереджальна функція методичних служб (центрів), згідно з якою методисти мають бути консультантами з перспективних питань організації освіти дорослих, а зміст діяльності методичної служби має забезпечувати духовний, професійний розвиток і саморозвиток педагогів [259, с. 11]. Крім названих функцій, сюди віднесемо й відновлювальну, компенсаторну та координаційну функції системи науково-методичної роботи.

У цьому дослідженні ми спираємося на результати узагальнення *принципів* методичної роботи, отримані О.Мандражи [157], до головних яких віднесено: єдність усіх ланок методичної роботи та їх підпорядкування меті,

безперервне й систематичне підвищення кваліфікації та педагогічної майстерності вчителів, урахування педагогічного досвіду і стажу роботи вчителів, їхнє орієнтування на професійну самореалізацію і творчий розвиток у педагогічній діяльності, упередження переважанню суб'єктів педагогічного процесу, заохочення вчителів до самоосвіти та самовиховання. Т.Ткачова [259] уточнює принципи системності, концептуальності, перспективності, об'єктивності, демократизму, гуманізму, педагогічного оптимізму, компетентності, диференціації й особистісного спрямування, реалізація яких поліпшує ефективність методичної роботи ЗНЗ. І.Казначей [84] називає принципи розвитку, поєднання індивідуальної та групової форм методичної роботи, стимулювання творчого зростання педагога, які реалізує методична служба (центр).

Успішність професійної самореалізації вчителів у методичній роботі забезпечують акмеологічні принципи суб'єкта діяльності, життєдіяльності, потенційного й актуального, моделювання, оптимальності, зворотного зв'язку, а також операційно-технологічний принцип. Принцип життєдіяльності дає змогу розглядати нарівні з поняттям кар'єри поняття акме всієї життєдіяльності, виробляти стратегію життя. Стратегія життя — це вибір особистістю способу життя, що відповідає її типу. На підставі принципу потенційного й актуального особистість розглядають як проєктивну, перспективну систему. Цей принцип зорієнтовано на виявлення резерву особистості, який може реалізуватися в майбутньому нею або за її акмеологічної підтримки. Моделювання — це процес подання, імітування наявних систем на підставі побудови, вивчення та перетворення їх моделей, у яких відтворено принципи організації та функціонування систем. Модель в акмеології проєктує співвідношення сьогодення й майбутнього, якого ще немає в реальній дійсності, та спосіб руху до цього майбутнього, що визначається зовнішньою та внутрішньою детермінацією. Принцип оптимальності допомагає обирати релевантну тактику поведінки в колективі, правильне поєднання принципів диференційованого підходу та єдності вимог. Операційно-технологічний принцип характеризує суть акмеології як прикладної дисципліни, що має категоріальний характер і ціннісне спрямування та є сполучною ланкою між початковим і кінцевим станом акмеологічної моделі. Зворотний зв'язок є розкриттям опосередкованого характеру самопізнання особистості через самореалізацію, підґрунтя становлення «Я»-концепції.

Вивчення нормативно-правових документів щодо організації методичної роботи ЗНЗ, особливостей професійної підготовленості педагогічних працівників, аналіз атестації дозволили визначити основні *напрями* підвищення кваліфікації педагогів засобами методичної роботи.

На всіх напрямках неперервної освіти (курсової підготовки, методичної роботи ЗНЗ і самоосвіти) мають бути виявлені та реалізовані професійні пізнавальні інтереси й потреби педагогів. У цьому аспекті деякі вчені [6; 205] висловлюють думку щодо реалізації диференційованого підходу в процесі підвищення кваліфікації вчителів і виокремлюють групи: молодих учителів; учителів, що вдосконалюють свій професійний рівень; творчих учителів; адміністративного контролю. Проте вивчення теорії і практики організації методичної роботи на диференційованих засадах свідчить, що розподіл педагогів є умовним і зумовлений потребами надання їм конкретної методичної

допомоги. Наприклад, на початку навчального року з метою забезпечення диференційованого підходу до освіти педагогів ми об'єднуємо вчителів і вихователів у чотири групи: «Школа вищої педагогічної майстерності», «Школа вдосконалення майстерності», «Школа становлення позитивної мотивації до творчості», «Школа молодого вчителя, вихователя». Для кожної групи педагогів проводять методичні заходи з урахуванням рівня їхньої професійної підготовки, а керівниками таких шкіл є учителі-майстри.

Безумовно, кожен дослідник визначає напрями методичної роботи з учителями відповідно до визначених завдань у дослідженні. Приміром, у своїй експериментальній роботі Т.Ткачова [259] методичну роботу проводила за напрямами: інформаційно-просвітницьким, експертно-діагностичним, описово-корекційним, експериментально-дослідницьким, що й відповідало поставленим завданням. У розвитку духовної культури вчителя задіяні такі напрями діяльності методичної служби, як комплексне планування роботи з педагогічними кадрами, конкретизація завдань, змісту, форм і методів роботи з педагогічними працівниками відповідно до рівня майстерності та категорії, вибір засобів оптимальної взаємодії методичних служб міського та шкільного рівнів, створення необхідних нормативно-правових, матеріально-фінансових і психолого-педагогічних умов.

Учена О.Мандражи [142] називає основні напрями діяльності науково-методичних центрів, а саме: інформування вчителів про нові методичні методи і прийоми передових учителів; підвищення кваліфікації педагогічних працівників через організацію роботи за предметною підготовкою, осмислення історичних, культурологічних, соціальних, філософських засад педагогічної діяльності та засвоєння основ програмування, проектування, прогнозування, необхідних для сучасної педагогічної практики; розробляння й апробація передових педагогічних ідей через організацію експериментальної роботи в освітніх установах; створення програмно-методичного забезпечення навчально-виховного процесу.

Провідним напрямом методичної роботи ЗНЗ є залучення вчителів до самоосвітнього процесу. Прагнення до самоосвіти є рушійною силою професійної самореалізації вчителів. З огляду на той факт, що методичною діяльністю займаються дорослі, досвідчені люди, зміст такої діяльності цілком має відповідати потребам працівників освітньої сфери, розширювати їх пізнавальний діапазон, розкривати дослідницький і творчий потенціал кожного педагога. У процесі самоосвіти вчителі набувають професіоналізму та педагогічної майстерності, знайомляться з новими програмами з навчальних дисциплін, розробляють методичне забезпечення до викладання фахових навчальних дисциплін, опановують методику педагогічного експерименту, беруть участь у роботі науково-методичних семінарів, публікують методичні доробки і поширюють власний досвід. Підготовка до виступів на методичних об'єднаннях, педагогічних читаннях, науково-практичних конференціях активізує внутрішній потенціал учителів, які збагачують практичний досвід новими ідеями, педагогічними новинками, науковими термінами й поняттями.

Як підсумок сказаного виокремлюємо такі напрями методичної роботи: з'ясувати труднощі, що заважають професійній самореалізації вчителів

у методичній роботі ЗНЗ; виявляти й усувати перешкоди, що гальмують саморозвиток школярів; стимулювати та заохочувати вчителів до співпраці з викладачами ВНЗ, які навчають методики викладання навчальних предметів; створювати акмеологічне середовище для розкриття та реалізації внутрішнього потенціалу суб'єктів педагогічного процесу; опановувати інноваційні методи й форми методичної роботи; вивчати передовий педагогічний досвід і мобілізувати власні зусилля на створення освітніх продуктів діяльності.

Серед освітян завжди поширювали ідею наставництва через відомі школи педагогічного досвіду. Послугуючись *біографічним методом*, який використовують в акмеології, констатуємо, що постаті А.Макаренка, В.Сухомлинського, С.Шацького, К.Ушинського й інших цілком можна вважати зразками педагогічного досвіду, який доцільно вивчати та розуміти його практичне значення для навчання й виховання сучасної молоді. Життєдіяльність відомих учених, педагогів, дослідників є прикладом професійної самореалізації самоактуалізованої людини. Характерним є те, що такі люди в професійній самореалізації поєднують різні види діяльності: пізнавальну, педагогічну, дослідницьку, методичну та виховну. Тому слід зауважити, що професійна самореалізація вчителя є багатогранною і неповторною, її результатом є належний рівень професіоналізму та педагогічної майстерності.

До *форм організації методичної роботи* І.Титаренко [258] відносить колективні (педагогічні ради, науково-практичні конференції, педагогічні читання, інструктивно-методичні наради, методичні наради, методичні виставки), групові (методичні об'єднання, семінари, практикуми, консиліуми, творчі групи, школи передового досвіду, ділові ігри, наставництво, огляд літератури, відкриті уроки та виховні заходи, лекції), індивідуальні (методичні бесіди з керівниками школи, творчі звіти вчителів, участь у конкурсі «Вчитель року», самоосвіта, складання портфоліо, стажування), інноваційні (впровадження комп'ютерних технологій в освітній процес, використання можливостей інтернету, участь у міжнародних проектах і співробітництво з колегами з інших країн, дистанційне навчання).

Професійна самореалізація вчителів відбувається через групові форми методичної роботи, до яких ми віднесли: методичні об'єднання, школи передового досвіду та проектні групи. Заслужують на увагу методичні об'єднання під керівництвом досвідчених учителів-методистів, учителів, які мають звання «старший учитель». На методичних об'єднаннях обговорюють питання підвищення рівня педагогічної роботи та якості знань і вмінь учнів; методики викладання, які використовують різні вчителі; шляхи впровадження педагогічного досвіду та досягнень педагогічної науки; розробляють і планують шляхи впровадження інновацій; удосконалення самостійної роботи школярів і підготовки до зовнішнього тестування. Не лишається поза увагою позаурочна предметна підготовка учнів до участі в олімпіадах, у заходах Малої академії наук, навчальних проектах, учнівських конкурсах, днях науки, аукціонах знань.

Творче самовиявлення вчителів як складова професійної самореалізації відбувається під час упровадження нових ідей, нетрадиційних форм методичної роботи, проведення уроків, виховних заходів і дослідницької роботи

зі школярами. У методичній діяльності слід використовувати мозковий штурм, методичний рейтинг, методичний фестиваль, педагогічні конкурси, творчі звіти майстрів педагогічної праці, спеціальні творчі тренінги, ділові ігри «Аукціон ідей», «Прес-бій», «Освітні дебати».

Традиційними формами методичної роботи з учителями є засідання й творчі звіти, семінари-практикуми, круглі столи, педагогічні диспути, тематичні семінари, тренінги, майстер-класи, професійні конкурси, заходи із залучення вчителів ЗНЗ до експериментальної діяльності, засідання педагогічних майстерень, методичних студій, творчих груп, шкіл молодого вчителя, вихователя, психолога та школи кадрового резерву. Більшість методичних заходів із педагогічними працівниками проводять в інтерактивній формі, до спільної роботи запрошують викладачів вищих навчальних закладів, учених наукових установ м. Харкова, діячів культури. Протягом року на засіданнях РМО обговорюють питання, пов'язані з організацією профільного навчання, підготовкою навчальних матеріалів із предметів, використанням тестів різних видів під час складання перевіральних робіт, впровадженням у навчальний процес інформаційних технологій, аналізом моніторингових досліджень успішності учнів. Особливої уваги надають впровадженню інноваційних програм і технологій, аналізу й адаптації наявних методологічних і дидактичних розробок, створенню на підставі отриманих результатів нових, адаптованих методичних проєктів. Серед важливих заходів, у межах яких педагогічні працівники району мають можливість ознайомитися з інформацією щодо організації методичної роботи, методичних новинок, є засідання районної колегії.

До нетрадиційних форм методичної роботи з працівниками освітньої сфери належать: подорож діагностичною картою підвищення методичної кваліфікації класних керівників, бліц-опитування «Теза навчального уроку», освітянські арабески «Комунікативна компетентність педагога», методичний анонс-огляд новинок літератури «Педагогічний бестселер», естафета вчительських здивувань (про використання інтерактивних форм і методів роботи), презентаційний захід «А я роблю так...», відкриті уроки у сфері «Телерепетитор» або урок для молодого вчителя (демонстрування фрагментів інтерактивних уроків і виховних заходів), інформаційна трибуна «Віртуальна екскурсія сторінками інтернету» тощо.

Привертає увагу підвищення професійної компетентності педагогів у професійних конкурсах «Учитель року», «Вихователь року», «Класний керівник» тощо. Під час аналізу участі педагогів у конкурсах, керівникам навчальних закладів важливо акцентувати увагу на факторі успішності педагогів у межах проходження конкурсних іспитів, бо конкурс є не лише формою підвищення професійної компетентності педагогів, але й можливістю їх самореалізації в межах конкурсу. При цьому виникає суперечність між посиленням вимог до учасників конкурсів і недостатньою мотивацією педагогів на участь у зазначених конкурсах, недостатнім рівнем розвитку професійних компетенцій, що сприяють успішному проходженню конкурсних випробувань різного рівня, неузгодженістю між професійним досвідом і вмінням його презентувати. З метою подолання цих суперечностей, надання кожному педагогу можливості для самореалізації та підвищення якості

відбору педагогів від освітнього закладу для участі в районному етапі започатковано проведення шкільного етапу конкурсів професійної майстерності.

Суть організації методичної роботи в школі полягає в тому, що опанування вчителями інноваційних методичних форм сприяє розвитку продуктивної «Я»-концепції, тобто стійкій усвідомленій позиції щодо саморозвитку та самовдосконалення професійно-педагогічного потенціалу. Однак у методичній роботі школи здебільшого увагу акцентовано на методичних розробках уроків. На нашу думку, на засіданнях методичних об'єднань, служб доцільно розглядати питання щодо розроблення й упровадження педагогічних технологій у навчально-виховний процес. Педагогічні технології (створення ситуації успіху, реалізація індивідуального підходу до розвитку творчих здібностей дитини, стимулювання до саморозвитку вчителів і школярів) розкривають можливості співпраці вчителя і школярів на засадах партнерських, гуманних відносин, сприяють формуванню професіоналізму вчителя.

На думку Т.Сорочан [244], саме науково-методичний супровід є найважливішою сучасною технологією як щодо взаємодії з педагогами, так і з метою запровадження інновацій, та надає кожному суб'єкту педагогічного процесу можливості вибору, творчості й самовдосконалення.

На підставі результатів аналізу результатів досліджень, проведених Н.Беседою, Н.Грищенко, С.Майданенко, М.Смирновою, Я.Стемковською, І.Титаренко [15; 52; 151; 240; 227; 248], уточнимо, що *педагогічні умови*, які стимулювали б професійну самореалізацію вчителів, слід умовно поділити на суб'єктивні (стимулювання позитивної мотивації учителів до методичної роботи, врахування особливостей навчання дорослих, їхнього досвіду й стажу педагогічної роботи, стимулювання самоосвіти педагогічних працівників, формування організаційної культури керівників, методистів, учителів, підготовка керівників, методистів до організації методичної роботи у ЗНЗ) та об'єктивні (удосконалення змісту і структури методичної роботи ЗНЗ на підставі аналізу результатів діагностування потреб і запитів учителів, орієнтування її на розвиток особистості тих, хто навчається, і тих, хто навчає, використання інноваційних методів і прийомів у методичній роботі ЗНЗ, створення позитивного соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі, використання ІКТ для підвищення ефективності методичної роботи в ЗНЗ, розроблення моделі системи методичної роботи ЗНЗ, яка стимулювала б професійну самореалізацію вчителів, реалізація інноваційних підходів навчання та виховання в роботі методичних служб).

Найголовнішим у методичній роботі навчального закладу має бути створення атмосфери зацікавленості у посиленні педагогічної майстерності, пріоритету педагогічної компетентності, творчих пошуків колективу.

На думку В.Григораша [50], важливими елементами оновлення організації науково-методичної роботи в ЗНЗ є:

- 1) оновлення нормативного забезпечення методичної роботи школи, відмова від застарілих форм організації методичної роботи, створення (за необхідності) нових структурних підрозділів;
- 2) переорієнтація системоутворювальних елементів із роботи над спільною методичною темою (проблемою) на самоосвітню діяльність педагогів;

- 3) підвищення ролі якості освіти учнів як основного критерію ефективності науково-методичної роботи;
- 4) оновлення цілей і змісту діяльності педагогічної ради, науково-методичних рад, творчих груп, атестаційних комісій, інших структурних елементів системи методичної роботи школи;
- 5) організація науково-дослідницької роботи педагогів як сучасного, важливого напрямку методичної діяльності;
- 6) оновлення інформаційного забезпечення науково-методичної роботи з використанням сучасних ІКТ.

Важливою умовою успішного виконання методичної роботи є підвищення методичної грамотності вчителів завдяки ІКТ. Будь-який інтернет-ресурс (портал, сайт, блог, соціальний сервіс, який виконуватиме організаційну та координаційну функції) може бути платформою для створення інформаційного простору в школі, що також відкриє додаткові ресурси для підвищення методичної грамотності.

Ефективним інструментом довгострокового розвитку в сфері освітньої діяльності має бути кластерна модель управління. Термін «кластер» (від англ. *cluster* — «рости разом», «гроно», «скупчення») дослідники визначають як об'єднання кількох однорідних елементів, що може розглядатись як самостійна одиниця. Як свідчить закордонна практика, кластерний підхід є ефективним засобом реалізації інноваційної політики і стимулювання інноваційних процесів.

Взаємовідносини між учасниками кластера побудовано на підставі поєднання кооперації та конкуренції, що в підсумку сприяє успішній співпраці та можливості використання ключових компетенцій для досягнення спільного результату. Учасниками інноваційного кластера є, на перший погляд, різні заклади, проте вони мають спільну концепцію розвитку та пов'язані загальним планом роботи, завдяки якому кожен виконує певні функції. Але слід урахувати, що для формування інноваційного кластера недостатньо лише критичної маси закладів в інноваційній сфері, необхідна наявність компетенцій, технічних можливостей, логістичних шляхів і каналів зв'язку, системи відносин, які передбачають здійснення перманентного інноваційного розвитку.

З метою створення акмеологічного середовища у ЗНЗ слід зацікавлювати й заохочувати педагогічних працівників до підвищення рівня професіоналізму засобами методичної роботи ЗНЗ з боку адміністративних органів. Зацікавлення педагогів у професійному розвитку означає довготермінове забезпечення успіху в розвитку своєї організації. При цьому керівникові необхідно враховувати, що людей мотивують різні чинники. Запорука успіху полягає в тому, щоб дати співробітникам те, чого вони дійсно хочуть, чого прагнуть.

Засобами методичної роботи є навчальні плани, програми, підручники, методичні посібники, приладдя, індивідуальна програма професійного зростання педагогів, план методичної роботи, орієнтований на окремі групи педагогів, звіт про атестацію вчителів, положення про різноманітні конкурси фахової майстерності, цифрові дані моніторингу та їх аналіз, періодичні видання, анотовані каталоги, публікації учителів, рекомендовані списки літератури, ІКТ тощо.

І.Казначей [84] виокремлює основні орієнтири *моніторингових досліджень*: створення умов для опрацювання вчителями нових стандартів,

для організації науково-дослідницької діяльності педагогів, для участі педагогів у професійних конкурсах, проходження курсової перепідготовки педагогічними працівниками, розвиток їхньої ІКТ-компетентності, а також показники, які досліджують: кількість педагогів, які мають першу та вищу кваліфікаційні категорії, пройшли курси підвищення рівня ІКТ-компетентності та використовують у професійній діяльності, беруть участь в апробації друкованих та електронних підручників, укладених за новими програмами, публікують науково-методичні напрацювання у всеукраїнських виданнях і на сайтах різних рівнів, керують навчально-дослідною роботою учнів, беруть участь у професійних конкурсах і проектах.

Система методичної роботи має будуватись виключно за результатами діагностичних досліджень мотивів праці педагогів, труднощів, професійних інтересів [91; 209; 294]. Діагностичні дослідження мають охоплювати як побажання педагогів щодо підвищення їхньої професійної компетентності, так і результати оцінювання педагогічної майстерності адміністрацією школи, колегами, батьками, учнями старших класів. Основним показником результативності діагностичних досліджень має бути визначення пріоритетних мотивів професійного розвитку педагогів, інтересів щодо напрямів і форм удосконалення педагогічної діяльності, рівня професійної компетентності педагогів. На основі результатів діагностики створюють різні гнучкі тимчасові професійні об'єднання педагогів. Такими групами є:

- × кваліфікаційні (відповідно до досвіду роботи або рівня кваліфікації);
- × за змістом професійних труднощів педагогів;
- × за рівнем розв'язання проблем (рутинний, селективний, адаптаційний, інноваційний);
- × власне проблемні (за змістом окремих напрямів удосконалення діяльності);
- × за професійними інтересами.

Отже, на зміну постійним структурним підрозділам у системі науково-методичної роботи (методичні об'єднання, школи підвищення педагогічної майстерності, творчі групи тощо) придуть тимчасові професійні об'єднання педагогів, створені для реалізації певної мети, визначеної за результатами діагностики. Вони будуть тимчасовими, адже інтереси, труднощі, проблеми, рівень професійної компетентності педагогів із часом не можуть не змінюватись.

Слід зауважити, що в більшості випадків діяльність (навіть і наявність методичних об'єднань) не зумовлена потребами конкретного ЗНЗ і педагогічного колективу. У багатьох зарубіжних освітніх системах, наприклад, створюють об'єднання педагогів не за предметом викладання, а за контингентом учнів, у яких викладає певна група педагогів. Вони й об'єднуються задля того, щоб разом знаходити оптимальні шляхи педагогічного впливу, методи, прийоми навчання щодо конкретної групи школярів.

Учитель Т. Хавкіна [274] користується мапами моніторингу у вигляді плану-сітки теми, на якому позначено теми й точки контролю знань, необхідні для формування тематичної оцінки. У мапі прописано теми уроків, зеленим кольором виділено домашні завдання, а результати виконання відстежуються, червоним кольором виділені точки контролю знань. Такі мапи знаходяться

в навчальних кабінетах у методичних кутках. Вони доступні для учнів і батьків в електронному вигляді, а також їх можна отримати електронною поштою. Мапи моніторингу дисциплінують учнів, організовують своєчасне виконання навчальних завдань, роблять освітній процес відкритим для обговорення.

Цінним є те, що вчитель Т.Хавкіна розробила аркуші самооцінювання та самокорекції знань, які учні заповнюють на уроці повторення й узагальнення знань перед контрольною роботою. Учніям дозволяють поставити оцінку собі, однокласникам, учителеві за визначеними критеріями під час підбиття підсумків. На думку авторки, учневі необхідно надати доступ до оцінювання, віддати права контролера-монополіста, поділитися з ним інструментом оцінювання, розкрити критерії, за якими відбувається оцінювання [274, с. 339].

Учена І.Харкавців [275] зазначає, що професійне зростання має складатись із психологічної та емоційної готовності, пізнавальної й операційно-технологічної активності. Водночас до *критеріїв* якості професійного самовдосконалення та зростання педагога авторка відносить: самоусвідомлення педагогом важливості професійного зростання, сукупність необхідних особистісно-професійних якостей, систему ставлень до людей і до педагогічної діяльності, наявність сформованої акмеологічної позиції, підвищення професійних знань і розширення загальнокультурного світогляду, вдосконалення навичок і умінь, використання педагогічних технологій.

Зміна критеріїв оцінювання педагогічної праці та створення дієвої системи оцінювання рівня методичної роботи ЗНЗ сприяли розроблянню критеріїв оптимальності результатів методичної роботи в школі.

Критерій результативності. Його можна вважати достатнім, якщо результати освіти, виховання та розвитку школярів, які навчались у певних педагогів, зростають, досягають оптимального для кожного учня рівня або наближаються до нього за відведений час, без перевантаження учнів. Вважаємо серед критеріїв оцінювання рівня організації методичної роботи оцінювання за кінцевими результатами педагогічної праці, якість навчання та виховання учнів району, якість підготовки учнів району до різноманітних інтелектуальних і виховних заходів.

Критерій раціонального витрачання часу й економічності. Його досягають там, де зростання майстерності вчителів і вихователів, що сприяє оптимізації навчання та виховання, відбувається за різного витрачання часу і сил педагогів на методичну роботу в школі та самоосвіту без перевантаження вчителів цими видами діяльності.

Критерій задоволення вчителів своєю працею. Його можна вважати достатнім, якщо в школі створено таку творчу атмосферу, морально-психологічний клімат, за яких підтримують мотивацію творчої, ініціативної, самовідданої праці вчителя.

Критерій дієвої методичної роботи, її реальної стимулювальної діяльності. Він передбачає задоволення вчителів процесом і результатом своєї роботи, оптимальний рівень їхнього творчого самопочуття, душевного комфорту.

З опертям на досвід попередників, а також на основі результатів аналізу проведеного діагностування ми уточнили високий, середній, низький рівні професійної самореалізації учителів за відповідними критеріями і показниками. Уточнено критерії з відповідними показниками: мотивацій-

ний — наявність потреби професійної самореалізації в методичній роботі, сформованість ціннісної орієнтації на самовдосконалення та розвиток творчого потенціалу; пізнавальний — самопізнання внутрішнього потенціалу, опанування знань і вмінь методичної роботи; технологічний — здатність розробляти нові методи, прийоми й форми методичної роботи, реалізувати на практиці інноваційний підхід; особистісний — здатність до продуктивної співпраці, міжособистісної взаємодії на засадах партнерства, уміння рефлексії та самоорганізації.

Результатом є високий рівень професійної самореалізації учителів у методичній роботі ЗНЗ, що передбачає виражену потребу професійної самореалізації в методичній роботі, сформованість ціннісної орієнтації на самовдосконалення та розвиток творчого потенціалу; постійне самопізнання внутрішнього потенціалу, опанування знань і вмінь методичної роботи; розвинену здатність розробляти нові методи, прийоми та форми методичної роботи і реалізувати на практиці інноваційний підхід; сформовану здатність до продуктивної співпраці, міжособистісної взаємодії на засадах гуманізації і партнерських відносин. Позитивною тенденцією вважаємо підвищення професіоналізму вчителів у процесі виконання педагогічних досліджень, що успішно закінчується захистом дисертації та присвоєння наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Для ЗНЗ це не лише підвищення іміджу, але й поліпшення роботи педагогічного колективу, зміни на краще освітніх пріоритетів, задоволеність учителів професійною самореалізацією. З такої позиції система методичної роботи набуває нових, перспективних обертів, а вчитель не обмежується шаблонним викладанням, займається дослідницькою роботою та йде до нових вершин творчого зростання.

Таким чином, ми уточнили суть поняття «система методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів» як злагоджену дію всіх її складових, реалізація яких підпорядкована меті, завданням і позитивним результатам освітнього процесу. Окрім цього, запровадження перелічених вище заходів, на нашу думку, сприятиме удосконаленню методичної роботи в ЗНЗ і районі загалом, а отже, підвищенню рівнів професійної самореалізації вчителів. На межі системного й андрагогічного підходів у науці та практиці [25; 77; 96; 200; 237; 291] до розвитку особистості вчителя та його професійної перепідготовки було уточнено підсистеми методичної роботи ЗНЗ (*додаток 1*).

1.3. ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА ТА КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Демократичні зміни, що відбуваються в освітянському просторі, стосуються визнання людини як найвищої цінності, її самоцінності й індивідуального розвитку. До сучасного вчителя висувають вимоги високої кваліфікованої підготовленості, професійної мобільності, постійного саморозвитку і творчого самовираження в педагогічній діяльності. Відомий

український педагог В. Сухомлинський писав: «Учительська професія — це людинознавство, постійне проникнення у складний духовний світ людини, яке не припиняється. Прекрасна риса — повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення — один із тих коренів, які живлять покликання до педагогічної праці. Я твердо переконаний, що цей корінь закладається в людині в дитинстві й отрочстві, закладається і в сім'ї, і в школі. Він закладається турботами старших — батька, матері, учителя, — які виховують дитину в дусі любові до людей, поваги до людини» [199, с. 7–8]. З наведеної цитати зрозуміло, що вчитель має бути зразком, певним ідеалом для наслідування учнями кращих рис особистості, а створення умов для самореалізації школярів вимагає високого рівня професіоналізму та педагогічної майстерності для забезпечення повноцінної професійної самореалізації кожного вчителя.

На підставі аналізу наукових джерел з теорії самореалізації особистості (І. Ісаєв, Р. Ішмухаметов, М. Ситнікова) [79; 80], результатів досліджень із проблеми підвищення ефективності методичної роботи вчителя (І. Астапова, О. Боднар, О. Сидоренко, Я. Стемковська) [8; 21; 230; 248] розкрито педагогічну сутність професійної самореалізації вчителя у системі методичної роботи ЗНЗ, яка полягає в тому, що педагогічний досвід переломлюється крізь його внутрішній світ, стає власним надбанням, усвідомлюється його важливість і позначається на результатах інноваційної діяльності.

Приєднуємося до думки авторів І. Ісаєва і М. Ситнікової [79] стосовно того, що специфіка самореалізації особистості в кожній професії зумовлена вимогами конкретної професії, індивідуальними характеристиками фахівців. Професійна самореалізація вчителів — це розвинена професійна самосвідомість, педагогічне спрямування, сформовані професійно-педагогічні знання й уміння, навички на творчому рівні, високий ступінь емоційної стійкості та самоконтролю. По суті, професійна самореалізація вчителя є усвідомленою, цілеспрямованою об'єктивацією професійно-особистісних якостей, які сприяють його релевантному самовираженню в професійній діяльності через формування власної системи мотивів та визначення способів їх реалізації.

Ми цілком погоджуємося з К. Сергєєвою стосовно того, що професіоналізм учителя не можна обмежувати лише високим рівнем володіння фаховою майстерністю, його необхідно розглядати як здатність до якісного виконання професійних завдань і творчого застосування набутих професійних компетенцій, успішність у міжособистісній взаємодії, *здатність до саморозвитку та самокорекції, особливе мотиваційне спрямування* [229, с. 6].

Педагогічна сутність професійної самореалізації вчителів обумовлена її функціями. Новий тлумачний словник української мови (2008 р.) термін «функція» визначає як явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; обов'язок, повинність, місія [181, с. 676]. На думку Н. Кузьміної [120; 121], функціональні компоненти визначають процесуальну суть педагогічної системи. Наприклад, гностичний компонент зазначеної системи пов'язаний зі сферою знань

педагога, а саме знанням предмета, який він викладає, засобів педагогічної комунікації, психологічних особливостей учнів і особливостей власної діяльності. Проектувальний компонент містить близькі й перспективні цілі навчання та виховання, а також стратегії та засоби їх досягнення. Конструктивний компонент відображає особливості конструювання педагогом власної діяльності та діяльності учнів із урахуванням найближчих цілей навчання та виховання. Комунікативний компонент характеризує специфіку взаємодії вчителя з учнем для досягнення дидактичної мети. Організаційний компонент позначає рівень сформованості умінь учителя організувати діяльність учнів і власну діяльність.

У дослідженні визначено функції професійної самореалізації вчителя, виділені в наукових працях І.Ісаєва і М.Ситникової [79, с. 70], а саме:

- × актуалізація творчого потенціалу особистості вчителя, творчість як спосіб самореалізації, що підтримує постійну готовність учителя до творчого виявлення самості в професійній діяльності, містить мобілізацію особистісного потенціалу, вольове вирішення педагогічних завдань, пошуки нестандартних шляхів розв'язання ситуацій;
- × орієнтування особистості вчителя на усвідомлення власної самоцінності й унікальності, тобто реалізація функції дозволяє вчителю здійснювати вибір найбільш цінних й унікальних якостей та здійснювати їх відповідно до ситуації; завдяки творчості вчитель розкриває потенційні можливості, об'єктивує самість у професійній діяльності та робить її універсальною;
- × розширення сфери самореалізації завдяки продуктивній творчій педагогічній діяльності;
- × мобілізація здібностей і можливостей особистості до творчої діяльності, розвиток креативності й творчих здібностей;
- × стимулювання переживання почуття задоволеності, успішної самореалізації й отримання продуктивних результатів.

У науковій праці В.Гриньової [54, с. 20] визначено функції педагогічної культури, які є близькими до змісту нашого дослідження. Ці функції (пізнавальна, гуманістична, виховна, комунікативна, діагностично-прогностична, нормативна, захисна) забезпечують реалізацію педагогічної культури, а їх виокремлення розкриває процесуальні аспекти культури. На думку вітчизняної вченої, кожна функція зумовлює окремі види педагогічної культури, які можна подати як певні підсистеми, що мають власні компоненти й елементи. Проте кожна вміщує систему знань і цінностей, а також способи діяльності щодо вирішення адекватних завдань.

З огляду на той факт, що професійна самореалізація вчителя є відбиттям специфіки його професії, вважаємо за потрібне звернути увагу на функції педагога. Традиційно на перше місце висувають *навчальну (дидактичну) функцію вчителя*. Вважають, що він як носій знань і вмінь передає їх учням, і чим краще володіє ними учитель, тим краще учні засвоюють науку. Із часом, коли обсяг знань збільшується до неможливості осягнути їх однією людиною, дидактична функція вчителя почала формулюватися так: не передавати знання, а вчити, як їх здобувати. Діяльність учителя

полягає не стільки в тому, що він несе інформацію школярам, скільки в умінні бути організатором її засвоєння, провідником у лабіринті знань і вмінь.

Чималу роль у діяльності вчителя відіграє розвивальна функція, суть якої полягає у створенні сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу учня, для її саморозкриття та самоствердження. Не менш важливою є *виховна функція вчителя*. Бути вихователем означає вміти трансформувати цілі, що їх поставило суспільство перед школою, в конкретні педагогічні завдання — формування необхідних якостей кожного школяра. Визначальним при цьому є, як вважає І. Бех, соціокультурний діалог у системі «педагог — дитина» на основі її розуміння, сприйняття та визнання [16; 17]. Отже, виховна функція полягає в організації діяльності, спрямованої на усвідомлення вихованцем себе як особистості, створення умов для самовизначення та самовираження.

Наступною функцією вчителя є *спонукання учнів до самовиховання*. Водночас самовихованням має займатися сам учитель. Як зазначає В. Смагін [198, с. 36], самовиховання є складним процесом, в якому виявляється весь духовний світ людини, взаємодіють мораль, інтелект, воля й емоції. Для реалізації самовиховання потрібно добре усвідомлювати себе особистістю, усвідомлювати своє місце в суспільстві, визначати відповідність своїх якостей його потребам. Самовиховання також неможливе без активної позиції особистості стосовно себе та своєї діяльності. При цьому чітко визначено сили й можливості, переваги та недоліки, окреслено програму діяльності, свідомо змінено якості відповідно до своєї праці й особистих потреб.

Отже, ми уточнили функції професійної самореалізації вчителів, як: *розвивальну* (реалізація потреб саморозвитку в методичній діяльності); *самоосвітню* (пізнання та розкриття власних ресурсів завдяки опануванню нових професійних знань і вмінь); *самовиховну* (керування процесом формування власної професійної компетентності та розвитком методичної мобільності); *фасилітативну* (створення сприятливих умов для самореалізації творчого потенціалу школярів).

Новий тлумачний словник (2008 р.) поняття «структура» визначає як взаєморозміщення і взаємозв'язок складових цілого; побудову; устрій, організацію чого-небудь; форму [183, с. 467], поняття «реалізувати» — здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя, виконувати завдання, плани тощо [там само, с. 104], а поняття «функція» — явище, що залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін [там само, с. 675].

Структура самореалізації особистості, за Л. Левченко [132], формується через особистість і діяльність: це послідовні акти самопізнання, самооцінювання, вияву творчої активності, самостійності та самовираження. Творча самореалізація відбувається як практичний, продуктивний процес уже на підставі підготовки, мобілізувальної роботи самоактуалізації, а також реалізації внутрішнього потенціалу особистості, що відбувається шляхом розв'язання досить гострих суперечностей між «Я»-ідеалом і «Я»-реальністю».

У межах дослідження структуру професійної самореалізації вчителя побудовано на основі структури педагогічної діяльності (І. Зязюн, Н. Кузьміна,

А. Маркова [120; 163; 199]. У широкому розумінні педагогічну діяльність вивчають як активність, метою якої є навчання та виховання молодого покоління. Існують різні підходи до розуміння будови педагогічної діяльності, зокрема: структурний, функціональний і рефлексивний.

На підставі аналізу праць З. Крижановської, Л. Рибалко [118; 215] структуру професійної самореалізації вчителів ЗНЗ ми подаємо як мету, завдання, потреби, мотиви педагогічної діяльності, установку на самоздійснення в ній, а також конкретні дії: самопізнання (розуміння, усвідомлення себе на основі рефлексії, самоаналізу та самоідентифікації), самоактуалізацію (активізація внутрішнього потенціалу, розкриття власної «Я»-концепції), самореалізацію на основі виявлених потенційних сил (передбачення, чітке налагодження, впорядкування сутнісних сил, спрямування їх на максимально повне розкриття в професійній діяльності), самовдосконалення (коригування власних потенційних здібностей на основі самоконтролю й адекватної самооцінки) та саморозвиток (поступовий рух і позитивна динаміка виявлення внутрішніх сил людини, що приводить до розквіту власних здатностей); результат — високий рівень професійної самореалізації особистості як новий продукт педагогічної діяльності.

Як відомо, мета — це прогнозований людиною результат її діяльності з певним об'єктом. Результат діяльності демонструє зміни, що відбуваються з об'єктом під час взаємодії людини з ним. Педагогічну мету слід розглядати як потенційні зміни, які прогнозує педагог у розвитку особистості учня як суб'єкта педагогічного процесу та саморозвитку, а завданнями — удосконалення педагогічної майстерності вчителя, активізацію творчого потенціалу, формування здатності застосовувати в педагогічній діяльності інноваційні технології, вивчення передового досвіду відомих педагогів.

Самопізнання як здатність ототожнювати себе з професією вчителя, усвідомлювати важливість розвитку власної «Я»-концепції в педагогічній діяльності, виявляти та зіставляти власні здатності з вимогами фахової підготовки є складовими структури професійної самореалізації вчителя [65]. Без обмеження терміна «професійне самопізнання особистості» в дослідженні Ю. Єрмак [60] відзначимо його суттєву особливість — це виявлення перешкод, що заважають успішній професійній самореалізації учителів. У науковій літературі [11; 80] описані бар'єри самореалізації особистості, зокрема, смислові (невизначені цінності та сенс життя, відсутність сформованої «Я»-концепції), інтелектуальні (недостатній рівень інтелектуальної активності та самопізнання, схильність до негативного мислення), емоційні (тривожність, нестійка емоційна стійкість), вольові (слабка сила волі, невпевненість у власних силах, неадекватна самооцінка).

У дослідженні Л. Кравець [115] зазначено, що джерелами визначення змістових аспектів педагогічної саморефлексії є складові відповідної професіограми, твори класиків педагогіки та представників інноваційної думки, оскільки за умови усвідомленого прийняття та позитивного ставлення до зовнішніх вимог професії учитель відчуває потребу в самореалізації. При цьому саморефлексія знаходить свій предмет в образі «Я»-ідеальне

та стає спонукальним чинником самореалізації особистості. Педагогічна цінність саморефлексії полягає в усвідомленні особистісних якостей у зв'язку зі специфікою фаху, етапами власного професійного шляху та педагогічного досвіду загалом, імовірними успіхами і труднощами в роботі, власними рисами як суб'єкта відповідної сфери діяльності [240].

Самоактуалізація як активізація внутрішнього потенціалу, розкриття вчителем власної «Я»-концепції є його внутрішньою потребою, відчуттям того, що потрібно для повноцінної професійної самореалізації. Безпосередньо професійна самореалізація вчителя відбувається як прогнозування позитивних результатів педагогічної діяльності, чітке налагодження, впорядкування сутнісних сил, спрямування їх на максимально повне розкриття в учительській професії. У праці «Як удосконалювати себе» І.Томан [260] душевну рівновагу людини описує як явище, схоже на її саморегуляцію, стан поміркованих дій і вчинків. На основі самопізнання людина має цілеспрямовано та систематично вчитися позитивно мислити, не допускати, щоб нею оволодівали неприємні думки, негативні емоції. Людині потрібно підкріплювати власні зусилля найрізноманітнішими засобами, наприклад, прослуховуванням вдало підібраних музичних записів з метою розкриття внутрішнього потенціалу, схильностей і нахилів до оцінювання творів.

Дослідниця Н.Лосєва [146] доводить, що онтологічними і гносеологічними засадами самореалізації особистості є хаос і самоорганізованість, де хаос розуміють як невизначеність зовнішнього середовища та внутрішнього світу, а самоорганізація виявляється в упорядкуванні внутрішнього світу педагога, а також усіх рівнів буття та середовища відповідно до власної картини світу. Самореалізацію уявляють ланцюгом, який містить: актуалізацію самоінтересу та самопізнання, самоідентифікацію, самовизначення в неоднозначних педагогічних ситуаціях, самопроектування професійної діяльності й самовдосконалення.

У працях З.Крижановської, І.Харкавців [118; 275] наголошено на тому, що самовдосконалення є необхідною складовою професійної самореалізації особистості вчителя, яка впливає на успішність її здійснення. Ми погоджуємося з думкою І.Харкавців [275] про те, що ефективне самовдосконалення суб'єктів освітнього процесу можливе за умови адекватного стимулювання. Для вчителів, як вважає авторка, найбільш дієвим є стимулювання з боку керівництва навчального закладу, за якого мають урахувуватись здобутки психолого-педагогічної науки і прогресивний досвід управління персоналом. Однак зауважимо, що для стимулювання важливим є внутрішній настрій учителя підвищувати професіоналізм і педагогічну майстерність, його зацікавленість результатами педагогічної діяльності як у духовному, так і в матеріальному сенсах. Найбільш дієвими заходами стимулювання є ті, що задовольняють потреби професійної самореалізації учителів у різних видах педагогічної діяльності.

Учена Я.Москальова [174] акцентує на тому, що саморозвиток має бути невід'ємною частиною життєдіяльності кожного вчителя, оскільки специфіка його професії полягає в тому, що він працює з людиною, а тому його особистість є важливим і міцним «робочим інструмен-

том». Разом із тим, продовжує авторка, чим досконалішим є такий інструмент, тим успішнішим буде професійний результат. Саморозвиток у професійній діяльності вчителя є обов'язковою передумовою процесу досягнення професіоналізму та показником суб'єктності на всіх етапах його неперервної педагогічної освіти.

У працях О. Колодницької, Я. Москальової [104; 174] розглянуто професійний саморозвиток учителя як процес, спрямований на становлення, інтеграцію та реалізацію у педагогічній діяльності професійно значущих особистісних рис, професійних знань, навичок і вмінь з метою власного вдосконалення та самореалізації на основі внутрішньо значущих факторів і зовнішніх впливів. У таких дослідженнях акценти розміщено на процесі саморозвитку, а самореалізація особистості є його метою. Наприклад, Я. Москальова [174] до механізмів саморозвитку особистості зараховує такі: самопізнання (рефлексія, самосприйняття, самоспостереження, самооцінка) — спрямування людини на пізнання своїх потенційних й актуальних можливостей і якостей; самоорганізація — проектування щодо набуття нових якостей і здібностей, саморегуляція та самоконтроль власних дій і психічних станів; самоосвіта — самонавчання та самовиховання; самореалізація як діалектична мета саморозвитку. Під час саморозвитку розкрито індивідуальність учителя. Індивідуальні особливості в педагогічній роботі виявляються у виборі предмета опрацювання, завдань і ситуацій, у ставленні до професійної діяльності, а також у виборі способів праці.

Ефективність самореалізації залежить від індивідуального стилю діяльності, який визначають природні, вроджені особливості людини, сформовані якостями особистості, що виникли в процесі її взаємодії з предметним і соціальним середовищем. Вона виявляється в: темпераменті (час і швидкість реакції, індивідуальний темп роботи, емоційна чуйність); характері реакцій на певні педагогічні ситуації; виборі методів навчання; відборі засобів виховання; стилі педагогічного спілкування; реагуванні на дії та вчинки учнів; манері поведінки; перевазі певних видів заохочень і покарань; застосуванні засобів психолого-педагогічного впливу на учнів. Індивідуальність педагога — це вираження неповторності, самобутності людини в роботі та професійному світогляді, основний чинник формування його авторитету в учнів. Становлення індивідуальності означає здатність до індивідуального саморозвитку, виявляти найкращі риси та робити користь іншим людям. Індивідуальність як цілісність особистості професіонала яскравіше виявляється в тому випадку, коли її поєднано з високою духовністю, гуманістичним спрямуванням [70; 257].

Таким чином, функціонально-структурні складові професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладах наведено на рис. 1.

Завдяки проведеному аналізу досліджень (Н. Байбекова, Л. Порохня, А. Троцко, В. Уруський) [10; 145; 209; 264] було уточнено компоненти професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи.

Компоненти професійної самореалізації вчителів в системі методичної роботи ЗНЗ та їх змістову наповнюваність унаочнено в таблиці 1.

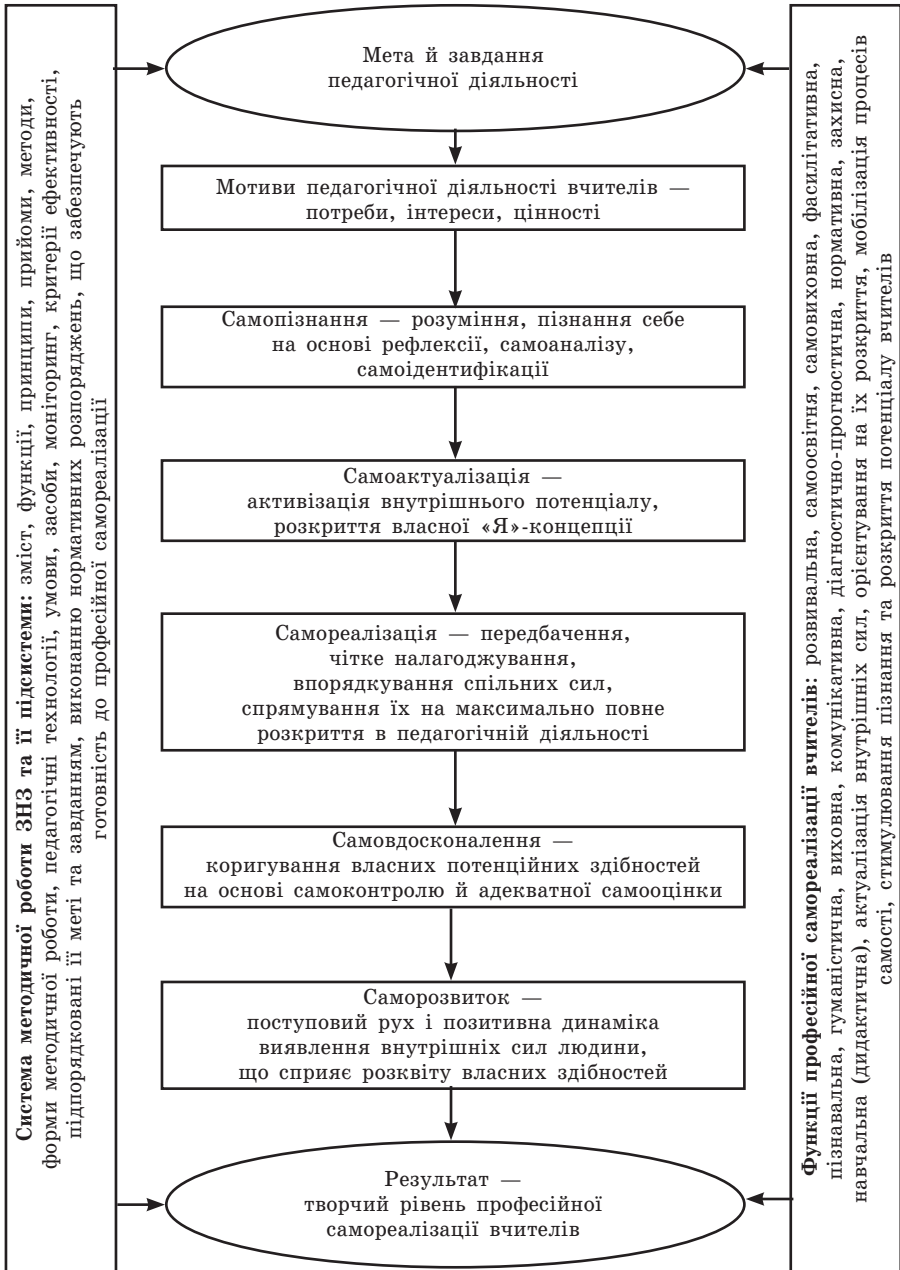


Рис. 1. Функціонально-структурні складові професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів

**Компоненти професійної самореалізації вчителів
у системі методичної роботи ЗНЗ**

Компоненти	Розкриття змісту компонентів
Мотиваційно-ціннісний	Потреби удосконалити власний професійно-педагогічний потенціал засобами методичної роботи, мотиви досягнення успіху в педагогічній діяльності, ціннісні орієнтації на самовираження в методичній роботі
Пізнавально-діяльнісний	Знання методики навчання та виховання, наукової організації праці, основ інноваційної діяльності, способів досягнення акмевершин у системі методичної роботи, прийоми самоменеджменту, що сприяють підвищенню власної методичної грамотності. Гностичні уміння — постійно сприймати й переробляти нову інформацію з методичних і педагогічних першоджерел, аналізувати передовий педагогічний досвід, розкривати власні здібності засобами методичної роботи. Конструктивні вміння — здатність планувати методичну роботу, розробляти та видавати методичний матеріал, будувати структуру уроку й виховних заходів зі школярами. Організаторські вміння — проводити відкриті уроки з подальшим обговоренням на методичних семінарах, брати активну участь у роботі методичних об'єднань, готувати школярів до олімпіад, конкурсів, освітніх проєктів. Комунікативні вміння — схильність будувати взаємини з колегами, батьками, школярами на партнерських засадах, знаходити нові творчі зв'язки з досвідченими вчителями, ділитися й обмінюватися авторськими доробками, володіти ІКТ
Особистісно-аналітичний	Адекватна самооцінка, активність, відкритість новому досвіду, ініціативність, креативність, організованість, уміння працювати в колективі однодумців, обмінюватися новою інформацією з методики навчання та виховання

У дисертації уточнено зміст *мотиваційно-ціннісного компонента професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ* як перебудови мотиваційно-ціннісної сфери педагогічних працівників на самовираження у методичній роботі, реалізації потреб удосконалення професійних навичок у процесі освоєння та використання нових засобів методичної роботи, бажання допомагати учням у їхніх досягненнях.

Мотиви педагогічної діяльності як її невід'ємні складові — це внутрішні рушійні сили, що спонукають педагога до професійної діяльності. Мотивами можуть бути ідеали, професійні інтереси, переконання, соціальні установки та професійні цінності педагога. Внутрішню мотивацію пов'язано зі змістом педагогічної діяльності, яка ґрунтується на потребах у спілкуванні з дітьми та їхніми батьками, колегами. Зовнішню мотивацію зумовлено чинниками, які не мають безпосереднього зв'язку з професійною діяльністю, наприклад, мотиви соціального престижу, потреба у владі. Існує залежність між типом мотивації педагогічної діяльності та задоволеністю професією.

Під час пілотного експерименту ми виявили мотивацію педагогічної діяльності вчителів Київського району м. Харкова, оцінювали провідне спрямування у професійній роботі (опитано разом 400 осіб).

Отримані результати подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Діагностика мотивації педагогічної діяльності вчителів

Мотиви педагогічної діяльності вчителів	Рівні виявлення мотивації вчителів					
	низький (менше 5 балів)		середній (6–10 балів)		високий (11 балів і більше)	
	кількість педагогів	%	кількість педагогів	%	кількість педагогів	%
Професійна потреба	7	2	137	34	256	64
Функціональний інтерес	4	1	173	43	223	56
Допитливість, що розвивається	8	2	196	49	196	49
Показна зацікавленість	8	2	223	56	169	42
Епізодична зацікавленість	26	7	242	61	132	33
Байдуже ставлення	53	13	250	63	97	24

Професійна потреба виявилася на високому та середньому рівні в 393 осіб, що становить більшу частину педагогічної громадськості району. *Функціональний інтерес* перебуває на високому та середньому рівнях (223 і 173 респондентів відповідно). Низький рівень продемонструвало всього 4 особи (1% від загальної кількості опитуваних). Кількість респондентів, які на високому та середньому рівнях володіють такою якістю, як *допитливість, що розвивається*, розподілено на рівні частини: 196 осіб. Низький рівень продемонстрували всього 8 учителів. *Показна зацікавленість* на середньому рівні в 223 осіб (56%), на високому — у 169 (42%), на низькому — у 8 (2%) осіб. Зауважимо, що досить великий відсоток опитаних (24%) виявляють байдуже ставлення до роботи, а 33% демонструють лише епізодичну цікавість. Ці дані свідчать про необхідність мотивування педагогів до роботи керівниками ЗНЗ.

Успішність професійної самореалізації вчителів залежить від їхнього ставлення до виконання різних видів педагогічної діяльності. На підставі аналізу результатів пілотного дослідження зазначимо, що опитані вчителі (106 осіб), які мають стаж педагогічної роботи до 5 років, до методичної роботи ставляться позитивно, а її важливість розкривають через:

- × підвищення загалом професійної компетентності та майстерності кожного вчителя, створення фахового арсеналу, формування професіоналізму, набуття педагогічного й організаційного досвіду роботи (47,2%);
- × потреби у творчому розвитку вчителя, оскільки сучасному суспільству потрібен не безініціативний виконавець своєї роботи, а вчитель-професі-

- онал, який знає як допомогти дитині, поглибити та розширити знання, адже сьогодні вчитель має комплексно і творчо вирішувати професійні завдання, перебувати на високому професійному рівні (22,6 %);
- × розширення методичної компетентності, що полягає в планомірному та методичному проведенні уроків, ґрунтується на досягненнях науки, передового досвіду й конкретному аналізі роботи вчителів, але методична робота потрібна для того, щоб учитель мав можливість розвиватися, знайомитися з новими методами викладання навчальних предметів, а також для збагачення знання, що необхідні для розроблення поурочних планів, тестових завдань, позакласних заходів; в університетах одна теорія, а потрібна практична методична допомога вчителю у проведенні турнірів, олімпіад, різних конкурсів (17,0 %);
 - × структурування власного педагогічного досвіду, планування досягнення високих результатів педагогічної діяльності, співпрацю з колегами, взаємобмін досвідом викладання навчальних предметів (9,4 %).

Певна частина респондентів (3,8 %) не розуміють практичної необхідності в проведенні методичної роботи, оскільки вважають, що її основи мають бути отримані у професійній підготовці та кожен учитель має займатися самоосвітою, яка й дає можливість поповнювати методичні знання й уміння вчителя.

Ми скористалися методом анкетування вчителів ЗНЗ Київського району м. Харкова (разом 400 осіб) з метою дослідження ціннісних орієнтацій учителів, стану їхньої мотиваційно-ціннісної готовності до професійної самореалізації в методичній роботі ЗНЗ. Отримані результати ранжування ціннісних орієнтацій особистості (С. Бубнової) наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Діагностика ціннісних орієнтацій учителів

Цінності	Середній бал
Розуміння потреб іншої людини	3,4
Професійне самоствердження	3,0
Повага до іншої людини	3,0
Прагнення до самовдосконалення	2,5
Ставлення до себе, до власного здоров'я	2,4
Пізнання нового у світі, природі, самопізнання	2,4
Розподіл часу й організація відпочинку	1,8
Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві	1,6
Високий соціальний статус та управління людьми	1,5

Як свідчить аналіз наведених показників, максимальну кількість балів отримали такі загальнолюдські цінності, як розуміння потреб іншої людини (3,4 бала), професійне самоствердження, повага до іншої людини (обидва по 3 бали). Найнижчі бали отримали такі цінності: високий соціальний статус та управління людьми (1,5 бала), соціальна активність для

досягнення позитивних змін у суспільстві (1,6 бала). Високі показники свідчать про спрямування учителів на розуміння потреб іншої людини, виявлення поваги до неї. Разом із цим учителі надають уваги професійному самоствердженню. Це демонструє позитивний факт: з учнями працюють гуманні, щирі, відверті, доброзичливі вчителі, які бажають удосконалювати власний потенціал у педагогічній діяльності.

Найнижчі показники цінностей учителя свідчать про його інертність у суспільному житті, спілкуванні. Зниженими є показники високого соціального статусу й управління людьми, причинами яких є недовіра батьків, недооцінювання ролі та важливості професії учителя з позиції державного управління й фінансування, відсутність авторитету вчителя серед громадськості, батьків, школярів. Про необхідність формування авторитету вчителя як педагогічної цінності наголошено в дослідженні С.Юткало [289]. На думку авторки, професійний статус педагога визначає ступінь і силу педагогічного впливу на окремих учнів або групу, виявляється у повазі та довірі до вчителя, визнанні учнями його інтелектуальних, моральних якостей і переваг, здатності педагога спрямовувати думки, почуття, вчинки учнів, добровільній готовності дослухатися до вказівок і порад учителя. Авторка зазнає, що авторитет учителя — це вміння не лише згуртувати колектив класу в його навчальній і позакласній діяльності, але й здатність педагога знайти підхід до кожного учня, розкрити його індивідуальність, допомагати знаходити компроміси щодо проблем вихованців у міжособистісних відносинах з іншими учнями, батьками, учителями.

Як свідчать результати проведеного спостереження, тривогу викликає рівень професійної мотивації вчителів: у них знижена продуктивність професійної діяльності, існує гостра нестача оптимізму та зацікавленості в роботі, що й гальмує професійну самореалізацію особистості. У респондентів також виявляється психоемоційне виснаження — вичерпання емоційних, фізичних, енергетичних ресурсів учителів, з'являється підвищена дратівливість і нетерпимість до оточення.

Учені І.Ісаєв і М.Ситникова [79] нас переконують у тому, що зовнішнє (об'єктивне), тобто педагогічний досвід, переломлюється кризь внутрішнє (суб'єктивне), стає його надбанням, переводиться в царину свідомості вчителя, щоб відбитись у результатах подальшої інноваційної діяльності. Внутрішній світ учителя, на думку вчених, визначає сукупність цінностей:

- × цінності-цілі, які розкривають значення та сенс цілей професійної самореалізації в педагогічній діяльності;
- × цінності-відносини, що розкривають значення і сенс відносин для професійної самореалізації вчителя, створення ним умов для саморозвитку школярів, систему ставлення до себе, до професійної діяльності вчителя, до суб'єктів освітнього процесу;
- × цінності-знання, що розкривають значення та сенс предметних і психолого-педагогічних знань під час здійснення професійно-педагогічної діяльності та знань про природу людини, її індивідуально-особистісні якості, необхідні для роботи вчителя;
- × цінності-засоби, що розкривають значення й сенс способів і засобів здійснення професійно-педагогічної діяльності, реалізації концепції педаго-

гічного спілкування, педагогічної техніки й технології, педагогічного моніторингу та самомоніторингу;

- × цінності-якості, які дозволяють успішно здійснювати педагогічну діяльність. Такими якостями вчені вважають високу культуру володіння методологічними, фактологічними й інструментальними знаннями, прагнення до постійного відновлення знань, уміння використовувати знання в різних ситуаціях, виходити за межі відомого, заглиблюватися в сутність проблеми, приймати рішення, виробляти спільну позицію, усувати перешкоди, удосконалювати кращі риси.

У педагогічних цінностях особистість запредметнює свої сили, впливає на інших, творить себе, проектує власний розвиток, реалізує себе в діяльності.

Отже, до суттєвих ознак мотиваційно-ціннісного компонента професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ додамо вміння орієнтувати власну мотиваційно-ціннісну сферу на професійне самовираження за допомогою засобів методичної роботи; долати перешкоди суб'єктивного й об'єктивного характеру, що заважають професійному самовдосконаленню та саморозвитку в педагогічній діяльності.

Систематизація, аналіз та узагальнення зібраного впродовж дослідження матеріалу свідчать про труднощі вчителів, наприклад, початкових класів, які слід урахувати під час планування роботи РМО, а саме: методичне забезпечення реалізації диференційованого підходу до навчання учнів у початкових класах; організація роботи з невстигаючими учнями; індивідуальна робота із соціально дезадаптованими учнями; проведення інтегрованих уроків; шляхи розвитку читацьких інтересів; традиційні й інноваційні підходи у створенні креативної інтелектуальної особистості; основні види контролю за рівнем навчальних досягнень учнів початкових класів на різних етапах уроку, їх ефективність і роль у підвищенні якості знань; реалізація індивідуального підходу до школярів і диференціації навчання у процесі контролю та стимулювання навчальної діяльності учнів; взаємозв'язок творчих можливостей учителя й учня і результативність педагогічної діяльності з підвищення рівня навчальних досягнень і загальної культури учнів; способи формування почуття обов'язку та відповідальності до навчання; способи формування почуття обов'язку та відповідальності у школярів; психологічні проблеми мотивації навчальної діяльності.

У школах існують проблеми, а саме: недостатня матеріальна база для практичного відпрацювання програмних тем з інформатики; слабка матеріальна база, наприклад, для проведення дослідів з природознавства, зокрема в 4-му класі з теми «Тіла і речовини»; замало текстів у підручнику «Літературне читання» для повноцінного відпрацювання в школярів навичок читання.

Зміст наступного *пізнавально-діяльнісного компонента професійної самореалізації вчителів в системі методичної роботи ЗНЗ* полягає в засвоєнні інформації про природу людини, її самість, основних понять, термінів, фактів, що стосуються методичної роботи вчителя, його методики викладання навчальних предметів; свідоме володіння здобутою інформацією, що виявляється у способах розкриття внутрішнього

потенціалу вчителя у методичній роботі, тобто в навичках і вміннях методичної діяльності.

Зазначимо, що в професійній самореалізації вчителів базовими є вміння педагогічної діяльності, які А.Маркова [163] визначає як:

- × бачити в педагогічній ситуації проблему та формулювати її у вигляді педагогічного завдання; під час формулювання педагогічного завдання орієнтуватися на учня як на активного співучасника педагогічного процесу, обирати оптимальне педагогічне рішення за умов невизначеності, передбачати близькі та віддалені результати рішення;
- × працювати зі змістом навчального матеріалу, визначати міжпредметні зв'язки, виявляти реальні навчальні можливості школярів, передбачати можливі перешкоди в їхньому розвитку, виходити з мотивації учнів під час планування й організації педагогічного процесу;
- × проектувати здійснення професійної самоосвіти та саморозвитку;
- × обирати засоби оптимальної педагогічної комунікації, партнера у спілкуванні, володіти прийомами реалізації внутрішніх резервів; розуміти позицію іншого в спілкуванні, виявляти інтерес до його особистості, внутрішній стан іншої людини, володіти засобами невербальної комунікації, виявляти демократичний стиль керівництва;
- × підтримувати стійку професійну позицію педагога, який усвідомлює важливість своєї професії, реалізовувати та розвивати власні педагогічні здібності, керувати власними емоційними станами; оцінювати власну професійну позицію, визначати свої переваги та недоліки;
- × усвідомлювати перспективу професійного розвитку, визначати особливості індивідуального стилю, максимально використовувати свій творчий потенціал;
- × оцінювати продуктивність педагогічної діяльності, виявляти окремі показники вихованості й ефективності навчання, стимулювати готовність школярів до самоосвіти; оцінювати рівень вихованості учнів, створювати умови для стимуляції достатньо розвинених рис особистості учнів.

Як би ми не характеризували сучасного вчителя, його професійну самореалізацію та шляхи її ефективного здійснення, однак важливими залишаються комунікативні вміння та здібності вчителя. У визнаній серед освітян праці «Учителіві про педагогічне спілкування» (В.Кан-Калик) йдеться про комунікабельність, соціальну спорідненість, альтруїзм учителя. На наш погляд, праці такого рангу не набувають статусу застарілих. Нині такі якості вчителя є важливими під час побудови гармонійних відносин із учнями, створення для них умов самореалізації та постійного саморозвитку. Погоджуємося з педагогом у тому, що серед освітян і керівників є некомунікабельні або малокомунікабельні. Поділяємо думку щодо особистої природи людини як основи професійної самореалізації вчителя. Дійсно, професійній самореалізації вчителів заважає дратівливість, стомлюваність, породжені комунікативними бар'єрами. Педагог розуміє схильність до спілкування як поєднання потреби у спілкуванні, доброго емоційного самопочуття до, під час та після спілкування, кому-

нікативних навичок і вмінь. В альтруїстичних емоціях вирізняється бажання давати радість усім, з ким людина спілкується, співпереживання радості з іншим [88].

На підставі аналізу проведених досліджень (Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Рибалко та інші) ми конкретизували вміння професійної самореалізації вчителів, а саме: гностичні — сприймати, аналізувати та переробляти нову інформацію з методичних і педагогічних першоджерел, узагальнювати передовий педагогічний досвід, розробляти та користуватися засобами методичної роботи; конструктивні — планувати методичну роботу, використовувати в роботі власні методичні розробки, будувати структуру уроку та виховних заходів зі школярами, розробляти освітні проекти; організаторські — проводити відкриті уроки з подальшим обговоренням на методичних семінарах, брати активну участь у роботі методичних об'єднань, готувати школярів до олімпіад, конкурсів; комунікативні — будувати взаємини з колегами, батьками, школярами на партнерських заходах, знаходити нові творчі зв'язки з досвідченими вчителями, ділитися й обмінюватися авторськими доробками, освоювати та використовувати ІКТ у педагогічному процесі.

Зазначимо роль *особистісно-аналітичного компонента професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ* для розвитку особистісно-професійних якостей (креативність, мобільність, організованість, уміння працювати в колективі однодумців, обмінюватися методичною інформацією) на підставі рефлексії й адекватної самооцінки.

Відзначимо важливу роль педагогічного креативу в діяльності вчителя, який є рушійною силою його творчої самореалізації. Оцінювання здатностей учителів до креативної діяльності свідчить про те, що в переважній більшості педагогів (94,75 %) креативність виявляється на репродуктивному рівні, що є ресурсним потенціалом. Адміністративним керівникам ЗНЗ необхідно створювати сприятливі умови для виявлення нових ідей, які необхідно втілювати в професійну діяльність. Доцільно згадати відомого вітчизняного педагога Ю. Львову [150], на думку якої творчий учитель має усвідомлювати теоретичну, наукову та практичну цінність новітніх досягнень педагогічної та психологічної науки, методик викладання навчальних предметів. Більшу частину роздумів, оглядів, розрахунків учителя, як вважає авторка, зосереджено на виборі методичних способів, які мають зробити урок ефективним. Приміром, творчий задум учитель починає реалізовувати під час обрання методичних способів вивчення програмного матеріалу, потім окреслює інші його компоненти, а саме: перевірку засвоєння попереднього матеріалу, методику закріплення навчального матеріалу, характер домашнього завдання. Специфіка творчості вчителя полягає у відборі методичних прийомів під час розроблення задуму уроку.

Ефективність професійної самореалізації вчителів зумовлена їхніми уміннями самоорганізації, здатністю мобільно організовувати «власний простір». Організованість учителя є складовою його вольових якостей. У процесі пілотного дослідження ми виявляли вольові якості раніше зазначених респондентів. Отримані результати наведено в *таблиці 4*.

Діагностика вольових якостей учителів

Рівні в балах	Кількість осіб	%
Творчий рівень (22–30 балів)	225	56,3
Репродуктивний рівень (13–21 балів)	130	32,5
Недостатній рівень (1–12 балів)	45	11,2

Більшість опитаних учителів (225 осіб, що становить 56,3%) вирізняються високорозвиненими вольовими якостями, яким властива надійність під час виконання будь-яких доручень, стійка позиція щодо вирішення принципових питань. Водночас їм необхідно частіше виявляти гнучкість і поблажливість щодо оточення. Однак слід зазначити, що в 130 респондентів (32,5%) вольові якості розвинені на репродуктивному рівні. Учителі здатні справлятися з перешкодами, але при цьому недостатньо наполегливі й організовані в досягненні мети. Їх також характеризує те, що вони вміють тримати надане іншим слово, але при цьому намагаються не обтяжувати себе зайвими обов'язками, що неодмінно заважає досягти певних висот у роботі. Також 11,2% опитаних педагогів намагаються робити лише те, що легше й цікавіше, до своїх професійних обов'язків ставляться не завжди відповідально, можна навіть сказати абияк, що є причиною професійних конфліктів. Таке ставлення до роботи свідчить про високий рівень егоїзму. Учителям слід переглянути свої установки в діяльності та попрацювати над своєю професійною мотивацією.

Процес навчання та виховання вчитель організовує у співдружності з сім'єю, громадськістю. Вчитель має досягати єдності своїх вимог із вимогами сім'ї, що стає можливим за умови реалізації громадсько-педагогічної функції. Вчитель здійснює таку функцію, відвідуючи домівку учня, під час проведення батьківських зборів [197, с. 13].

Як відомо, педагогічна діяльність є спільною за характером її здійснення, а вчителі й учні є суб'єктами спілкування. З такого погляду навчання та виховання викликає інтерес спілкування вчителя й учня, результатом якого є формування не лише знань і вмінь, але й системи ставлення до себе, до інших, до світу. Орієнтування на партнерство, наприклад у системі методичної роботи ЗНЗ, вимагає розкриття та реалізації креативного потенціалу вчителів, виявлення педагогічної майстерності, соціальної зрілості, діалогічності й толерантності на належному рівні.

Наприклад, учена О.Мальнева [156] до особистісних характеристик сучасного педагога відносить діалогічність, що виявляється в уміннях знаходити шляхи розв'язання суперечностей стосовно іншої людини як моральної цінності; творчість, пов'язана з уміннями педагога проектувати та реалізовувати освітній процес із урахуванням особливостей його суб'єктів і конкретної ситуації, в якій розгортається сам процес; самоосвіта, що виявляється в уміннях педагога здійснювати рефлексію професійної діяльності, неперервні процеси саморозвитку та самовдосконалення. Заявлена діалогічність передбачає: особливий тип педагогічних відносин, побудова

яких ґрунтується на принципах співробітництва, співтворчості, взаємоповаги та взаєморозуміння, партнерських відносин; специфічну форму педагогічного спілкування, яке має на меті обмін професійною інформацією, а результатом — особливу форму педагогічної взаємодії. Цілком імовірно, що організація педагогічної взаємодії на основі діалогічності стає підґрунтям для взаємного збагачення, самопізнання, саморозвитку та слугує повному розкриттю індивідуального творчого потенціалу вчителів й учнів.

Уміння працювати в колективі однодумців, обмінюватися методичною інформацією є важливою характеристикою вчителів-новаторів. Для більшості педагогів Київського району м. Харкова провідним чинником у діяльності є товариськість, яка отримала найвищу оцінку — 8,356 бала. На рівні вище за середній розвинені такі особистісні якості, як організованість і мотивація схвалення (6,905 і 6,919 балів відповідно). Найнижче педагоги оцінили інтелігентність — 2,312 бала. Учителі вимогливо ставляться до моральних якостей оточення, бажають, щоб до їхньої думки прислухалися, не байдужі до інших людей, вважають, що завдяки своїй професії вони полегшують людям життя. Однак при цьому вони не терплять ізоляваності, потребують розуміння та схвалення оточення, іноді, виявляючи свою участь у житті інших людей, можуть бути нав'язливими або неправильно зрозумілими.

Найбільша кількість опитаних (195 осіб) демонструють адекватну самооцінку. У 128 осіб самооцінка занижена, у 44 вчителів — завищена, у 31 вчителя — низька самооцінка. Людей із дуже високою самооцінкою дуже мала кількість — усього 2 особи з опитаних, тоді як педагогів з дуже низькою самооцінкою взагалі немає. Педагоги вважають себе відповідальними й наполегливими в роботі, але при цьому недостатньо рішучими, чуйними та мають слабку силу волі. Результати виявлення самооцінки особистісних якостей подано в таблиці 5.

Таблиця 5

Результати діагностування самооцінки вчителів

Самооцінка особистісних якостей	Кількість педагогів	%
Дуже низька (до 6 балів)	0	0
Низька (8–7 балів)	31	7,8
Занижена (11–9 балів)	128	32,0
Нормальна (14–12 балів)	195	48,7
Завищена (16–15 балів)	44	11,0
Дуже висока (18–17 балів)	2	0,5

На підставі самоаналізу згаданим вище вчителям було запропоновано виявити власний рівень саморозвитку в професійній діяльності. Результати діагностування наведено в таблиці 6.

Таблиця 6

Діагностика рівнів саморозвитку вчителів

Рівні в балах	Кількість педагогів	%
Дуже низький (18–24 балів)	0	0
Низький (25–29 балів)	8	2,0
Нижчий за середній (30–34 балів)	70	17,5
Середній (35–39 балів)	162	40,5
Вищий за середній (40–44 балів)	124	31,0
Високий (45–49 балів)	36	9,0
Дуже високий (50–54 балів)	0	0

Як бачимо із *таблиці 6*, у більшості педагогів рівень саморозвитку перебуває на середньому та вищому рівнях, що в межах норми. Невелика кількість учителів (70 осіб) мають нижчий за середній рівень, а високий рівень демонструють усього 36 педагогів. Найменша кількість опитаних (8 учителів) оцінюють свій рівень саморозвитку як низький. Дуже високого й дуже низького рівнів не демонструє ніхто. Найвищими балами 96,6 % педагогів оцінили в себе сформованість морально-вольових якостей: самостійності, працездатності, вміння доводити розпочате до кінця, позитивне ставлення до процесу самоосвіти. У 94,0 % опитаних повною мірою розвинені когнітивні якості: високий рівень педагогічних, психологічних і методичних знань та вмінь. На думку 93,0 % вчителів, у них дуже добре розвинені комунікативні здібності: здатність акумулювати та використовувати досвід колег, прагнення до співпраці та взаємодопомоги у професійному педагогічному самоосвіту, вміння відстоювати свою точку зору та переконувати інших.

Таким чином, ефективність професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ зумовлена розкриттям її функцій, структури, компонентів з метою реалізації внутрішнього потенціалу на творчому рівні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У розділі поняття «професійна самореалізація вчителя в системі методичної роботи ЗНЗ» визначене як процес і результат перетворювальної діяльності вчителя, спрямованої на розкриття його творчого потенціалу в методичній діяльності та створення авторських методичних напрацювань.

Охарактеризовано систему методичної роботи ЗНЗ як сукупність взаємопов'язаних педагогічних дій і методичних заходів, спрямованих на поширення та засвоєння передового педагогічного досвіду, організацію співпраці педагогічних працівників на різних адміністративних рівнях, досягнення високого рівня навченості, вихованості, розвиненості учнів. Підсистеми методичної роботи (зміст, функції, принципи, прийоми, методи, форми методичної роботи, педагогічні технології, умови, засоби, моніто-

ринг, критерії ефективності) підпорядковані її меті й завданням, виконанню нормативних розпоряджень і забезпечують самопізнання та розкриття власного потенціалу вчителів на творчому рівні.

Уточнено функції професійної самореалізації вчителів, як розвивальну (реалізація потреб саморозвитку в методичній діяльності), самоосвітню (пізнання та розкриття власних ресурсів завдяки опануванню нових професійних знань і вмінь), самовиховну (керування процесом формування власної професійної компетентності та розвитком методичної мобільності), фасилітативну (створення сприятливих умов для самореалізації творчого потенціалу школярів).

У роботі подано структуру професійної самореалізації вчителів як сукупність конкретних дій — самопізнання, самоактуалізації, самореалізації на основі виявлених потенційних сил, самовдосконалення та саморозвитку сутнісних сил у педагогічній діяльності, підпорядкованих меті й завданням, мотивації і ціннісним педагогічним орієнтаціям, які забезпечують готовність учителів до професійної самореалізації, зокрема, в методичній роботі ЗНЗ.

Уточнено компоненти професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи: мотиваційно-ціннісний (перебудова мотиваційно-ціннісної сфери педагогічних працівників на самовираження у методичній роботі, реалізація потреб удосконалення професійних навичок у процесі освоєння та використання нових засобів методичної роботи, бажання допомагати учням у їхніх досягненнях), пізнавально-діяльнісний (знання й уміння професійної самореалізації — засвоєння інформації про природу людини, її самість, основних понять, термінів, фактів, що стосуються методичної роботи вчителя, його методики викладання навчальних предметів), свідоме володіння здобутою інформацією (що виявляється у способах розкриття внутрішнього потенціалу вчителя у методичній роботі, тобто в уміннях і навичках), особистісно-аналітичний (розвиток особистісно-професійних якостей — креативності, мобільності, організованості, уміння працювати в колективі однодумців, обмінюватись методичною інформацією — на основі рефлексії та адекватної самооцінки).

Конкретизовано вміння професійної самореалізації вчителів, а саме: гностичні (сприймати, аналізувати та переробляти нову інформацію з методичних і педагогічних першоджерел, узагальнювати передовий педагогічний досвід, розробляти та користуватися засобами методичної роботи), конструктивні (планувати методичну роботу, використовувати в роботі власні методичні розробки, будувати структуру уроку та виховних заходів зі школярами, розробляти освітні проекти), організаторські (проводити відкриті уроки з подальшим обговоренням на методичних семінарах, брати активну участь у роботі методичних об'єднань, готувати школярів до олімпіад, конкурсів), комунікативні (будувати відносини з колегами, батьками, школярами на партнерських засадах, знаходити нові творчі зв'язки з досвідченими вчителями, ділитися й обмінюватись авторськими доробками, освоювати та використовувати ІКТ у педагогічному процесі).

Матеріали розділу викладено у працях автора [126–130].

Розділ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

2.1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Новий тлумачний словник української мови (2008 р.) наводить тлумачення терміна «умови» як необхідну обставину, що робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, які існують або встановлені в певній галузі життя, діяльності, що забезпечують нормальну роботу чого-небудь; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь; сукупність даних, положення, що перебувають в підґрунті чого-небудь [183, с. 617].

Учена Т.Ткачова [259] у своєму дослідженні висуває та доводить гіпотезу, суть якої полягає в тому, що рівень розвитку духовної культури вчителя в системі методичної роботи підвищиться, якщо розробити й запроваджувати в закладах освіти такі педагогічні умови, як: використання культурологічного підходу, спрямованого на забезпечення зв'язку духовних орієнтирів учителя та його професійної педагогічної діяльності; створення моделі міської методичної служби як духовного та культурно-освітнього поля творчої педагогічної діяльності; урахування у взаємодії з учителем специфіки навчання та виховання дорослих.

У своєму дослідженні С.Тарасюк під організаційно-методичними умовами розуміє систему психолого-педагогічних заходів, які сприяють удосконаленню професійної діяльності педагога безпосередньо в закладі поза-

шкільної освіти [254, с. 161]. До умов удосконалення професійної діяльності педагога позашкільного закладу художньо-естетичного профілю автор відносить: залучення педагогів до розв'язання спільної науково-методичної проблеми; забезпечення педагогічної діагностики процесу вдосконалення професійної діяльності; організацію співпраці з науковцями та проведення спільних наукових досліджень.

Попри те що останнім часом декларують ідеї щодо створення належних умов для розвитку та самореалізації учнів, підвищення професійного рівня вчителів сучасної школи, на практиці бракує належних умов для розвитку й професійної самореалізації особистості вчителя. У межах дослідження ми послуговувалися результатами аналізу праці Н. Федоринової [266], яка наголошує на ролі методичної роботи для підвищення професіоналізму вчителя, формування його готовності до виховання емоційно-позитивного ставлення учнів до навчання, що залежить від гармонізації емоційних та інтелектуальних засобів методичного навчання й її дидактичного забезпечення. До педагогічних умов автор відносить: створення сприятливого психологічного клімату, особистісно зорієнтованої педагогічної взаємодії та розвитку емоційної, поведінкової гнучкості вчителя. Однак створення сприятливого психологічного клімату є типовою психологічною умовою й не уточнено, між ким відбувається особистісно зорієнтована педагогічна взаємодія, лише можна здогадуватися. Тому слід було б використати термін «психолого-педагогічні умови» й уточнити їх зміст.

У межах нашого дослідження визначаємо *педагогічні умови професійної самореалізації учителів загальноосвітніх навчальних закладів* як сукупність внутрішніх установок і зовнішніх обставин, які сприяють максимально повному розкриттю професійно-педагогічного потенціалу вчителя та формуванню професіоналізму й педагогічної майстерності в різних видах педагогічної діяльності (навчально-пізнавальній, виховній, науково-дослідній, методичній, самоосвітній, громадській).

На підставі проведеного аналізу наукової літератури [254; 259; 266; 281; 285; 286; 288; 292; 293], власного досвіду педагогічної роботи в ЗНЗ ми висуваємо такі педагогічні умови, як:

- × активізація позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів засобами методичної роботи;
- × стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності;
- × підвищення методичної мобільності вчителів завдяки освоєнню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі.

У нашій роботі конкретизуємо таку педагогічну умову професійної самореалізації педагогів ЗНЗ, як *активізація позитивної мотивації професійної самореалізації учителів засобами методичної роботи*.

На підставі аналізу змісту наукових праць (Б. Ананьєв, Є. Ільїн, Н. Каныбоса, Н. Клокар, З. Крижановська, Ю. Орлов) [5; 78; 89; 97; 118; 189] доведено доцільність *активізації позитивної мотивації професійної самореалізації учителів засобами методичної роботи*, суть якої полягає

у виявленні та подоланні бар'єрів професійної самореалізації вчителів, формуванні інтересу до використання засобів методичної роботи у педагогічній діяльності.

Як свідчить пілотне дослідження (опитано 106 осіб), учителям не вистачає:

- а) умов для безперервної освіти та вдосконалення системи методичної роботи ЗНЗ (34,0 %);
- б) тренінгів професійного самопізнання та практикуму саморозвитку в методичній роботі (24,5 %);
- в) якісних методичних рекомендацій щодо проведення уроків, спілкування з дітьми (18,7 %);
- г) своєчасного поширення інформації методичним центром, оголошення про заходи, попередження про зміни у програмі (15,1 %).

Учителі (7,7 %) відзначили, що їм заважає оформлення багатьох паперів тоді, коли потрібно більше часу надавати творчості та самоосвіті. Опитані вчителі виявили бажання ознайомитися з новими освітніми проектами, ІКТ, методикою роботи з обдарованими дітьми, технікою підготовки школярів до предметних олімпіад тощо.

Слід зазначити, що на шпальтах преси порушують питання дефіциту вчителів, наприклад, у харківських школах, що пов'язано з низькою заробітною платнею, відсутністю державного матеріального забезпечення педагогічного процесу, занадто надмірною увагою до заповнення документації, що виснажує вчителя. У статті Ю. Зіненка наведено певні пояснення, суть яких зведено до відомої істини: якщо вчитель підготував учня-переможця всеукраїнської чи міжнародної олімпіади, то він має право на щомісячну надбавку до заробітної платні [76, с. 4].

На жаль, названі чинники негативно впливають на професійну самореалізацію вчителів, її мотивацію. Уперше термін «мотивація» використав А. Шопенгауер у статті «Чотири принципи достатньої причини» (1900–1910 рр.). Надалі цей термін поширився в психології, де його було застосовано для пояснення причин поведінки людини і тварин. Як стверджує Є. Ільїн [78], учені трактують мотивацію як психічне явище по різному. У хронологічному порядку вона має такий вигляд. Науковці К. Мадсен (1959 р.), Ж. Годфруа (1992 р.) визначають поняття «мотивація» як сукупність чинників, які підтримують і спрямовують, визначають поведінку людини; І. Джидарьян (1976 р.) — як процес дії мотиву та механізм, який визначає виникнення, спрямування та способи здійснення конкретних форм діяльності; К. Платонов (1986 р.) — як сукупність мотивів; К. Вілюнас (1990 р.) — як сукупність процесів, які відповідають за спонукання та діяльність; М. Магомед-Емінов (1998 р.) — як процес психічної регуляції конкретної діяльності людини.

У нашій роботі ми посилаємося на досвід відомих психологів і педагогів щодо вивчення мотивації професійної діяльності (Б. Ананьєв, Є. Ільїн, Н. Каньоса, Н. Клокар, З. Крижановська, Ю. Орлов) [5; 78; 89; 97; 118; 189]; ціннісних орієнтацій особистості (О. Бондаревська, Г. Сорока, О. Сухомлинська) [22; 243; 250]. Під мотивами професійної діяльності дослідники ро-

зуміють чинники, що зумовлюють виявлення активності й ініціативності в професійній діяльності — потреби, цілі, установки, інтереси, що забезпечують успіх здійснення професійної діяльності.

У нашому розумінні актуалізація внутрішнього потенціалу (потреб, мотивів, знань, умінь, здатностей) учителя — це свідоме та мотивоване професійне самопізнання й розкриття його потенційних можливостей у педагогічній діяльності, а її результатом є позитивні зміни в поведінці та професійній діяльності педагога. Мотивація має позитивно-негативну побудову у вигляді прагнення досягати нового, раніше невідомого та запобігання пошуку дещо нестандартного підходу до розв'язання різних ситуацій, а також у вигляді задоволення й смутку, у виявленні впливу на особистість — заохочення та покарання. Як зазначає Є. Ільїн, у випадку прогнозування можливості задоволення потреб виникають позитивні емоційні переживання, у випадку планування діяльності як об'єктивно заданої необхідності (в разі жорстоких обставин, соціальної вимоги, повинності, обов'язку, вольових зусиль над собою) можуть виникати негативні емоційні переживання [78, с. 69]. У працях акмеологів (В. Вакуленко, В. Гладкова, О. Гречаник, О. Деркач, В. Зазикін, Г. Коваленко, Г. Коломис, Н. Кузьміна, В. Максимова, В. Огнев'юк, Л. Рибалко, М. Рибніков) [4; 28; 41; 46; 58; 105; 120; 154; 184; 217; 227] зазначено, що рушійною силою професійно-педагогічної самореалізації учителів є мотивація до досягнення акме-вершин, запобігання невдач і труднощів, а також подолання перешкод, які заважають розкриттю потенціалу особистості.

Формуванню позитивної мотивації вчителя допомагає ситуація успіху, яку він створює для себе й учнів. А. Белкін [14] головний зміст діяльності вчителя вбачає в тому, щоб створити кожному вихованцеві ситуацію успіху. На думку вченого, важливо розділити поняття «успіх» і «ситуація успіху». Ситуація успіху — це сукупність умов, що забезпечують успіх, а сам успіх є результатом такої ситуації. Ситуація — це те, що здатний організувати вчитель: переживання радості, успіху. Завданнями вчителя полягає в тому, щоб дати кожному вихованцеві можливість пережити радість досягнення, усвідомити свої можливості, повірити в себе. Із психологічного погляду, як вважає А. Белкін, успіх — це переживання стану радості, задоволення від того, що результат, якого особистість прагнула у своїй діяльності, або збігся з її очікуванням, сподіваннями (з рівнем прагнень), або перевершив їх. На основі цього стану можуть сформуватися нові, сильніші мотиви діяльності, змінюється рівень самооцінки, самоповаги. У разі коли успіх стає стійким, постійним, може розпочатися своєрідна ланцюгова реакція, що звільняє колосальні, приховані до певного часу можливості особистості, які містять величезний заряд людської духовної енергії. Із педагогічного погляду ситуація успіху — це таке цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремої особистості, так і колективу загалом.

У дисертації О. Гусак [55] доводить, що ситуація успіху допомагає вчителю освоювати нові способи діяльності, стимулює активність і сприяє усвідомленню й удосконаленню образу власного «Я» відповідно до професійних вимог. Створенням ситуації успіху вчитель опиняється перед

вибором мети, засобів її досягнення, що сприяє розвитку відповідальності за прийняття рішення в здійсненні певних дій, підвищенні рівня досягнень, прагнень, самооцінки, формуванні оптимістичної перспективи щодо результатів діяльності, професійної позиції, орієнтування на співробітництво. Завдяки ситуаціям успіху підвищується самоповага вчителя, його впевненість у завтрашньому дні.

У дослідженні, крім аналізу теоретичної літератури, ми провели методики для з'ясування мотивації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи [267]. Приміром, за результатами діагностики мотиваційно-педагогічних переваг учителів (П.Торанс) (опитано 400 осіб) учителям подобається працювати з активними й талановитими дітьми (27%), інші вчителі прихильно ставляться до всіх дітей, виявляють бажання з ними працювати (73%). Відповіді вчителів було проаналізовано й отримано такий результат оцінювання прихильності вчителів до учнів: на першому місці — учні дисципліновані, організовані, ерудовані, які старанно навчаються, мають досягнення та перемоги з навчальних предметів, грамотно висловлюються, приємні в спілкуванні та виявляють бажання співпрацювати, спостерігається колективізм у роботі, підтримують спільні справи (середній бал 0,99); на другому місці — школярі, які займаються своїми справами, індивідуалісти, які не завжди підкоряються дорослим, бувають тугодумами (середній бал має інтервали на шкалі від 0,20 до 0,50); на третьому місці — школярі, які не встигають у навчанні, порушують загальний темп роботи, незрозуміло висловлюються на уроках, не розуміють реальних способів досягнення позитивних результатів у навчанні (середній бал до 0,20).

Такі показники свідчать про те, методична підготовка вчителів до роботи з обдарованими учнями є провідним чинником виявлення їхнього інтересу до професійної самореалізації в різних видах діяльності, зокрема, й у системі методичної роботи. Зазначимо, що вчителі полюбляють працювати з обдарованими учнями, оскільки їхні творчі схильності та здібності стимулюють наставників до пошуку нової інформації, виявлення нестандартних підходів у розв'язанні педагогічних ситуацій. Безумовно, учителі, які працюють стереотипно, висловлюють побоювання щодо продуктивної роботи з обдарованими учнями. Дійсно, підготувати учнів до високого рівня обізнаності з навчальних предметів може учитель, який постійно вдосконалює власний професійно-педагогічний потенціал, має якісну фахову підготовку, досвід наукової та дослідницької діяльності.

На підставі аналізу результатів діагностування мотивації успіху та побоювання невдачі зроблено висновок про те, що 39,3% учителів мають сформовану мотивацію на успіх, а саме: сподіваються і вірять у власні успіхи, активні, долають перешкоди, впевнені в тому, що продуктивна діяльність залежить від цілеспрямованості людини, а не від зовнішніх обставин, наполегливі в досягненні поставленої мети, можуть ризикувати, але з розумом. Однак у 60,7% учителів мотиваційний полюс не виявляється, що й свідчить про певні перешкоди, які заважають професійній самореалізації.

Учителям було поставлено запитання: «Що заважає для максимально повної самореалізації вчителя в методичній роботі?», на яке отримали від-

повіді: відсутність досвіду методичної роботи внаслідок недостатнього стажу вчителювання, підготовка в класичному університеті, де надають більше уваги науково-дослідній роботі майбутніх фахівців (42,8 %); завантаженість уроками, не вистачає часу для самопідготовки, ознайомлення з новинками методичної роботи (37,8 %); байдуже ставлення до підвищення рівня методичної підготовки вчителя в результаті низької заробітної платні, відсутності пільг учителям (19,4 %).

На підставі аналізу наукової літератури [89; 189] з'ясовано, що професійну самореалізацію вчителя тісно пов'язано з мотивацією успіху, досягненням нових вершин. Потреби самореалізації людини, за визначенням Ю. Орлова, — це апробація та розгортання в житті закладених у ній можливостей [189]. Ми цілком погоджуємося з Н. Каньосою [89], яка вважає, що можна визначити потреби професійної самореалізації як випробовування та розгортання потенційних можливостей індивіда у процесі виконання ним професійної діяльності. Для потреб самореалізації особистості характерним є стан напруження, що зумовлено низкою особливостей, до яких автор відносить: потребу самореалізації, яка належить до розряду вищих потреб. Вона є якісною характеристикою особистості, актуалізує потенційні сили особистості, підтримує внутрішній стан напруження індивіда, має суперечливу природу. Потреба в самореалізації існує у варіанті «для інших», тобто вона має соціальний характер, є найвищою цінністю, має постійний, неперервний характер, сприяє розвитку особистості, може бути цілеспрямовано сформована в процесі опанування певної діяльності [89, с. 58–59]. Отже, потреби самореалізації особистості є специфічним психічним явищем, яке має бути сформоване для успішної професійної діяльності, зокрема, й методичної діяльності вчителя.

До мотиваційних чинників професійної самореалізації педагогічних працівників названі вище дослідники відносять сукупність мотивів розвитку та самореалізації, індивідуальний внесок у професію, розуміння призначення професії, задоволення різними аспектами професії, психологічного самопочуття, а також діяльнісно-процесуальні мотиви. Серед зовнішніх мотиваційних чинників професійної самореалізації педагогів названо мотиви діяльнісно-результативні, соціальної співпраці в професії та міжособистісного спілкування, матеріальні й організаційні, створеного комфорту.

Потреби професійної самореалізації вчителя є близькими до його професійної мотивації. Прикладом є праці Ф. Гонаболіна [43], який виокремлює близьку й далеку мотивації вчителя. Під близькою він розуміє відсутність перспективи, вузькість інтересів особистості. Інший вид мотивації зумовлений відділеними мотивами та передбачає ширші обрії, більшу принциповість педагога та перспективність його роботи. Учений відводить провідну роль педагогічній майстерності для формування мотивації учителя.

Особливої уваги професійній мотивації вчителя надає відомий акмеолог, педагог Н. Кузьміна, яка апробувала методики виявлення мотивації діяльності, визначила мотиви вибору педагогічної професії, інтересу та рівень задоволеності професією й процесом, з'ясувала змістову характеристику мотивів удосконалення й труднощі педагогічної діяльності як суб'єктивного стану напруження вчителя [120].

На наше переконання, стимулювання професійної самореалізації учителів має орієнтуватись на створення ними власних продуктів педагогічної діяльності. Приміром, у процесі опитування вчителів природничо-математичного циклу з п'ятирічним педагогічним стажем роботи (разом 126 осіб), з метою з'ясування їхнього спрямування на підвищення професіоналізму засобами методичної роботи ми виявили, що вони орієнтуються на доповнення теоретичних знань і практичних умінь у предметній галузі, завдяки чому є можливим створення власних методичних напрацювань (57,1%); опанування інноваційних прийомів, методів, технологій навчання учнів (19,0%); розв'язання внутрішніх суперечностей між «Я-хочу», «Я-можу» та «Мені це потрібно» з метою виявлення власних ресурсних сутнісних сил у методичній діяльності (11,1%); професійне самовираження під час спільної методичної роботи (9,6%). Проте деякі вчителі не виявляють інтересу до методичної роботи і вважають, що це марне витрачання часу (3,2%). Отже, методичну роботу в ЗНЗ можна вважати засобом позитивного впливу на професійну самореалізацію вчителів.

Новий тлумачний словник української мови (2008 р.) термін «засіб» визначає як спосіб, прийом, захід, якусь спеціальну дію, що дає можливість здійснити щось; те, що слугує знаряддям в якійсь дії, справі [181, с. 723], сукупність способів дій, предметів, ідей і явищ, які є необхідною умовою реалізації цілей [63, с. 312], а термін «самоосвіта» — здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом, переважно без допомоги вчителя [63, с. 237]; самостійну пізнавальну діяльність людини, спрямовану на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації [183, с. 798].

На підставі аналізу словникового тлумачення [63; 181; 183] вважаємо, що засіб — це те, що допомагає розкриттю потенційних сил учителя в певному виді педагогічної діяльності, зокрема, й у методичній роботі ЗНЗ. Наприклад, складання плану самоспостереження, реалізація якого сприяє розкриттю та коригуванню власних дій, у тому числі й конкретних методичних дій. Написання вчителем самозвіту з методичної роботи також допомагає з'ясувати переваги та недоліки його професійної самореалізації, зробити висновки і скласти план саморозвитку. Останнім часом самозвіт учитель оформлює у вигляді портфоліо, яке також віднесемо до засобів.

Як свідчить досвід власної методичної роботи, розкриттю потенційних сил учителя в такій діяльності допомагають не лише внутрішня робота над собою, а зовнішні чинники, до яких ми віднесемо методи, прийоми та форми методичної роботи, педагогічні технології. Серед освітян користуються популярністю такі форми методичної роботи, як вітрина педагогічних новин за проблемою семінару, огляд-захист візитних карток шкіл міста, педрада на тему «Акмеологічний підхід до професійної самореалізації педагогічних працівників», семінари-практикуми директорів та їх заступників, які проходять у формі ділової гри, круглого столу, презентацій педмайстерень, методичних звітів, панорам нетрадиційних уроків, дискусійних трибун, мовного штурму. Цінною є групова робота вчителів, яка має позитивні результати обміну новинками методичної роботи, презентації власних до-

робок, вироблення навичок методичної роботи. Пріоритетним є створення та виконання освітніх проектів «Інтелект України» (керівники І.Бех, І.Гавриш), «Обдарована молодь» (керівник Л.Карпова), «Ліцейська освіта школярів» (керівник С.Кириченко).

Термін «портфоліо» походить від франц. *porter* — «викладати», «формулювати», *folio* — «нести» і «лист», «сторінка» й означає досє, тобто збірник документів, зразків робіт, фотографій, що свідчить про досягнення фахівця в обраній галузі. Портфоліо ще називають візитною картою, до якої занесено всі необхідні дані про людину або організацію. Як зазначає О.Перехейда, поняття портфоліо прийшло до нас із Західної Європи у XV–XVI століттях. В епоху Відродження архітектори пропонували замовникам готові роботи та пропозиції щодо будівельних проектів в особливій теці, яку називали портфоліо. Документи, подані в таких теках, мали справити позитивне враження на замовника про професійні якості фахівця. Ідея використання портфоліо у сфері освіти виникла в середині 80-х років у США й нині є популярною в різних галузях як для демонстрування досягнень організацій, так і для кожної працездатної людини [201].

Як свідчать результати аналізу наукових робіт [84; 221], дослідники по різному використовують термін «портфоліо» як засіб педагогічної діагностики, метод оцінювання професіоналізму вчителя, інструмент моніторингу професійного зростання педагога, засіб самоосвітньої діяльності вчителя ЗНЗ. Ми наголошуємо на тому, що портфоліо вчителя складають на основі самоаналізу досягнень, воно сприяє виявленню його перспектив професійної самореалізації в методичній роботі. Портфоліо вчителя містить розділи: загальні відомості про вчителя, результати педагогічної праці, науково-методична діяльність, позаурочна діяльність із предмета, навчально-матеріальна база. Наприклад, у розділі «Методична діяльність» учитель має подати матеріали, в яких обґрунтовано вибір атестованим освітньої програми та комплекту навчально-методичної літератури, освітніх технологій, засобів педагогічної діагностики для оцінювання освітніх результатів, використання ІКТ в освітньому процесі, результати роботи в шкільному методичному об'єднанні, співробітництва з міським методичним центром, ВНЗ, сертифікати про участь у різних методичних заходах і нагороди, науково-методичні публікації тощо.

Ми вважаємо, що педагогічне проектування підвищує рівень професійної самореалізації вчителів, а освітні проекти є засобом їхньої методичної діяльності. Заодно педагогічне проектування пов'язуємо з плануванням учителем самоосвітнього процесу, його досягненням акме-вершин у педагогічній діяльності, моделюванням шляхів творчого зростання. Реалізація освітніх проектів, на нашу думку, позитивно впливає на творче зростання педагогів у системі методичної роботи, оскільки їх виконання спонукає до співпраці, розуміння потреб усіх учасників педагогічного процесу, виявлення поваги до колег та учнів, відкритості досвіду педагогічної діяльності. Погоджуємося з дослідниками, які наголошують, що освітній проект має бути спрямований на розвиток суб'єктів педагогічного процесу; кооперативним, а не суперницьким за характером змагальної діяльності; реальним практичним результатом (новий освітній продукт) [298].

Проведений аналіз результатів педагогічних досліджень (І.Гавриш, Л.Даниленко, О.Мандражи, Н.Мараховська, Н.Мельник) [38; 56; 158; 161; 167], власного методичного досвіду дав можливість визначити таку педагогічну умову, як *стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності*.

У наведених вище педагогічних дослідженнях переважає об'єктивна характеристика методичної роботи в ЗНЗ, її мети, завдань, змісту, принципів, методів і форм методичних заходів, у них привертає увагу зв'язок методичної та інноваційної видів педагогічної роботи вчителів. Проте недостатньо вивченою є проблема суб'єктивного характеру — розкриття методичного потенціалу вчителів ЗНЗ у процесі неперервної освіти.

У дослідженні прийнятною є думка про те, що методичний потенціал учителя — це його потреби у самовдосконаленні, набуті знання й уміння методичної роботи, які виявляються в методичній компетентності.

Про педагогічні інновації зазначено в наукових працях [1; 9; 27; 46; 56; 57; 64; 71; 74; 87; 102; 111; 122; 173; 187; 203; 239], в яких ідеться про необхідність формування готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності, технологію управління й організацію освітніми процесами в сучасній школі. Освітні процеси дедалі відчутніше зазнають соціокультурного та інформаційного впливу, тому сучасний учитель має постійно бути готовим до сприйняття, оцінювання, оброблення та використання науково-методичної інформації, досвіду педагогів. Цілком слушною є думка Л.Сущенко, яка вважає, що кожний педагог має самостійно працювати над власною проблемою, бути готовим поставити педагогічний експеримент, систематизувати думки та методики, осмислювати їх і аналізувати, спрямовувати зусилля на використання кожного предмета з метою різнобічного розвитку особистості за умов творчої самореалізації, створювати собі умови для творчості й натхнення в дослідницьких пошуках нових зв'язків, використовувати мудро і вдало новітні наукові знахідки та створювати власні [252, с. 20].

На думку Б.Чаговець [280], перспективним напрямом удосконалення педагогічного професіоналізму є реалізація інноваційного підходу в методичній роботі ЗНЗ, технологізація методичного процесу, використання педагогічних технологій, що забезпечують професійну самореалізацію вчителя. Інноваційну діяльність учителя О.Мандражи [157] визначає як продуктивну діяльність, пов'язану з новаціями в педагогічній науці й практиці та перетворенням їх на нововведення. Сутність інноваційної діяльності учителя авторка розкриває як: збирання інформації та аналітико-синтетичної розумової діяльності щодо її оброблення; генерування ідеї щодо створення принципово нового і його опис або вивчення, переосмислення та засвоєння вже відомого досвіду; організацію запровадження новації у практику; оформлення та поширення позитивного досвіду. Інноваційна діяльність учителя поширюється засобами методичної роботи, опанування яких вимагає від нього сформованої професійної мобільності. У такий спосіб підвищують професійну самореалізацію вчителя, покращують результати педагогічної праці — в таких учителів учні працюють зацікавлено,

активно й ініціативно, пізнають нове та власні здібності, розкривають резервні можливості організму.

Наведемо приклад творчих уроків І.Волкова [197], який залучав дітей до різноманітної діяльності завдяки спеціально підібраним видам практичних робіт, виробляв гнучкі вміння, що давали змогу учням швидко освоювати нові види праці, розвивав кмітливість і швидкість реакції під час вирішення різних нових завдань, пов'язаних із практичною діяльністю. Особливу увагу І.Волков надає індивідуальному підходу, адже навіть першокласники через різні причини відрізняються одне від одного й рівнем розумового розвитку, інтересами, здібностями, психічними характеристиками. Пробудити закладений у кожній дитині творчий початок, навчити працювати, допомогти зрозуміти та знайти себе, зробити перші кроки у творчості для радісного, щасливого й наповненого життя — до цього і прагнемо ми в міру власних сил і здібностей за допомогою організації наших уроків [197, с. 445]. Отже, сутність нововведень в освіті полягає в тому, щоб навчити творчості школярів, спонукати їх до максимально повної самореалізації у шкільному віці.

Як стверджує Л.Супрун [249], учителів необхідно готувати до впровадження інновацій у навчально-виховний процес школи, а система методичної роботи щодо формування їхньої готовності до інноваційної діяльності має розпочинатись зі створення сприятливого інноваційного середовища. На думку автора, формування готовності вчителів до інноваційної діяльності відбувається в такі способи: підвищення поінформованості вчителів про інновації в освіті та про результати інноваційної діяльності вчителів-новаторів, обговорення переваг і недоліків упровадження інновацій; організація та проведення нетрадиційних семінарів, на яких учителі знайомилися зі змістом і формою нововведень у педагогічній практиці; надання індивідуальної допомоги вчителям-початківцям.

У системі методичної роботи ЗНЗ вчителі опановують уміння проектувати та конструювати педагогічні інновації: професійно виявляти зміст інновацій, проектувати реалізацію цього змісту завдяки використанню сучасних педагогічних технологій, прогнозувати очікуваний результат, який може бути отриманий під час реалізації інновації, визначати критерії оцінювання ефективності спроектованої інновації. Інноваційну освітню діяльність учителя спрямовано на створення нових, оригінальних педагогічних ідей, методичних прийомів і методів, зміну звичних поглядів на освітні процеси, побудову суспільно-педагогічних відносин на партнерських засадах.

Методична робота вчителів має поєднувати фундаментальні та методичні знання; включати набір завдань-ситуацій, послідовність яких побудовано відповідно до зростання повноти, проблемності, новизни, міжпредметного знання та креативності особистості, рефлексії, самооцінювання її результатів, алгоритмів і схем дій у модельованих ситуаціях; використовувати інноваційні технології та своєчасної допомоги; моніторинг результатів методичного процесу; оцінювання та самооцінювання методичних досягнень учителів [249, с. 132]. Особливої уваги заслуговує поширення інформації про педагогічні інновації серед керівних кадрів ЗНЗ на семінарах-практикумах і радах керівників міських та шкільних методичних об'єднань,

а також ознайомлення з консультативно-методичним забезпеченням через базові й експериментальні школи нового типу [10].

У школі на зміну традиційним формам проведення педрад приходять нові: педради з елементами тренінгу, круглий стіл, ділова гра, педагогічний аукціон, педагогічна дискусія, психолого-педагогічний ринг. Такі педради об'єднують учителів завдяки колективній думці, спільному розв'язанню педагогічних проблем, спонукають до пошуку ефективних шляхів роботи з сучасною молоддю. Поєднання проблемного викладу, евристичного, дослідницького, мозкового штурму дозволяє проводити самостійний вибір учителями завдань-ролей відповідно до своїх інтересів, можливостей і здібностей; здійснювати перегрупування навчального матеріалу та програвати варіативні ролі-завдання, індивідуалізувати їх із урахуванням можливостей учасників, забезпечувати гнучкість контролю та самооцінювання вчительських досягнень; розв'язувати проблемні ситуації та знаходити нестандартні рішення, нові підходи до пошуку виходу із запропонованих ситуацій, що дозволяють вчителю побачити нові грані педагогічного процесу; переносити акцент у роботі вчителя з виконавських функцій на креативні та нестандартні дії; застосовувати систему дидактичних засобів, які стимулюють інтелектуальний, моральний, духовний розвиток особистості, психологічну захищеність і комфортність кожного вчителя в методичному процесі.

Розкриття методичного потенціалу та формування методичної компетентності вчителів ЗНЗ відбувається завдяки методичним об'єднанням педагогічних працівників, які створюють за наявності не менше трьох фахівців у певній галузі, в межах певної спеціальності за територіальною ознакою (шкільні, міжшкільні, районні, міські), за типами шкіл, навчальними предметами, їх циклами на базі ЗНЗ, ДНЗ, позашкільних навчальних закладів [54, с. 16–17]. У роботі методичних об'єднань педагогічних працівників мають використовувати такі методи, як: біографічний метод, складання акмеологічного опису, порівняльний аналіз високопродуктивної та малопродуктивної діяльності, зіставлення професіограм, психограм, акмеограм, які допомагають проаналізувати різні види професійної діяльності, мету, завдання, структуру, функції, алгоритми дій.

Акмеологічні тренінги стимулюють учителів до професійної самореалізації в методичній роботі. Суттєвими ознаками акмеологічних тренінгів є навмисна зміна особистості та динамічний характер розвитку особистісно-професійних якостей. Отже, акмеологічний тренінг можна вважати ефективною формою саморозкриття внутрішнього потенціалу особистості, відстеження змін і прогнозування акме-розвитку вчителя у різних видах педагогічної діяльності, в тому числі й у методичній роботі ЗНЗ.

Відомі зарубіжні гуманісти-психологи К. Роджерс і Д. Фрейберг пишуть: «Якби я був учителем, сподіваюсь, ставив би собі такі запитання: чи достатньо в мене мужності та скромності, щоб заохочувати творчі ідеї моїх учнів? Чи достатньо терплячості та спокою, щоб сприймати незручні, неповажні запитання для мене з боку тих, у кого є творчі ідеї? Чи зможу я надати можливість творчій особистості виявляти себе?» [224, с. 257]. На нашу думку, такі запитання стимулюють учителя до професійної самореалізації,

виявлення готовності розуміти потреби учня, а професійне самопізнання відбувається через призму педагогічної взаємодії з уявними учнями.

Стимулювання відбувається під час організації методичної роботи в сучасній школі. Ми цілком погоджуємось із Н.Шмаль [288] у тому, що підвищенню професіоналізму та майстерності педагогічних працівників сприяє правильна організація методичної роботи. Як приклад, проект «Підвищення професійної майстерності педагогів» передбачає: удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників закладу через оновлення змісту методичного забезпечення на засадах диференціації та заохочення до творчої активності педагогів, гуртківців, слухачів; забезпечення інтеграції навчально-виховної діяльності; підготовку педагогічних працівників до атестації; упровадження в практику роботи перспективного педагогічного досвіду; організаційно-методичну допомогу педпрацівникам щодо розвитку їхньої творчості, здійснення навчально-експериментальної та дослідницької роботи.

На підставі аналізу наукових праць [230; 235; 238] і власного педагогічного досвіду зазначимо, що формуванню пізнавально-діяльнісного компонента професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ сприяють:

- × вивчення передового педагогічного досвіду, ознайомлення з методиками сучасних учителів-предметників із використанням біографічного методу;
- × методичні семінари: «Професіоналізм учителя: шляхи вдосконалення», «Роль інформаційно-комунікаційних технологій у підвищенні професіоналізму вчителя», «Самоосвіта сьогодні й завтра: перспективні напрями самоосвіти вчителів»;
- × ділові ігри: «Педагогічний консиліум», «Партнерство в освітньому процесі, нові обрії співпраці»;
- × освітні проекти: «Обдаровані діти, особливості роботи з ними», «Інклюзивне навчання та виховання школярів».

Отже, змістова наповнюваність методичної роботи, інноваційні форми її проведення стимулюють учителів ЗНЗ до професійної самореалізації у педагогічній діяльності. Успішний учитель завжди навчає і виховає таких учнів, які зможуть себе максимально реалізувати в подальшому житті.

До інших педагогічних умов професійної самореалізації учителів ЗНЗ ми також відносимо *підвищення методичної мобільності учителів завдяки освоєнню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі.*

Спостереження в процесі дослідження свідчать, що ефективність професійної самореалізації вчителів зумовлена розвитком особистісних якостей, зокрема методичною мобільністю. Методичну мобільність як здатність учителя швидко реагувати на зміни в освітньому середовищі, оцінювати їх результативність і перебудовувати власні методики навчання та виховання школярів сформовано у відкритому інформаційному просторі, що забезпечують ІКТ. Завдяки використанню ІКТ у методичній роботі ЗНЗ учителі швидко дізнаються про передовий педагогічний досвід, недоліки системи методичної роботи, проведення наукових форумів, науково-

методичних конференцій, тематичних круглих столів. Разом із цим отриману інформацію на основі професійного самопізнання переробляють у досвід. ІКТ посилюють використання традиційних навчальних методів, оскільки надають численні наочні зразки та приклади, в тому числі відео та аудіо, дозволяють спілкуватися з носіями мови (іноземні мови, математика тощо) та вчителями, науковцями, допомагають співпрацювати та переймати досвід відомих українських і зарубіжних методистів.

За сучасних умов завдяки ІКТ можна оживити різні форми методичної роботи вчителя. Наприклад, доцільно проводити педагогічні читання, науково-практичні конференції, педагогічні виставки через системи спілкування в інтернеті. Минув час, коли вчителі збиралися на засіданнях педагогічної наради, педагогічного колективу, методичного об'єднання та годинами слухали доповіді своїх колег. Сьогодні можна заздалегідь ознайомитися з педагогічними доробками, які презентують на сторінках сайту школи, випробувати певні методики, висловити свої побажання. Звісно, людський чинник спілкування не можна замінити інформаційними технологіями, однак певні переваги можна спостерігати.

На підставі здійсненого теоретичного аналізу публікацій науковців, учителів (Р. Афоніна, О. Біла, А. Букач, Н. Денисенко, В. Каліта, М. Кирилюк, М. Криворучко, І. Лапшина, В. Лунячек, Ф. Майнаєв, Є. Пизіна, Л. Рибалко тощо) [9; 19; 24; 57; 86; 93; 117; 125; 148; 152; 218] ми доводимо, що використання ІКТ у системі методичної роботи підвищує рівень професійної самореалізації учителів ЗНЗ, оскільки вони:

- × викликають інтерес до розкриття власних потенційних можливостей в інформатизованому суспільстві, прагнення формувати та використовувати інформаційні ресурси, сучасні засоби інформатики й інформаційні технології для підвищення рівня методичної компетентності;
- × дозволяють організувати навчальний процес відповідно до потреб сучасного покоління digital natives, тобто людей, які народилися після винайдення цифрових технологій і тому з дитинства використовують комп'ютери та ресурси мережі інтернет;
- × забезпечують швидкий і безпосередній зворотний зв'язок між колегами, учителями й учнями, батьками;
- × допомагають діагностувати знання й уміння учнів, рівень професійної компетентності вчителів, підготовку до методичної роботи;
- × роблять освітній процес більш гнучким, індивідуалізованим, покращують засвоєння навчального матеріалу;
- × слугують прикладом виховного впливу на учнів, молодих батьків, оскільки вони можуть дізнатися про досягнення вчителів через систему інтернет, спілкуватись вільно, неформально;
- × посилюють використання традиційних навчальних методів, оскільки надають численні наочні зразки та приклади, в тому числі відео та аудіо, дозволяють спілкуватися з носіями мови (іноземні мови, математика тощо) та вчителями, науковцями, допомагають співпрацювати й переймати досвід відомих українських і зарубіжних методистів;
- × формують інформаційну культуру суб'єктів педагогічного процесу, розвивають їхні здібності прогнозувати, моделювати, конструювати, створювати

ють позитивне емоційне ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, певною мірою допомагають вирішити питання біоетики.

Як зазначає Ф. Майнаєв, окрім привабливості, наприклад, соціальних мереж для молоді, слід пам'ятати про негативний вплив інтернету на користувачів: віртуальне спілкування відволікає від реальних справ, у тому числі й пов'язаних із навчанням; занадто часте перебування в мережі супроводжує інтенсивний сплеск емоцій, спричиняє ризик залежності; безперервний, «нефільтрований», інформаційний потік викликає втому організму людини загалом, у тому числі очей і хребта; поверхове сприйняття великого обсягу інформації, бажання відреагувати на неї позбавляють головний мозок користувача повноцінної інтелектуальної діяльності [152, с. 75].

Як стверджує М. Криворучко [117], завдяки ІКТ можна поліпшити підготовку дослідних і творчих проєктів, їх презентацію у вигляді веб-сайтів, електронних публікацій, слайд-шоу, провести електронну вікторину за ілюстраціями мультимедійної енциклопедії, користуватися електронними додатковими навчальними посібниками для підготовки до зовнішнього незалежного тестування.

У межах дослідження ми конкретизуємо поняття «інформаційно-комунікаційні технології» як сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує збирання, оброблення, зберігання, розповсюдження та відображення інформації з метою зниження трудомісткості процесів використання інформаційного ресурсу, підвищення їх надійності й оперативності.

У наукових працях (Т. Кудряшова, Є. Пизіна, Л. Рибалко, І. Харкавців) [119; 218; 275] йдеться про основні форми використання ІКТ у педагогічному процесі, зокрема, дидактичний електронний ресурс як джерело інформації безпосередньо для навчального процесу та для самостійної роботи учнів, розроблення електронних дидактичних матеріалів із навчальних предметів, що вимагає спеціальної підготовки вчителів. Актуальними є вебінари як вид конференц-зв'язку, який здійснюють за допомогою інтернету.

До основних форм використання ІКТ у навчально-виховному процесі науковець І. Харкавців [275] відносить: дидактичний електронний ресурс як джерело інформації безпосередньо для навчального процесу та для самостійної роботи; розроблення та використання інформаційно-аналітичних баз даних; програми презентацій на кшталт Microsoft PowerPoint, призначені для розроблення комп'ютерних слайдів-фільмів; використання гіпертекстових технологій, які уможливають швидкі переходи між так званими гіперпосиланнями та створюють модель сучасної електронної енциклопедії; створення й тиражування електронних видань — підручників, посібників, довідників, що не лише формує наочне навчальне середовище, забезпечує інтеграцію значних обсягів інформації, але й може містити програмне забезпечення для безпосереднього виходу навчального матеріалу в практику; мережеві технології освітнього призначення, які уможливають доступ до глобальних навчальних електронних ресурсів із будь-якого місця планети і в будь-який час; використання персональних комп'ютерів для швидкої об'єктивної перевірки знань учнів за допомогою тестування; ви-

користання локальних мереж у межах ЗНЗ для забезпечення ефективності об'єктивності контролю знань; використання ІКТ під час організації та проведення наукових досліджень; створення програм дистанційного навчання.

У дослідженні ми дійшли висновку, що для формування методичної мобільності вчителів ЗНЗ слід використовувати соціально-орієнтовані ІКТ (соціальні мережі, зокрема Skype, Facebook), блог педагогічного працівника, програми-шукачі, електронні корпуси текстів.

Адміністрація школи може використовувати ІКТ з такою метою: отримання оперативної та узагальненої інформації про навчальний процес для прийняття управлінського рішення; створення системи документообігу; автоматизоване створення звітності для управління освіти. Отже, ІКТ є необхідними для створення освітніх проектів, проведення вебінарів, онлайн-конкурсів, підготовки заключних і поточних звітів про успішність та відвідуваність учнів. У ЗНЗ запроваджують комп'ютеризовану рейтингову систему результативності діяльності педагогічних працівників, постійно здійснюють моніторинг навчальних досягнень учнів із урахуванням результатів навчальної, пошуково-дослідницької діяльності, рівня вихованості та приймають управлінські рішення щодо покращення рівня їхньої навченості.

Ми погоджуємося з І.Харкавців [275], яка вважає, що недостатньо лише розробити та затвердити нормативні документи та державні програми на зразок «Інформатизація вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації», «Розвиток дистанційної освіти в Україні». Цілком слушним є оснащення середніх і вищих навчальних закладів відповідними технічними засобами та комунікаціями, підготовка фахівців будь-якої галузі до використання ІКТ у професійній діяльності, підвищення рівня професіоналізму педагогічних працівників засобами ІКТ у неперервній освіті.

Цілком імовірно, що використання педагогами ІКТ у педагогічному процесі має позитивно вплинути на рівні їхньої професійної самореалізації. Проте А.Труханенко й інші дослідники [262] вважають, що потенційні можливості цифрових освітніх ресурсів використовують не повною мірою. Серед причин цього є недостатня підготовка учителів до застосування ІКТ у педагогічному процесі. Цілком погоджуємося, що під час ознайомлення вчителів із засобами ІКТ раціонально використовувати такі методи та форми навчальної роботи, як: лекції, семінари, практичні, індивідуальні заняття, ознайомлення з досвідом колег, обговорення й аналіз педагогічних ситуацій, групову роботу, консультації.

Отже, ми провели аналіз наукової літератури з використанням власного досвіду методичної роботи, що й дозволило теоретично обґрунтувати педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ: активізація позитивної мотивації професійної самореалізації учителів засобами методичної роботи; стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності; підвищення методичної мобільності вчителів завдяки освоєнню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі. Реалізація їх вимагає розроблення відповідної моделі науково-організаційного забезпечення.

2.2. МОДЕЛЬ НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Новий тлумачний словник української мови (2008 р.) термін «модель» визначає як зразок якого-небудь нового виробу, взірцевий примірник чогось; взірець, а термін «моделювати» — створювати модель чого-небудь [182, с. 213]. У нашому розумінні модель як зразок, примірник чого-небудь, схема для пояснення якогось предмета, явища або процесу має відбивати структурно-функціональні та змістові складові професійної самореалізації учителів, а також педагогічні умови, що сприяють ефективній професійній самореалізації учителів у системі методичної роботи ЗНЗ. Упевнені, що таке схематичне відображення багатофункціонального феномена самореалізації особистості не лише унаочнить результати мисленнєвої діяльності, але й поглибить уявлення про необхідність теоретичного обґрунтування й експериментальної перевірки педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ.

Цінною науковою знахідкою виявилася модель педагогічної культури, яка вміщує сукупність відносно-статичних (структурних) і процесуальних (функціональних) компонентів, що розкривають різноманітність відношень і зв'язків між ними, розроблена й теоретично обґрунтована відомою українською вченою В.Гриньовою [51]. Автор зазначає, що підвалинами педагогічної культури вчителя є його професійно-педагогічна діяльність, розвинене педагогічне мислення, способи діяльності вчителя, ціннісні відношення, які існують у суспільстві.

Ми розробили *модель науково-організаційного забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ* як аналог уявного мисленнєвого відображення процесу професійної самореалізації вчителів ЗНЗ у вигляді схеми, що охоплює п'ять блоків [165] (рис. 2).

І. Цільовий блок: соціальна обумовленість неперервної освіти вчителів, підвищення їхньої кваліфікації; мета — формувати в учителів готовність до професійної самореалізації в системі методичної роботи ЗНЗ; завдання — активізувати позитивну мотивацію та розкриття творчого потенціалу вчителів засобами методичної роботи, стимулювати та заохочувати їх до інноваційної діяльності, сприяти освоєнню і використанню ними ІКТ у методичній роботі. Переконані, що підвищення кваліфікації вчителів є соціально обумовленим явищем і вимагає освітнього проектування. На думку І.Гальченко [39], проектування розвитку і трансформації освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів передбачає створення умов для неперервної освіти вчителів упродовж життя, реалізацію яких забезпечують суспільство та держава. Налагодження процесу навчання дорослих, зокрема й вчителів, з одного боку, дозволить їм розкривати та реалізувати резервний потенціал, який має кожна людина, а з іншого — розширить освітні послуги системи після-



Рис. 2. Модель науково-організаційного забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів

дипломної освіти, засобів масової інформації, просвітницької діяльності громадських організацій.

Як стверджують В. Гуменюк, І. Наумчук, проектування є сьогодні новою методологією управління, особливим видом творчої діяльності, тісно пов'язаним із науковим дослідженням, прогнозуванням, плануванням, моделюванням, програмуванням, соціальним управлінням [54, с. 97].

У дослідженні головним цільовим орієнтиром професійної самореалізації вчителів у системі неперервної освіти вважаємо прагнення педагогічних працівників займатися самоосвітою та підвищувати рівень власної професійної компетентності. На підставі аналізу наукових праць (О. Горленко, Р. Дзюбак, К. Макогон, М. Кирилюк, Л. Ніколенко), власного педагогічного досвіду, відзначимо, що самоосвітня діяльність учителів ЗНЗ розширює межі їхньої професійної самореалізації, оскільки відбувається самостійне поглиблене пізнання та розвиток інтелектуальних і професійних потенцій особистості у педагогічній діяльності [45; 62; 93; 153; 180]. Така діяльність є особливою в роботі вчителя й має наукову та методичну цінність. По-перше, дії вчителя є усвідомленими, а це означає, що існує зацікавленість у позитивних результатах; по-друге, підвищується професіоналізм і педагогічна майстерність, оскільки інформаційна обізнаність із педагогічними новинками розширює межі професійної грамотності; по-третє, в процесі самоосвіти розкривається творчий потенціал учителя, який він реалізує в методичній роботі. Отже, самоосвітню діяльність тісно пов'язано з методичною роботою вчителя і такий зв'язок є продуктивним у педагогічній діяльності.

Ми підтримуємо думку О. Горленко [45], яка вважає, що ефективність організації самоосвітньої діяльності вчителя залежить від рівня його підготовки, визначення проблеми, мети вдосконалення педмайстерності, вибору форм і способів узагальненого досвіду. Як відзначає автор із досвіду роботи міського методичного кабінету, опанування методики впровадження самоосвітньої діяльності має відбуватися через такі етапи, як:

- × діагностувальний — діагностика труднощів педагога, розроблення концептуальних засад, участь у навчальних й установчих семінарах;
- × організаційний — створення матеріальних умов, підготовка науково-методичних матеріалів, інструментарію, мотивація;
- × практичний — послідовне вирішення поставлених завдань, моніторинг, корекція;
- × узагальнювальний — дослідження ефективності, аналіз результатів, розроблення прогнозу.

Самоосвітня діяльність учителя відбувається в процесі вивчення наукової та методичної літератури, ознайомлення із засобами масової інформації, критичного ставлення до «жовтої преси», прослуховування публічних лекцій, відвідування музеїв, виставок, театрів, консультацій фахівців, використання інформаційно-комунікаційних технологій. Існує класифікація методико-педагогічних заходів для стимулювання самоосвіти педагогів: заходи, спрямовані на посилення практичного напрямку самоосвіти, — навчальні семінари на базі відкритих уроків, вирішення проблемних педагогіко-дидактичних завдань, інструктивно-методичні

консультації та наради, уроки-тренінги, співбесіди з учителями; заходи для посилення наукового напрямку самоосвіти — психолого-педагогічні семінари, презентації педагогічних новинок, проблемні семінари, педагогічні читання; колективна творчість — круглі столи, випуски методичних бюлетенів, творчі майстерні; заохочення вчителів до активної творчої діяльності — предметно-методичні тижні, узагальнення педагогічного досвіду, ділові ігри, конкурси професійної майстерності; оприлюднення індивідуальних напрацювань — публікація методичних знахідок, творчі звіти, майстер-класи. Згадані заходи проводять під час роботи методичного об'єднання, школи молодого вчителя, педагогічної ради, постійного семінару.

Самоосвіта вчителів є способом стимулювання до професійної самореалізації в системі методичної роботи ЗНЗ, оскільки самостійне розкриття та поглиблене вивчення власних ресурсів вимагають від особистості вольових зусиль, творчого натхнення, подолання перешкод. Наведемо приклад. Н. Шмаль [288] поєднує методичну роботу вчителя з його самоосвітою та професійною самореалізацією, надає чималой уваги моніторингу та діагностуванню діяльності, творчому підходу до організації навчання та виховання школярів, проведенню постійного семінару «Удосконалення структури, типу та форм навчально-виховної роботи в поза-шкільному закладі», роботі методичної ради, методичних об'єднань, динамічних і творчих груп, роботі фокусних груп. На думку автора, виявлення методичного потенціалу вчителів активізують творчі звіти педагогів, підсумкові та відкриті заняття, майстер-класи, захист творчих робіт, виставки-панорами, «Наші надбання», круглі столи, фестиваль методичних ідей «Веселка талантів», фестиваль педагогічної майстерності, засідання педагогічних майстерень, педагогічний форум, тиждень ініціативи творчості молодих, педагогічні КВК.

II. Теоретико-методологічний блок: основні положення теорії самореалізації особистості, характеристика системи методичної роботи ЗНЗ, методологічні підходи: акмеологічний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, андрагогічні принципи навчання дорослих.

До основних положень теорії самореалізації особистості віднесемо ідеї розвитку людини, її ідеал досконалості, набуття нею професіоналізму впродовж життя. Розвиток особистості вчителя відбувається безпосередньо під час педагогічного процесу, оскільки навчання та виховання сучасних учнів вимагають нових підходів, швидкого реагування на обставини в педагогічному колективі, сформованих умінь саморегуляції та самоорганізації. Ми цілком поділяємо думку акмеологів В. Максимової та Н. Полетаєвої [154], які вважають, що провідною умовою досягнення якісних змін в освітньому просторі є розвиток суб'єктів педагогічного дослідження. Під час неперервної освіти вчителі підвищують кваліфікацію, набувають нових спеціалізацій у педагогічній діяльності, поєднують педагогічну діяльність із управлінською. Професійна зрілість учителя виявляється завдяки досягненням у практичній діяльності,

а саме: розробляння нових авторських навчальних програм, засвоєнню нових освітніх програм профільного навчання, впровадженню інноваційних технологій у педагогічний процес, вихованню життєво необхідних якостей школярів. По суті, професійна самореалізація вчителя є показником не лише його фахової зрілості, але й успішності школярів, їхньої підготовленості до вибору професії та життєвого самовизначення. Ідеалом досконалості є вчитель, який відповідає вимогам новітньої школи, розуміє потреби сучасної молоді, готовий безкорисно допомагати учням. Про гармонію серця та розуму писав відомий український педагог В. Сухомлинський, який наголошував, що, з одного боку, вчителеві не можна бути холодною, байдужою людиною, безпристрасного вчителя діти не люблять, ніколи не розкривають серця перед ним, а з іншого — вчителеві треба вміти контролювати свої сердечні поривання розумом, не піддаватися емоційній стихії, обачливо ухвалювати рішення, що стосуються неправильних учнівських вчинків. Актуальними є слова досвідченого вченого: «Мистецтво та майстерність педагога саме й полягає в умінні поєднувати сердечність із мудрістю» [197, с. 9]. Результати навчання та виховання школярів певною мірою залежать від особистості педагога, його професіоналізму, педагогічної майстерності. Як зазначає Л. Карпова, гуманізм педагога виявляється насамперед у тому, що він створює умови для розвитку особистості учня, його природних нахилів і здатностей [90, с. 1]. Однак учень наслідує свого вчителя, його поведінку, дії, прагнення постійно розкривати власний потенціал у професійній діяльності. Тому вчителеві необхідно бути зразком самоактуалізованої людини (А. Маслоу), яка постійно прагне досягати нових вершин, зростати в професійному плані.

Професіоналізм учителя є системою, що складається з підсистем: професіоналізму особистості, професіоналізму діяльності, нормативності діяльності та поведінки діяльності, продуктивної «Я»-концепції. Професіоналізм особистості ми розуміємо як високий розвиток особистісно-професійних якостей, характерних для авторитетного учителя. Важливою якісною характеристикою вчителя є його готовність розкривати й удосконалювати власний потенціал у педагогічній діяльності. Прагнення досягати нових вершин у професійній діяльності є рушійною силою професійної самореалізації вчителя. Професіоналізм діяльності певною мірою пов'язаний із професійними компетенціями вчителя, до яких належать здатність знаходити нові підходи в навчанні та вихованні школярів, заявляти про такі підходи в методичних рекомендаціях, упроваджувати інноваційні методичні форми роботи зі школярами різного віку. Як зазначає Т. Сорочан [244; 225], методологію науково-методичної роботи за доби освітніх змін визначено кількома підходами: аксіологічним, системним, діяльнісним, акмеологічним, андрагогічним, компетентнісним, синергетичним.

Посилання у розробленій моделі на акмеологічні ідеї розвитку суб'єктів педагогічного процесу (В. Гладкова, О. Гречаник, А. Деркач, Г. Коваленко, В. Максимова, В. Огнев'юк, Л. Рибалко, Р. Черновол-Ткаченко та інші) [41; 49; 58; 154; 184; 217; 283; 284] дозволили розкрити сутність

професійної самореалізації вчителів як мотивацію успіху та самоствердження особистості в методичній роботі.

Із позиції акмеологічного підходу вчитель та учні є суб'єктами освітнього процесу, які прагнуть до саморозвитку, постійно вдосконалюють власний потенціал, максимально розкривають природні здібності. На нашу думку, використання акмеологічного підходу в педагогічній діяльності вчителя підвищить рівень його професійної самореалізації в різних видах педагогічної діяльності й забезпечить продуктивне навчання та виховання учнів. Нам імponує думка вищезазначених авторів про те, що вчителів слід знайомити з акмеологією як сферою наукових знань про людину, що виявляє закономірності, чинники й умови самореалізації творчого потенціалу особистості на шляху до вищих досягнень діяльності як професійної, так і непрофесійної, а також закономірності, чинники й умови прогресивного розвитку соціальних спільнот [184, с. 3], проводити методичні семінари з акмеології освіти й управління якістю освіти, залучати відомих методистів до поширення акмеологічних ідей в освітянському просторі, систематично проводити індивідуальні та колективні консультації для педагогічних працівників, знайомити вчителів із методиками самоаналізу та самооцінювання, стимулювання до саморозвитку, розробляти методичні рекомендації щодо складання авторських освітніх програм, їх презентації, організовувати зустрічі з відомими вчителями-новаторами.

Отже, посилення у розробленій моделі на акмеологічні ідеї розвитку суб'єктів педагогічного процесу дозволили розкрити суть професійної самореалізації вчителів як мотивацію успіху та самоствердження особистості в методичній роботі.

У дослідженні ми посилаємося на праці [29; 69; 165; 169; 167; 186; 190; 206; 207; 234; 235; 285; 288; 293], в яких описано авторські підходи до організації методичної роботи ЗНЗ. Методологічним підґрунтям дослідження є *системний підхід*, особливостями якого є вивчення об'єкта пізнання або його перетворення як системи; сприйняття системи як єдності відношень і зв'язків окремих частин (складових), що зумовлюють реалізацію функцій; виявлення різноманітних типів зв'язків між частинами системи та зведення їх в єдину системну теоретичну картину; розкриття частин системи в логічній послідовності — мета, завдання, стратегія, що впливають із методології, системоутворювальний чинник, об'єкти та суб'єкти, структура, функції, зміст, принципи, прийоми, методи, форми, педагогічні технології, напрями розвитку системи, педагогічні умови, засоби, рівні на підставі уточнених критеріїв, показників і результатів; виявлення ознак системи — цілеспрямованості, цілісності, структурності, функціональності, ієрархічності, самоорганізації, зв'язку із зовнішнім середовищем — у практичній діяльності [215, с. 27–28].

Під час організації методичних заходів, з метою розвитку методичної компетентності вчителі реалізовували *особистісно-діяльнісний підхід*, що передбачає не лише озброєння педагогів теорією, але й надання їм можливості застосувати отримані знання на практиці.

Завдяки суттєвим положенням особистісно-діяльнісного підходу (Б. Афанасьєв, І. Бех, О. Бондаревська, Л. Кондрашова, В. Лозова, І. Якиманська) [5; 16; 17; 22; 107; 108; 145; 290] було розширено уявлення про особистісне новоутворення вчителів — готовність до професійної самореалізації у системі методичної роботи ЗНЗ як суб'єктивну характеристику особистості, здатність пізнавати та розкривати власний творчий потенціал засобами методичної роботи, аналізувати й оцінювати результати методичної роботи, проектувати нові досягнення як власні, так і школярів. Позитивній мотивації сприяло опанування вчителями методики особистісно зорієнтованого навчання та виховання школярів (Л. Кондрашова) [107], яка вміщує інформацію про стилі спілкування, що забезпечують систему гуманістичних відносин учителя й учнів в педагогічному процесі; способи активізації пізнавальної діяльності на уроці; способи залучення кожного учасника педагогічного процесу в колективний пошук, орієнтований на розвиток творчої індивідуальності; методи особистісно зорієнтованої системи оцінювання навчальних досягнень; різноманіття форм і методів засвоєння навчальної інформації; свобода вибору школярами навчальних ролей і програвання їх із урахуванням індивідуальних можливостей, інтересів і схильностей; створення ситуації успіху для кожного учасника пізнавального процесу; моніторинг і самооцінювання особистісного зростання та саморозвитку школяра.

Попри те, що особистісно-діяльнісний підхід обґрунтований відомими вченими (Л. Кондрашова, В. Лозова, Г. Троцько, І. Якиманська та інші), його недостатньо реалізують на практиці. Щоб сформувати учителеві готовність до реалізації особистісно-діяльнісного підходу стосовно учня, йому необхідно не лише надати теорію, етичні відомості, але й забезпечувати учням можливість на практиці прожити ситуацію. Такі умови й необхідно створювати під час організації методичних заходів. Особистісно-діяльнісний підхід можна реалізувати під час розроблення індивідуального проекту вчителя, надати для цього інформаційні та методологічні ресурси школи, організувати тьюторський супровід. Не кожен учитель може бачити проблеми в освітньому процесі, тим більше здійснювати рефлексію з приводу своєї професійної діяльності. З позиції *компетентнісного підходу* (В. Гриньова, І. Драч, Л. Лісіна, В. Луначек, А. Міняйленко, З. Ошега, І. Родигіна, Є. Співаковська, О. Тюрікова, Т. Хлебнікова, Г. Хортів, А. Хуторський) [51; 61; 106; 139; 149; 172; 192; 222; 247; 263; 276; 277; 279] було визначено методичну компетентність учителів як предметно-діялісну характеристику особистості сприймати та відтворювати передовий педагогічний досвід, розробляти освітні проекти, апробувати власну методику навчання та виховання школярів, що ґрунтується на готовності вчителів до професійної самореалізації у системі методичної роботи ЗНЗ.

Вимоги до працевлаштування та самореалізації людини в професії вимагають підготовки компетентного молодого покоління, опанування ними релевантних предметних компетенцій. У 2018 році Україна планує взяти участь у циклі програми міжнародного оцінювання учнів PISA, яке є найбільшою та найвпливовішою у світі системою оцінювання освіти

та спрямована на дослідження того, як учні можуть застосувати те, чого їх навчали, під час вирішення практичних завдань. Запитання PISA побудовані таким чином, щоб виявити те, як учні збираються використувати отримані знання поза освітнім контекстом за трьома основними напрямками — читанням, математикою та природничими науками. PISA пропонує завдання з реального життя, з якими учні можуть зіштовхнутись поза освітнім контекстом. Результати такого оцінювання, безумовно, залежать від базових навичок, набутих учнями в межах освітнього контексту та посиленних життєвими обставинами. Саме на сучасному уроці учні мають отримати необхідні вміння, що сприятимуть пристосовуванню до нових потреб ринку праці, активним діям і швидкому прийняттю рішень. Цілком зрозуміло, що надати ці вміння можуть лише творчі педагоги, які володіють сучасними технологіями навчання та виховання. У 2011 році Кабінет Міністрів України затвердив Національну рамку кваліфікацій, у якій прописано результати освіти у вигляді переліку компетентностей, яких має набути та здатна продемонструвати людина після закінчення навчання на кожному кваліфікаційному рівні. Цей документ визначає зміну мети вищої освіти — формування в майбутніх фахівців професійної компетентності як здатності ефективно діяти під час розв'язання стандартних і проблемних ситуацій, що виникають у процесі професійної діяльності [149].

З посиленням ролі інтелектуальної праці в суспільстві підвищуються вимоги до компетентності педагогічних кадрів. Досягнення високого рівня професіоналізму, педагогічної майстерності повною мірою залежить від методичної грамотності вчителів ЗНЗ.

Підґрунтя сучасної професіограми особистості вчителя мають становити професійно-педагогічні компетенції. Л Кондрашова [107] наводить модель особистості сучасного вчителя, згідно з якою він має відзначатися професійною та соціальною мобільністю й прагненням постійно вдосконалювати професійні якості, а основним в особистості вчителя є його здатність до інноваційної творчості, саморозвитку, самоствердження та самовираження в професійній діяльності.

Серед умов і показників розвитку професіоналізму сучасного вчителя є методична компетентність, володіння якою дасть учителю змогу розробляти та проектувати педагогічну діяльність. Рівень методичної компетентності вчителя можна визначити за такими вміннями: бачити суперечності в навчальному процесі; визначати проблеми; володіти раціональними способами ознайомлення, оброблення й систематизації інформації; акумулювати досвід інших; уміло порівнювати, узагальнювати, систематизувати, конкретизувати ідеї, думки, робити висновки; установлювати міжпредметні зв'язки; генерувати ідеї; проводити експеримент; знаходити аргументи під час розв'язання пізнавальних проблем; відстоювати свою точку зору; організувати творчу діяльність; вирішувати конфлікти; цінувати власні результати діяльності; аналізувати діяльність інших; висловлювати незалежні оцінні судження.

Як свідчить аналіз лексикографічних джерел, термін «компетентний» означає той, що має достатні знання в певній галузі; з чим-небудь добре

обізнаний; тямущий; кваліфікований; має певні повноваження; повноправний, повновладний, а «компетенція» — це обізнаність людини із чим-небудь, коло її повноважень [182, с. 874].

Дослідниця С. Сковцова визначає методичну компетентність учителя як його здатність ефективно вирішувати стандартні та проблемні методичні завдання, яка ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення занять за різними навчальними комплектами. Методичні компетенції авторка розуміє як основу, внутрішній резерв методичної компетентності, що виявляється в наявності предметно-наукових, дидактично-методичних і психологічних знань, умінь вирішення методичних завдань, наявності досвіду діяльності із навчання предмета й емоційно-ціннісного ставлення до цього процесу [238, с. 176].

У дослідженні Є. Лодатка [141] методичну підготовку вчителя математики пов'язано з його системним рівнем мислення, наголошено на здатності вчителя розробляти цілісну дидактичну структуру як основу системи навчання математики, логічно організовувати подання змісту навчального матеріалу, проектувати технологічні прийоми та методи засвоєння навчальної інформації учнями.

Актуальними аспектами методичної роботи є вивчення питань збереження енерговитрат учителя на підготовку до уроку, проведення уроків, здійснення позаурочної діяльності, розробляння таких предметних методик, які б не лише підвищували ефективність процесу засвоєння учнями навчального матеріалу, але й зменшували напруження і стомлюваність учителя. Нам імпонує думка Є. Лодатка, який зазначає, що кожна навчальна система, що існують за різних часів (посилення дидактичних одиниць, випереджального, диференційованого, особистісно зорієнтованого, проблемного, розвивального навчання, інтенсивного навчання із використанням опорних сигналів), передбачає забезпечення якості навчання школярів. Однак дискусійними є питання щодо доцільності та можливостей їх предметного або загального впровадження, складностей методичного супроводу й орієнтовного оцінювання відношення якості отриманих результатів інтелектуальних і фізичних витрат учителя [141, с. 165].

До методичної компетентності вчені (Н. Глузман, С. Сковцова) [47; 238] відносять знання й уміння інноваційної педагогіки, її соціальних і наукових передумов, альтернативних підходів до організації педагогічного процесу, з методики педагогічного дослідження, педагогічного спілкування, творче мислення, контроль рефлексії, індивідуально-творчий стиль діяльності, а також конкретизують такі вміння, як:

- × аналізувати й адекватно сприймати себе, визначати й аналізувати причини своєї поведінки, самовизначатися в робочій ситуації,
- × оцінювати результати методичної роботи, розробляти навчально-методичні проекти, самооцінювання, самоаналізу, вибирати альтернативні способи вирішення педагогічних завдань;
- × прогнозувати подальші дії, передбачати наслідки дій, правильно оцінювати обраний план дій, усувати причини виникнення труднощів.

А. Труханенко наводить перелік компетенцій учителя-предметника у сфері інформаційної компетентності [262]:

- × загальні уявлення про дидактичні можливості ІКТ;
 - × уявлення про освітній інформаційний простір ліцею, призначення та функціонування ПК, пристрої введення-виведення інформації, комп'ютерні мережі та можливості їх використання в освітньому процесі;
 - × уявлення про електронні освітні ресурси й тенденції ринку електронних видань у секторі загальної середньої освіти, орієнтованих на предметно-професійну діяльність, цифрові освітні ресурси, виконані під час реалізації державних цільових програм;
 - × володіння основами методики впровадження цифрових освітніх ресурсів у педагогічний процес;
 - × володіння прийомами організації особистого інформаційного простору, інтерфейсом операційної системи, прийомами виконання файлових операцій, організації інформаційно-освітнього середовища як файлової системи, основними прийомами введення-виведення інформації, з урахуванням установки і видалення програм та електронних освітніх ресурсів;
 - × володіння прийомами підготовки дидактичних матеріалів і робочих документів відповідно до предметної галузі засобами офісних технологій (роздавальних матеріалів, презентацій): введення тексту з клавіатури і прийомами його форматування; підготовкою роздавальних матеріалів, що містять графічні елементи, типовими прийомами роботи з інструментами векторної графіки; прийомами роботи з табличними даними (складання списків, інформаційних карт, прості обчислення); прийомами побудови графіків і діаграм; методикою створення педагогічно ефективних презентацій до уроку, виступу на педнаradі, доповіді;
 - × володіння найпростішими прийомами підготовки графічних ілюстрацій для наочних і дидактичних матеріалів, які використовують в освітній діяльності на основі растрової графіки; прийомами корекції та оптимізації растрових зображень для подальшого використання в презентаціях і веб-сторінках; прийомами виведення зображень на друк, запис на CD;
 - × володіння прийомами навігації та пошуку освітньої інформації, її отримання і збереження з метою подальшого використання в педагогічному процесі; робота з електронною поштою й телеконференціями; робота з файловими архівами, засобами онлайн-комунікації;
 - × уявлення про технології та ресурси дистанційної підтримки освітнього простору й можливості їх залучення до педагогічної діяльності.
- Як вважає О. Шевчук [286], методична компетенція передбачає вміння вчителя планувати свою педагогічну діяльність, володіти широким спектром методичних прийомів, уміло використовувати їх відповідно до віку учнів і мети навчання, орієнтуватись у сучасній методичній літературі, здійснювати відбір відповідних посібників та інших засобів навчання.

У дослідженні посилаємося на *андрагогічні принципи* розвитку освітніх потреб учителів, досвід, актуалізацію елективного, контекстного, самостійного навчання, спільної діяльності (В. Буренко, С. Змейов, В. Маслов) [25; 77; 164]. Методичні заняття з учителями будують на принципах: свідомості й активності, вибору індивідуальної освітньої траєкторії, рефлексії, ситуативності навчання, позитивної мотивації та сприятливого емоційного поля, раціонального поєднання колективних, групових та індивідуальних форм навчально-пізнавальної діяльності, які передбачають побудову певного прообразу досліджуваного явища, об'єкта, що розкриває характер спілкування в системі «учитель – учень», реалізації навчально-ігрових ролей, які забезпечують активний вплив на саморозвиток особистості. Активна участь у методичних заняттях стимулює творчий потенціал вчителя, його креативність, самостійність, рефлексію, відповідальність за результати власної діяльності.

3. Змістово-організаційний блок: структура і функції професійної самореалізації вчителів, компоненти професійної самореалізації вчителів у роботі ЗНЗ, суб'єкти педагогічного процесу, напрями підвищення кваліфікації вчителів, інноваційна діяльність вчителів, педагогічні умови та науково-організаційне забезпечення їх реалізації.

Зазначений блок моделі побудовано на матеріалах першого і другого розділів дисертації, а науково-організаційне забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ розкрито в опублікованій авторській програмі [123] та робочій програмі спецсемінару «Теорія і практика професійної самореалізації вчителів у методичній діяльності», методичних рекомендаціях [170]. Однак не увесь матеріал, що стосується реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ, увійшов до авторських розробок і тому його додатково опишемо. Першу умову — *активізація позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів, що відбувається засобами методичної роботи*, — було забезпечено таким чином.

Учителям експериментальної групи доводили, що найвищою цінністю є людина, її готовність до професійної самореалізації, зокрема, в педагогічній діяльності. Активізацію позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів засобами методичної роботи розпочинали з пояснення важливості методичної роботи в становленні вчителя як професіонала, майстра педагогічної праці. На педагогічній нараді прочитали лекцію на тему «Творче самовираження вчителя в системі методичної роботи», на якій переконували вчителів у цінностях методичної роботи для набуття професіоналізму та педагогічної майстерності. Ключовими позиціями такої лекції були факти, докази, обґрунтування, завдяки яким розкривали зв'язок методичної роботи з самоосвітньою діяльністю вчителя, його професійною самореалізацією в методичній роботі.

Разом із працівниками методичного центру ознайомлювали вчителів із документами, що регламентують методичну та виховну роботу, обговорювали плани роботи структурних одиниць методичної служби, аналізували ефективність системи методичної роботи ЗНЗ. Мотиваційно-ціннісну

готовність учителів до професійної самореалізації в методичній діяльності формували під час бесід, на яких обговорювали напрями роботи методичного центру, а саме: створення умов для збереження, зміцнення та розвитку духовного, емоційного, інтелектуального, особистісного та фізичного здоров'я всіх учасників освітнього процесу; підвищення якості підготовки учнів до ЗНО; коригування змісту методичної роботи відповідно до отриманих результатів регіональних моніторингових досліджень, спрямування її на розв'язання виявлених проблем; підвищення якості процедур моніторингу й оцінювання на рівні району, ЗНЗ; удосконалення професійної компетентності вчителя; організація роботи районних методичних об'єднань на підставі диференційованого підходу; проведення семінарів, консультацій, майстер-класів, засідань педагогічних майстерень для різних категорій педагогічних працівників; поширення ефективного педагогічного досвіду; виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризація історії українського козацтва, збереження і пропаганда історико-культурної спадщини українського народу; поліпшення військово-патріотичного виховання молоді, формування готовності до захисту Вітчизни; виховання в школярів правової культури, поваги до Конституції України, законів України, державної символіки — герба, прапора, гімну України й історичних святинь; формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, рідної землі, родини, гордості за минуле та сучасне на прикладах героїчної історії українського народу й кращих зразків культурної спадщини.

Учителям експериментальної групи було запропоновано послухати лекцію «Роль діагностики в педагогічному процесі загальноосвітнього навчального закладу», на якій обговорювали результати пілотного експерименту та плани майбутньої спільної взаємодії. Разом із тим проводили бесіди, проблемні лекції, педагогічні майстерні, дискусії, організували роботу ініціативних груп зі створення навчальних психолого-педагогічних ситуацій, які потім розв'язували на семінарах. Наприклад, під час проведення проблемної лекції «Ресурсний підхід до розвитку особистості вчителя: теорія і практика» було розкрито особливості ресурсного підходу щодо підвищення кваліфікації вчителів, залучали вчителів до активної діяльності завдяки методам мозкової атаки, обговорення, дискусії, висловлювання та відстоювання власних припущень, думок. Потреби удосконалення професійних навичок учителів виявляли на засіданнях методичних рад під час колективного обговорення таких питань: «Чи залежить вибір типу й побудова структури уроку від рівня оволодіння вчителем педагогічними технологіями?», «Як впливає використання інноваційних технологій на мотивацію школярів різного віку?», «Як можна запобігти перевантаженню школярів?», «Як впливають комунікативні якості вчителя на ефективність уроку?», «Що означає педагогічна творчість з позиції відомих гуманістів А.Маслоу, К.Роджерса?» тощо.

Тематичні питання, що активізували позитивну мотивацію вчителів, розглядали на засіданнях районної колегії, а саме: «Сучасні підходи

до організації методичної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах», «Педагогічні вимоги до якості освіти школярів в контексті оновлених стандартів», «Методична підготовка педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами за умов інклюзивного навчання», «Шляхи професійної самореалізації вчителів у методичній роботі», «Удосконалення методичної роботи вчителя сучасної школи».

Бажання допомагати учням у їхніх досягненнях учителі експериментальних груп реалізовували під час організації та проведення таких районних і обласних інтелектуальних змагань, як: «Веб-квест з хімії», природничий турнір «Геліантус», турнір знавців англійської мови, фестивалі німецької мови «Німецька весна», дебатний турнір англійською мовою «Бачення молоді», фестиваль французької мови «Французька осінь», конкурс «Київський район очима юних», конкурс науково-дослідницьких робіт для учнів 6–8-х класів, заочна олімпіада з інформаційних технологій.

Доречно зазначити, що в дисертації ключовою позицією є проблема становлення вчителя як майбутнього новатора педагогічних ідей. У дослідженні ми, на відміну від інших авторів, не послуговуємося терміном «молодий учитель», оскільки головним у педагогічній діяльності є професійний досвід роботи з учнями, до того ж більш прийнятна класифікація вчителів за стажем роботи, наприклад, наявність педагогічного стажу роботи до 3-х років, від 3-х років до 10-ти років, понад 10 років. Учителям з метою набуття й удосконалення передового педагогічного досвіду пропонували роботу в «Школі передового педагогічного досвіду». З учителями зі стажем роботи до 3-х років проводили пояснювальну заохочувальну роботу щодо адаптації до шкільного життя, його організації, методики опанування педагогічної майстерності, ознайомили з педагогічними напрацюваннями в районі, школі, ділилися педагогічним досвідом. Між учителями, які мають досвід роботи в школі, організовували співпрацю та колективне обговорення змісту програм із навчальних предметів, розробляли рекомендації щодо його удосконалення, уточнювали способи розв'язання науково-методичних проблем. Досвід таких учителів був зразком для тих педагогів, які щойно розпочали роботу в школі. У такий спосіб професійна самореалізація вчителів відбувалася за рахунок виявлення потреб у самовдосконалюванні методичних навичок, публічному визнанні авторських доробок, підвищенні конкурентоспроможності. Такі об'єднання вчителів дозволяли відпрацювати командний дух, сприяли товаришуванню між педагогами з різним стажем роботи, званнями.

Інтерес учителів до методичної роботи активізували через спрямування мотиваційно-ціннісної сфери на роботу з учнями, створення умов для їхньої самореалізації. Наприклад, залучення учнів до *освітніх пізнавальних проєктів* вимагає від учителя методичної підготовки. У процесі науково-дослідницької роботи з учителями експериментальних груп проводили спеціальну методичну підготовку щодо впровадження освітніх пізнавальних проєктів у шкільній практиці, що підвищувало їхню зацікавленість

методичною роботою. З метою активізації вчителів до самовдосконалення та досягнення успіху в педагогічній діяльності було проведено:

1. Бесіду «Шляхи підвищення методичної компетентності вчителя за умов сучасних викликів», на якій обговорювали суттєві положення компетентнісного підходу в освіті, з'ясовували перешкоди, що заважають реалізації цього підходу в шкільній практиці, розкривали сутність методичної компетентності з посиланням на досвід методичної роботи вчителів.
2. Дискусію «Освітні проекти як альтернатива традиційним методам навчання та виховання школярів», проведення якої уможливило з'ясувати, що не всі вчителі підтримують ідею масового впровадження освітніх проектів у шкільну практику, оскільки така робота вимагає додаткових розумових і фізичних зусиль від учителя й учнів. Досвідчені вчителі висловлювали думку про вдале поєднання традиційних і нетрадиційних прийомів, методів, форм навчання та виховання школярів.
3. Тренінг «Професійна самореалізація вчителя в освітній проектній діяльності», на якому вчителів знайомили з вправами із саморегулювання, самооцінювання, самоорганізації для усунення розумового та фізичного напруження вчителя, допомагали раціонально використовувати робочий час, виділяти час для відпочинку.
4. Практичний семінар «Методична робота в системі управління освітньою діяльністю суб'єктів педагогічного процесу», на якому вчителів знайомили із засадами педагогічного менеджменту, наводили приклади оптимізації педагогічного процесу та раціонального використання людських ресурсів, доводили, що вчитель є також керівником, оскільки він має вміння керувати учнівським колективом, власною роботою, розвивати всі напрями педагогічної діяльності, зокрема й методичної.
5. Методичний семінар «Професійна самореалізація вчителів у освітніх проектах», під час проведення якого обговорювали умови організації роботи над освітнім проектом, вимоги й етапи його проектування, розподіл обов'язків між учасниками освітніх проектів, підготовку до захисту, експертне оцінювання результатів, а також висловлювали методичні поради щодо успішного виконання освітнього проекту.
6. Наукову конференцію «Педагогічне співробітництво: досвід, реалії, майбутнє», на якій доводили, що ідеї педагогічного співробітництва (формування ділових взаємин у педагогічному колективі, створення ситуації вільного вибору способів професійної самореалізації в різних видах педагогічної діяльності, заохочення вчителів до новаторства, обміну педагогічним досвідом) орієнтують учителів на відкриті, партнерські відносини між колегами, батьками, учнями.

Наведемо приклад співпраці вчителів у міжнародному освітньому проекті e-Twinning. Із використанням інтернету та його технологій учителі й учні з різних країн обирали тему обговорення й обмінювалися наявним досвідом. Такі проекти вміщували: взаємодію вчителів та учнів різних країн, командоутворення; використання іноземних мов та ІКТ; міжкультурний обмін; навчання на підставі project-based learning; підвищення мотивації до навчання; обмін досвідом із іншими вчителями.

До характеристики взаємодії вчителів та учнів додамо командну творчість, спілкування з учасниками з різними психологічними, культурними та соціальними особливостями, командоутворення, розподіл ролей та обов'язків між учасниками проекту.

Координаторами проектів від школи можуть бути вчителі з навчальних предметів, учитель-методист, директор, бібліотекар, шкільний психолог або консультант з профорієнтації. Головна умова — володіння англійською або іншою іноземною мовою та навичками ІКТ. Учні для участі реєструє у зоні TwinSpace вчитель або інші педагогічні працівники, залучені до проектів як куратори.

Для роботи в проекті вчителі дотримували такої методичної інструкції:

- 1) Створіть початковий план проекту та звірте своє бачення з іншими вчителями-партнерами: чи однаково ми бачимо план та етапи нашого проекту.
- 2) Визначте цілі проекту: що ми хочемо отримати від цього; для чого ми це робимо (пам'ятайте, що вони мають відповідати цілям програми та розвивати персональні, соціальні, професійні навички учнів).
- 3) Визначте завдання (що ми маємо зробити); команду учнів (хто це зробить); дедлайн (коли настане кінцевий результат).
- 4) Продумайте, які ІКТ вам потрібні для виконання кожного завдання проекту.
- 5) Визначте, як відбуватиметься координування проекту і хто за це відповідатиме.
- 6) Знайдіть місце для завдань у навчальному плані (переконайтесь, що вони не займають в учнів більше часу, ніж звичайні уроки).
- 7) Мотивуйте учнів: розкрийте всі переваги, які вони отримають від участі в проекті.
- 8) Записуйте, фотографуйте, фіксуйте результати спільної праці, діліться з партнерами і твіннерами на порталі.

У таких освітніх проектах доцільно використовувати ІКТ-інструменти TwinSpace, фото, аудіо, відео, файлообмінники, PowerPoint, email, блоги, аудіо-, відеоконференції, чат, форум, телефон, пошту.

Зазначимо, що *складання портфоліо* є засобом не лише самоосвітньої діяльності, але й професійної самореалізації учителів ЗНЗ, завдяки чому поширюється передовий педагогічний досвід. Завдяки портфоліо формується адекватна самооцінка вчителя, що сприяє самоконтролю та рефлексії. Портфоліо, його елементи підвищують мотивацію, рівень готовності вчителя до професійної самореалізації в методичній роботі. Спостереження за методичною роботою вчителів, аналіз продуктів педагогічної діяльності свідчать про те, що підвищення інтересу вчителів експериментальної групи до методичної роботи, виявлення ними прагнення до самовдосконалення й досягнення успіху в педагогічній діяльності позитивно вплинули на мотивацію їхньої професійної самореалізації в методичній діяльності.

Другу умову — *стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу, що здійснюється в інноваційній освітній діяльності*, — було впроваджено таким чином.

Під час проведення спецсемінару «Теорія і практика професійної самореалізації вчителів у методичній діяльності» стимулювали вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності. Під час занять посилалися на суттєві положення Концепції державної інноваційної політики, Законів України «Про інноваційну діяльність», Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, із змінами, внесеними згідно з наказом МОНМС України від 30.11.2012 р. № 1352 (затверджено наказом МОН України від 07.11.2000 р. № 522), Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, із змінами (затверджено наказом МОН України від 31.03.2015 р. № 380), накази Департаменту освіти Харківської міської ради «Про організацію методичної роботи з педагогічними кадрами навчальних закладів міста в навчальному році» (видають щороку), накази управління освіти адміністрації Київського району Харківської міської ради «Про організацію методичної роботи з педагогічними кадрами навчальних закладів району в навчальному році» (видають щороку).

У експериментальних групах засвоєння вчителями знань положень і наказів про організацію методичної роботи відбувалося нетрадиційно. Учителям, які мають досвід педагогічної діяльності, пропонували утворити команду освітян, які мають розробити проект інноваційної діяльності вчителів. Такі вчителі, які щойно розпочали педагогічну діяльність, мали самостійно ознайомлюватись із готовими положеннями та наказами про організацію методичної роботи. Після цього було проведено спільне обговорення проектів інноваційної діяльності, авторами яких були вчителі. Така робота свідчить про те, що вимоги до вчителя мають співвідноситись із потребами сьогодення, урахувати тенденції сучасної молоді, її сприйняття себе й навколишнього світу. Під час обговорення суті інноваційної діяльності особистості вчителі звернули увагу на те, що про інновації пишуть і науковці, й практики. Нині поширюється тенденція STEM-освіти в країнах ЄС, Китаї, Південній Кореї, Сінгапурі, США, як наголошують І.Гавриш, Ю.Завалевський, О.Коваленко, А.Пугач, О.Сапрунова [99].

Було звернено увагу вчителів на особливості такої освіти, як інтегроване навчання з предметів природничо-математичного циклу за темами, а не за предметами, а також на основі власних відкриттів. У такий спосіб формують дослідницьку культуру школярів, реалізують практичну особистісну значущість навчання, розвивають інтерес до навчальних предметів. У школярів за рахунок розкриття творчих природничих і математичних здібностей формують систему взаємопов'язаних компетентностей: концептуальної (розуміння сенсу вивчення предметів природничо-математичного циклу); стратегічної (здатність формулювати та розв'язувати наукові, технічні й технологічні проблеми); когнітивної (здатність логічно мислити, пояснювати, аргументувати, а також здатність до рефлексії); операційної (здатність конкретно та гнучко виконувати операції); аксіологічної (здатність розглядати об'єкт як корисний і водночас вірити у власну ефективність). Ми розширювали уявлення вчителів про інноваційні підходи до організації педагогічного

процесу, його орієнтування на потреби молодшої людини, яка має бути мобільною і самостійною, інтелектуальною й точною під час виконання поставлених завдань. Увагу вчителів експериментальної групи привернуло питання щодо оцінювання ефективності інноваційної діяльності особистості, критерії та показники її професійної самореалізації.

У процесі експериментальної роботи слідкували за тим, щоб учителі постійно поповнювали знання з методики викладання навчальних предметів. З метою налаштування педагогів на формування власної методичної компетентності було запропоновано в педагогічних журналах і газетах, методичних збірниках знайти відомості про цікаві, на їхню думку, ідеї та підходи в освіті. Учителі зібрали чималий за обсягом матеріал про: педагогіку співробітництва, гуманістичну педагогіку (К. Роджерс); школу інтеграції (авторська ЗНЗ № 37 м. Полтави); школу козацького виховання (ЗНЗ № 21 м. Кропивницький); школу здібностей м. Запоріжжя, школу розуміння м. Білоцерківська (за ідеями А. Фурмана); розвивальне навчання (Національна українська академія м. Харкова); школу-гімназію «ОЧАГ», школу Бойка (м. Харків); материнську школу (школа-родина, м. Київ); ноосферну школу (за ідеями В. Вернадського); школу Монтесорі (м. Київ); Вальдорфську школу (м. Харків, засновник — професор О. М. Іонова). З учителями експериментальної групи постійно обговорювали методи та прийоми самоосвіти учнів, плани-конспекти уроків передових учителів. Наприклад, обговорювали питання використання оригамі для доведення формул площ трикутників і чотирикутників, яке запропонувала І. Синицька [231]. Як стверджує автор, новий підхід доведення формул для обчислення площ геометричних фігур залучає до активної участі не лише учнів-візуалів і візуалістів, але й учнів-кінестетів, для яких сприйняття нової інформації відбувається через доторки та рухи. «З власного досвіду можу сказати, що довести ці формули можуть навіть шестикласники після вивчення теми «Множення звичайних дробів». Чим раніше розпочати застосовувати оригамі на уроках математики, тим краще учні засвоюватимуть геометричні знання та вміння в подальшому навчанні» [231, с. 27]. Результати таких обговорень відбивалися в пропозиціях учителів щодо поліпшення методичних знань і вмінь з навчальних предметів, розуміння значущості авторських програм для професійної самореалізації особистості.

Під час експериментальної роботи було оновлено плани роботи методичних об'єднань як районних, так і шкільних методичних центрів. Доповнювали матеріал із педагогічної акмеології, вивчення якого активує внутрішній потенціал учителів. Приміром, розповіді про акмеологічні технології зацікавлювали педагогічних працівників, вони планували їх застосовувати на практиці в роботі з учнями.

Методична робота вчителя є освітнім простором для професійної самореалізації педагогічних працівників і водночас осередком, у якому формується акмеологічна грамотність суб'єктів педагогічного процесу. Як зауважують учені В. Гуменюк і І. Наумчук, для педагогів, навчання яких упродовж всього життя є цілком зрозумілою необхідністю, науково-методична робота є потужним стимулом і чинником професійного

та духовного оновлення, що дає змогу їм бути у постійному творчому пошуку, стані відкритості та спрямування в майбутнє [54, с. 96].

З метою формування акмеологічної грамотності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів у системі методичної роботи ми проводили семінар, на якому поширювали інформацію про акмеологію як науку про розвиток людини, досягнення нею акме-вершин упродовж життя, роботу Харківської акмеологічної школи, яка відбиває тісний зв'язок теорії з практикою середньої та вищої школи. Наведемо теми, які розглядали на семінарі з учителями.

1. Історико-філософські передумови виникнення акмеології як науки.
2. Акмеологія як нова галузь наукових знань про природу людини, її самості. Акме людини, шляхи його досягнення.
3. Акмеологічна концепція розвитку професіоналізму та педагогічної майстерності вчителя. Формування продуктивної «Я»-концепції учителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.
4. Акмеологічна позиція вчителя, способи її формування.
5. Акмеологічна культура як складова педагогічної культури вчителя, значущість її формування для підвищення професіоналізму особистості.
6. Методики для виявлення рівнів професійної самореалізації учителів у системі методичної роботи. Акмеологічні критерії та показники в педагогічних дослідженнях.
7. Професіограма й акмеограма вчителя, порівняння, доповнення.
8. Розроблення акмеологічних технологій і підготовка вчителя до впровадження їх у практику сучасної школи.
9. Акмеологічне проектування особистісно-професійного саморозвитку вчителя, індивідуального розвитку школярів на практиці.
10. Авторська система професійної діяльності майбутнього професіонала як акмеологічна траєкторія його розвитку.

Під час проведення читацької вітальні ознайомили вчителів із науковими працями вітчизняних та зарубіжних акмеологів, використовували можливості інтернет-технологій. У такий спосіб учителі отримували інформацію про роботу Української академії акмеології (м. Київ), на сайті якої презентовані доробки вчених. Учителі знайомилися зі змістом наукових і навчально-методичних праць С. Архипової (Основи акмеології : навч. посіб., 2009), В. Гладкої і С. Пожарського (Основи акмеології : підручник, 2011), С. Пальчевського (Акмеологія : навч. посіб., 2008), Л. Рибалко і А. Коваленко (Формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки : монографія, 2013), Г. Сазоненко і В. Приступа (Компетентність у системі неперервної освіти: акмеологічна модель : наук.-метод. посіб., 2013), С. Сисоевої (Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб., 2011). Разом із тим обговорювали шляхи підвищення професіоналізму та педагогічної майстерності вчителів засобами методичної роботи, наприклад, написання методичних порад щодо використання інтерактивних технологій у процесі викладання навчальних дисциплін із урахуванням провідних компонентів «наукові знання» (фізика, біологія, хімія, астрономія, географія), «способи діяльності» (іноземна мова, креслення, фізкультура,

трудове навчання, інформатика), «художня освіта і морально-естетичне виховання» (образотворче мистецтво, музика) [92].

Під час науково-методичних семінарів відбувалося засвоєння знань про професійні та педагогічні здібності вчителя, власні можливості. Експериментальним групам учителів було запропоновано спецсеминар «Розвиток акмеологічних ідей в Україні та за кордоном», на якому вони ознайомлювалися з акмеологією як наукою про розвиток особистості, розкривали шляхи досягнення людиною акме, прогнозували умови мобільного просування вчителя до найвищого рівня професійної майстерності — професійного акме.

Проведення педагогічної майстерні «Від творчості вчителя до творчості учнів» знайомило вчителів із діяльнісно-творчим характером самоосвітнього процесу. Запропоновані наприкінці майстерні питання були підґрунтям для організації роботи ініціативних груп. Групи створювали вчителі за особистісними симпатіями, інтересами, схожими проблемами або спільними ідеями. Основною метою такої діяльності було усвідомлення вчителями нового знання, їх взаємодія, зіставлення власного досвіду з набутих. Наголосимо, що основним завданням проведеної роботи було зацікавлення вчителів подальшою спільною роботою, розкриття з нашого боку й усвідомлення з боку вчителів перспектив професійного й особистісного розвитку, позитивне сприйняття свого минулого досвіду та майбутніх досягнень.

У дослідженні підвищували рівень дослідницької культури вчителів, доводили її значущість для професійної самореалізації в системі методичної роботи ЗНЗ. Учителі математики обговорювали питання щодо можливості використання елементів математичної статистики під час проведення педагогічних досліджень, виявляли практичну важливість статистичного середнього для проведення наукового дослідження.

З метою забезпечення диференційованого підходу до освіти педагогів, учителів району об'єднували у творчі групи за рівнем професійної майстерності. Для кожної групи методичні заходи організовували з урахуванням рівня їхньої професійної підготовки, здебільшого керівниками були найбільш досвідчені та результативні педагоги, учителі-майстри (майстер-класи, педмайстерні, засідання РМО, засідання «Школи молодого вчителя», творчі групи). Створені таким чином *творчі групи вчителів* експериментальних шкіл виявили позитивні результати щодо сформованості методичних знань і вмінь. Розроблена програма дослідження стосувалася проблеми підготовки вчителів до використання активних методів і форм навчання та виховання школярів, а її результати доповідали на засіданнях методичних рад шкіл. У неодноразових бесідах із учителями було наголошено на тому, що ініціативну поведінку викликає не лише інтерес до методичної справи, але й виконання конкретних дій, відчуття задоволеності продуктами діяльності. Учителям пропонували опанувати техніку проведення рольових і ділових ігор, організації співпраці в освітніх проєктах. Якщо вищезазначеними прийомами, методами, формами вчителі-предметники користуються, то акмеологічними засобами володіють ще недостатньо. Тому під час

експериментальної роботи вчителям пропонували складати акмеограму, розробляти акмеологічні тренінги, використовувати біографічний метод у роботі зі школярами [215]. У такий спосіб учителі поповнюють знання про способи досягнення акме-вершин у системі методичної роботи, пізнають власні потенційні можливості, вчилися самопрезентуватись і самовиражатись публічно не лише в шкільному класі, але й серед освітян. Створені *проектні групи вчителів* працювали над проблемою формування методичної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу в контексті самореалізації особистості, розв'язання якої вимагало теоретичного осмислення шляхів максимально повного розкриття потенціалу як учителів, так і школярів.

З метою формування досвіду вчителів експериментальних груп щодо впровадження інноваційних програм і технологій, аналізу й адаптації методологічних і дидактичних напрацювань, створення на підставі отриманих результатів нових, адаптованих методичних проектів ми використовували такі форми методичної роботи, як: звітні конференції, круглі столи, майстер-класи, практичні заняття, семінари-практикуми, тренінги. На засіданнях РМО обговорювали такі питання, як: підготовка школярів до міської і районних олімпіад, особливості роботи з обдарованими учнями, інноваційні підходи до викладання предметів у початкових класах, громадянське виховання школярів, використання ІКТ у системі методичної роботи сучасної школи. Як приклад наведемо теми доповідей учителів: «Інноваційна діяльність учителя», «Участь учителів у проекті «Інтелект України»», «Нетрадиційні уроки в школі: переваги та недоліки», дискусії «Перевантаження програм із навчальних предметів». Було проведено спільну роботу з центром психологічної та соціальної роботи з питань поліпшення взаєморозуміння між батьками й учителями. Започаткували проведення майстер-класів щодо організації та проведення батьківських зборів.

Роботу педмайстерень із різних навчальних предметів ініціювали вчителі експериментальних груп, що й підвищувало рівень їхньої готовності до професійної самореалізації в методичній роботі. Одна з таких майстерень працювала за темою «Тестування в освіті. Теоретичні та практичні основи складання тестів і проведення тестування». Під час її роботи було розглянуто теоретичні та практичні питання створення тестових завдань із навчальних предметів. Зокрема, учасники педмайстерні розробили тести для учнів 7-х класів із математики, біології, хімії, української мови, методичні рекомендації для вчителів району з питань створення та запровадження тестових завдань у навчально-виховний процес. Окрему увагу надано апробації нової форми організації навчання — спільній діяльності вчителів та учнів, під час якої останні допомагали педагогам в опануванні ІКТ-технологій, а вчителі використовували створені тестові завдання на уроках із учнями. Керування розвитком методичного потенціалу вчителів, залучення їх до професійної самореалізації на творчому рівні здійснювали через роботу колегії, районної методичної ради, районних методичних об'єднань. Питання організації та ефективності методичної роботи вивчали майже

на кожному засіданні районної колегії. З метою підвищення методичної грамотності не лише вчителів, але й керівників ЗНЗ було ініційовано проведення засідань районної колегії за участі керівників ЗНЗ та їхніх заступників, обговорено плани проведення конкурсів на кращу модель управління сучасним ЗНЗ у різних номінаціях, організовано роботу методичних студій, на яких керівники обмінювалися досвідом із проблем управління інноваційними процесами в ЗНЗ, підвищували рівень свого творчого потенціалу, удосконалювали управлінські знання й уміння, розвивали гнучкість, самостійність мислення, фантазію, комунікативні навички.

Під час педагогічного експерименту було проведено спільні засідання методичних об'єднань із науковцями та викладачами ХНПУ імені Г.С.Сковороди, Харківського національного аерокосмічного університету імені М.Є.Жуковського «Харківський авіаційний інститут» та іншими ВНЗ. Учителів ознайомлювали з новітніми педагогічними технологіями. Разом було підготовлено методичні рекомендації, поради щодо вдосконалення системи методичної роботи ЗНЗ. Серед провідних видів співробітництва назвемо такі, як: упровадження інноваційних педагогічних ідей; науково-дослідницька діяльність; навчально-методична діяльність; підвищення фахової компетентності вчителів; проведення спільних виховних і методичних заходів; профорієнтація школярів; консалтингова допомога викладачів ВНЗ педагогічним колективам шкіл і батькам, створення університетських кафедр на базі ЗНЗ. Така співпраця виявилася корисною для профорієнтації школярів, виявлення їхніх здібностей і нахилів до самореалізації в майбутній професійній діяльності.

Співпраця вчителів із працівниками ВНЗ відбулася на основі рекомендацій МОН України (лист від 06.02.2008 р. № 1/9-61) щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій і навчальної практики учнів ЗНЗ. У межах угоди про співробітництво між ЗНЗ і ХНАУ імені М.Є.Жуковського «ХАІ» було організовано щорічну навчальну практику в університеті для учнів перевідних класів. Школярів ознайомлювали із структурою факультетів і кафедр, вони отримували інформацію про умови й особливості вступу до університету, відвідували практичні заняття, створювали перші програми, випробовували себе як пілоти на авіаімпульсаторі, проходили тестовий контроль. Знання, набуті в ході навчальної практики, допомагали учням у підготовці до науково-практичної конференції довузівської молоді «Гагарінські читання», до предметних олімпіад із фізики, астрономії, математики. Привертає увагу створення освітніх округів «Крила Харкова», «Освіта майбутнього», до складу яких входили експериментальні школи (додаток 5). У межах такого округу вчителі створювали умови для поглибленого вивчення школярами фізики, математики, інформатики, іноземної мови, креслення. Уміння професійної самореалізації вчителі експериментальних груп реалізовували в роботі зі школярами, які брали участь у проведених днях відкритих дверей, міському турнірі юних винахідників і раціоналізаторів, предметних олімпіадах, пробному тестуванні. Разом викладачі ВНЗ і вчителі математики коригували нові

навчальні посібники з математики, розробляли підручники для дистанційного курсу з фізики. Експериментальні школи брали активну участь у Міжнародній науково-практичній конференції довузівської молоді «Гагаринські читання» і турнірі для учнів шкіл, гімназій та ліцеїв «Економіка, менеджмент, інформаційні технології, авіація та космонавтика».

Позитивним виявилось те, що під час такої роботи формувалися вміння професійної самореалізації вчителів у методичній роботі (таблиця 7).

Таблиця 7

**Формування вмінь професійної самореалізації вчителів
у методичній роботі загальноосвітнього навчального закладу**

Групи вмінь	Заходи, спрямовані на формування таких умінь
Гностичні	Оформлення виставки методичної літератури, створення картотеки методичного матеріалу, підготовка доповідей до вебінару «Методична робота за умов інклюзивного навчання та виховання школярів», ознайомлення вчителів із прийомами самопізнання, методами самодіагностики, складання портфоліо на основі самоаналізу, обговорення теми «Умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ»
Конструктивні	Розроблення плану проведення діагностики рівнів професійної самореалізації вчителів ЗНЗ у методичній роботі, розроблення нестандартного уроку та презентації до нього, підготовка до публікації дидактичних матеріалів із навчальних предметів, складання сценарію майстер-класу для вчителів-предметників «Самоменеджмент як засіб підвищення методичної компетентності сучасного вчителя»
Організаторські	Проведення спільних засідань учителів, методистів, психологів, соціальних педагогів, на яких розглядали питання методичного супроводу навчання та виховання школярів, модернізації методичної роботи в школі, використання ІКТ, методичного конкурсу на кращу ідею створення авторської школи в Україні, її можливості та реалії
Комунікативні	Організація спілкування «Педагогічне співробітництво без кордонів і перешкод» за участю учителів, студентів-практикантів, викладачів ВНЗ, діячів громадських організацій, проведення зустрічі «Культура діалогу як запорука успішної співпраці педагогічних працівників», ініціювання обговорення теми «Етика відносин у педагогічному колективі» в онлайн-режимі

Отже, розкриття методичного потенціалу вчителів ЗНЗ відбувалося завдяки оновленому змісту методичної роботи, інноваційним методам і формам взаємодії вчителів і учнів. У неперервній освіті ефективними педагогічними засобами впливу на професійну самореалізацію вчителів виявилися колективні й індивідуальні форми методичної роботи, спільна праця між викладачами та вчителями.

Методична мобільність учителів підвищується завдяки освоєнню й використанню інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі для їхньої ефективної професійної самореалізації.

Під час проведення спецсемінару «Теорія і практика професійної самореалізації вчителів у методичній діяльності» було розкрито роль ІКТ у професійному самовдосконаленні вчителів і її важливість для підвищення ефективності методичної роботи в ЗНЗ; ознайомлення з вимогами до складання презентації; розробляння блогу вчителя.

На підставі результатів моніторингу, аналізу результатів співбесід із учителями, адресних заявок було з'ясовано потреби в підготовці педагогів до використання ІКТ у практиці сучасної школи. Таку підготовку було організовано поетапно: вивчення засобів інформації та ІКТ як інструментів обробляння педагогічної інформації; опанування прийомів використання засобів ІКТ в освітньому процесі; залучення педагогів до створення єдиного інформаційного освітнього простору в області й активної участі в ньому.

На *першому етапі* підвищували інформаційну культуру вчителів через заняття «Школи комп'ютерної грамотності та інформаційного практикуму», здійснювали навчання за програмою Intel «Навчання для майбутнього», тренінги проекту «Цифрові технології» програми «Партнерство в навчанні», семінарські заняття «Використання мультимедійних систем у педагогічному процесі» національного проекту «Відкритий світ». Це сприяло формуванню відкритості новому досвіду, ініціативності, креативності, організованості вчителів. Учителів ознайомлювали із особливостями та можливостями використання ІКТ під час підготовки до уроків. Досвідом роботи ділилися учителі початкових класів. До занять, які були присвячені створенню презентацій, роботі в інтернеті, долучилися учителі інформатики. У такий спосіб було сформовано вміння вчителів працювати в колективі однодумців.

З метою формування методичної мобільності з учителями проводили круглий стіл «Дистанційне навчання: переваги та недоліки його організації в школі». У процесі діалогу з учителями, фахівцями з питань організації дистанційного навчання молоді доводили, що така організація педагогічного процесу відкриває нові можливості для творчої самореалізації суб'єктів освітнього інноваційного середовища. Однак *непрофесійне застосування комп'ютерної техніки*, як стверджує І.Лапшина [131], призводить до негативних результатів, викликає психічні захворювання. Для дорослої людини комп'ютер є також певною перешкодою для повноцінної самореалізації, оскільки невміння працювати на ньому породжує певний страх і невпевненість. Із учителями експериментальних груп було обговорено етапи створення системи дистанційного навчання, психологічні особливості школярів сприйняття дизайну електронних освітніх ресурсів, відпрацьовано методичні рекомендації для мережевого вчителя та дистанційного учня. Разом зробили висновок про те, що організація дистанційного навчання як учителів, так і школярів вимагає пізнання та розкриття резервного потенціалу особистості, витривалості й гнучкості під час використання ІКТ.

На цьому етапі учителям було запропоновано ознайомитися з розроблянням семінару-тренінгу із використанням методу критичного мислення «Використання ІКТ як засіб підвищення якості навчально-виховного

процесу» (Т. Фалес) [265]. Педагогічним працівникам поставили питання: «Що в розроблянні є найціннішим для вас?», «Чи є запропонована інформація для вас новою?», «Чи хотіли б ви виконати справи, які формують методичні навички у роботі з комп'ютером?».

Суть *другого етапу* полягала в тому, що вчителі брали активну участь у різних методичних заходах, ефективно застосовували знання й уміння ІКТ у практиці. Було організовано навчання вчителів за програмою «Дистанційна освіта», завдяки якому відбулася реалізація професійно-педагогічного потенціалу під час написання дистанційних програм. Учителі математики, інформатики, фізики експериментальних шкіл щороку беруть участь у Всеукраїнській конференції «Довузівська підготовка учнів».

Під час експериментальної роботи вчителі ЗНЗ брали участь у конкурсі на кращий дистанційний курс за предметними номінаціями: «Інформатика», «Українська література», «Правознавство» та «Музика». У міському етапі конкурсу брали участь шестеро учителів — переможців районного етапу конкурсу на кращий дистанційний курс у трьох номінаціях: по два вчителі в номінаціях «Інформатика», «Музика» та «Українська література». У 2016 році конкурс було проведено за предметними номінаціями «Історія», «Інформатика», «Математика», «Хімія», а його учасники поповнили дистанційну систему «Доступна освіта» своїми навчальними напрацюваннями для дітей із обмеженими можливостями та для дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні.

У 2015 році четверте відбувся конкурс на кращий дистанційний курс серед учителів ЗНЗ м. Харкова за предметними номінаціями «Інформатика», «Українська література», «Правознавство» та «Музика». У міському етапі конкурсу брали участь шестеро учителів — переможців районного етапу конкурсу на кращий дистанційний курс в трьох номінаціях: по двоє вчителів у номінаціях «Інформатика», «Музика» та «Українська література». У 2016 році було проведено конкурс за предметними номінаціями «Історія», «Інформатика», «Математика», «Хімія». У міському етапі конкурсу брали участь четверо вчителів — переможців районного етапу конкурсу на кращий дистанційний курс (по одному в кожній номінації).

Експериментальні школи були постійними призерами конкурсу-захисту на кращу модель інформатизації «Шкільний інформаційний світ», вони брали участь у такому конкурсі й одержали перемогу: I місце в номінації «Школа — центр моніторингових досліджень»; II місце в номінації «ІКТ на уроках суспільно-гуманітарного циклу»; III місце в номінації «ІКТ на уроках природничо-математичного циклу».

Педагогічні працівники активно ділилися набутим досвідом із колегами, використовували можливості мережі інтернет: створювали власні та колективні сайти та блоги. Учителі експериментальних груп брали активну участь у Всеукраїнському конкурсі національного проекту «Відкритий світ» щодо розроблення навчальних занять із використанням SMART-технологій. Вони пройшли навчання за програмою Intel, стали керівниками творчих груп із предметних науково-методичних комісій.

Кращих серед них було залучено до Всеукраїнського моніторингу стану впровадження ІКТ у школі.

Респонденти брали участь у конкурсі-захисті на кращу модель інформатизації «Шкільний інформаційний світ». Експериментальні ЗНЗ одержали перемогу в номінаціях: «Школа — центр моніторингових досліджень», «ІКТ на уроках суспільно-гуманітарного циклу», «ІКТ на уроках природничо-математичного циклу». Педагогічні працівники активно ділилися набутим досвідом із колегами з використанням можливостей мережі інтернет: створювали власні та колективні сайти і блоги. *Третій етап* характеризується підвищенням методичної мобільності й інформаційної культури вчителів завдяки роботі мережевих спільнот, створенню віртуальних методичних спільнот, сайтів шкіл, блогів учителів, продуктів видавничої діяльності.

Створенню освітнього інформаційного середовища сприяла програма «Сучасні інформаційні технології в освітню систему», зорієнтована на поліпшення основних показників інформатизації [192], а саме: підвищення якості освіти учнів, оснащення ЗНЗ засобами ІКТ й інформаційними ресурсами; забезпечення однакових можливостей громадянам на здобуття загальної середньої освіти; інтегрування інформаційного простору району у світовий освітній простір. Використання ІКТ сприяло реалізації таких основних видів методичної роботи: обладнанню кабінетів (під'єднання до мережі інтернет, наявність принтерів, сканерів); організації та проведенню навчальних занять для вчителів-предметників із метою напрацювання навичок використання ІКТ у методичній роботі; підготовці методичних матеріалів (пам'ятки, схеми, рекомендації); створенню галереї-презентації творчих учителів школи з матеріалами діяльності вчителя, що розкривають його педагогічну майстерність і творчий потенціал. Наведемо приклади тем семінарів-практикумів, які сприяли підвищенню рівня професійної самореалізації у системі методичної роботи та формували інформаційну культуру вчителів: «Використання ІКТ на уроках інформатики як шлях творчої самореалізації школярів», «Комп'ютерні презентації на уроках біології», «Використання програмних педагогічних засобів під час викладання математики», «Особливості використання ІКТ на уроках історії», «Формування інформаційної компетентності старшокласників».

У дослідженні активно використано мультимедійні дошки, які допомагають пояснювати новий навчальний матеріал із центру класу, імпровізувати, малювати, робити написи поверх будь-яких програм і веб-ресурсів, зберігати та роздруковувати зображення на дошці, долучати будь-які записи й не витрачати зайвий час і зусилля, спрощувати перевірку засвоєного матеріалу, ділитися матеріалом з іншими учнями, працювати у великій аудиторії, відшукувати нові способи унаочнення. Учителі експериментальних груп опановували знання та вміння програмного забезпечення Notebook 10, ознайомлювалися з різними організаційними формами застосування програмного засобу на різних етапах уроку: перевірки знань, демонстрування навчальних матеріалів, закріплення практичних умінь і навичок, контролю знань.

У створенні освітнього інформаційного середовища неабияку роль відіграють веб-сайти. І тому з керівниками, учителями інформатики, ініціативними методистами експериментальних шкіл було проведено спеціальний навчальний семінар із питань створення веб-сайтів у ЗНЗ.

Заняття 1. Електронна пошта. Програма Outlook Express. Операції з електронними повідомленнями. Адресна книга. Етика електронного листування. Спам. Створення власної електронної пошти та її використання для спілкування з учнями.

Заняття 2. Створення веб-сайтів та їх методичне наповнення. Перегляд веб-сайтів інших ЗНЗ. Створення та підтримка веб-ресурсів в автоматизованому режимі. Розгляд різних засобів створення веб-сторінок у режимі онлайн, офлайн. Розміщення веб-сайту в мережі інтернет. Проблеми безпеки та захисту інформації на сайті.

Заняття 3. Інтернет і методична робота вчителя. Робота з гіперпосиланнями. Пошуки нової методичної інформації в мережі інтернет. Використання Facebook у роботі вчителя.

У педагогічному колективі вчителям розповідали, як потрібно підготувати електронні документи (навчально-методичні рекомендації, роздавальні матеріали, наочність), створювати презентації (відеофрагменти, звукові та графічні файли), використовувати ресурси мережі інтернет (створення особистої сторінки, розміщення методичних матеріалів на власних сторінках блогу), створювати та верстати публікації (засоби видавничих систем). Учителям експериментальних груп було запропоновано використовувати комп'ютерні засоби у виховному процесі школярів для створення бази даних учасників конкурсів, агітбригад, громадських дитячих об'єднань, аналізу рівня сформованості особистісних якостей, рівня вихованості, сформованості компетентностей, обліку особистісних досягнень (портфоліо), оброблення матеріалів опитування, тестування, інформації (тексту пісень, аудіо-, відео- та фотоматеріалів).

Підсумуємо види методичної роботи в експериментальних школах з використанням ІКТ:

- × оновлено електронний банк навчальних програм для реалізації варіативної складової робочих навчальних планів у профільних класах загальноосвітніх навчальних закладах району; електронний банк експериментальної й інноваційної діяльності в навчальних закладах району; електронний банк даних ефективного педагогічного досвіду роботи з обдарованою молоддю; районний і міський електронний банк даних «Обдарованість» учнів Київського району м. Харкова;
- × проведено низку нарад із заступниками директорів щодо організованого початку навчального року, організованого закінчення навчального року та готовності до використання ІКТ у педагогічному процесі, з виховної роботи та кураторами учнівського самоврядування; засідання районної координаційної ради з питань роботи з обдарованою молоддю з відповідною презентацією; наради з учителями різних предметів із питань підготовки учнів до ЗНО;
- × підготовлено й узгоджено спільної роботи управління освіти та установ освіти Київського району з управлінням у справах ді-

тей, відділом кримінальної міліції у справах дітей, наркологічним кабінетом, управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту, центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді на виконання комплексно-цільових програм профілактики злочинності, правової освіти населення, запобігання поширенню алкоголізму, наркоманії, токсикоманії та СНІДу й проведено презентацію;

- × проведено інструктивно-методичні наради із заступниками директорів з навчально-виховної роботи щодо організації та методичного супроводу навчально-виховного процесу за допомогою ІКТ, складання та затвердження робочих навчальних планів на навчальний рік із презентацією; інструктивно-методичні наради з практичними психологами ДНЗ і ЗНЗ за актуальною тематикою; інструктивно-методичні наради з соціальними педагогами ЗНЗ за різною тематикою; інструктивні наради вчителів-логопедів;
- × проведено підсумкову атестацію, електронне забезпечення документації;
- × здійснено тематичні консультації з педагогічними працівниками з управлінських і педагогічних проблем, з питань організації профільного навчання, забезпечення участі навчальних закладів в обласних і всеукраїнських виставках;
- × проведено індивідуальні та групові консультації для шкільних бібліотекарів зі створення проектів, звітів, створення іміджу бібліотеки, трансформації шкільних бібліотек у медіатеки.

Таким чином, завдяки ІКТ учитель дізнається про передовий педагогічний досвід, проведення форумів, конференцій, круглих столів, а отриману інформацію переробляє у власний досвід і також може поширюватися через комп'ютерні мережі.

IV. Критеріально-діагностувальний блок: мотиваційний, когнітивний, творчо-діяльнісний, рефлексивний, критерії з показниками рівнів професійної самореалізації вчителів у методичній роботі, діагностувальний інструментарій, моніторинг. Учителів експериментальної групи долучали до проведення моніторингових досліджень і психодіагностичного анкетування серед учасників педагогічного процесу, до організації роботи щодо оптимізації процесу адаптації у першокласників. Особливої уваги було надано професійному самовизначенню старшокласників, створено умови для правильного вибору випускниками майбутньої професії, використано психологічні методики діагностування індивідуальних особливостей учнів. Цінним виявився досвід організації самоспостереження та самоаналізу, проведення діагностування серед вчителів, на основі якого вони зіставляли власні потреби та потреби школярів, робили висновки щодо власного вдосконалення й саморозвитку засобами методичної роботи. У межах атестації педагогічних працівників, вивчення стану викладання навчальних предметів, проведення конкурсу «Учитель року», під час семінарів і з метою вивчення ефективного педагогічного досвіду, разом із методистами постійно відвідували заняття, надавали поради, підказки, розповідали про педагогічні новинки. Моніторингові

спостереження засвідчили результативність у вирішенні питання взаємодії «батьки – учителі», «учні – учителі».

Учителі експериментальних груп і викладачі ВНЗ брали активну участь у моніторингових дослідженнях якості підручників і навчальних посібників, розроблянні рекомендацій щодо видання навчальної літератури нового покоління, використанні сучасних комп'ютерних технологій у процесі навчання та створення навчальних посібників на електронних носіях, апробації тестів зовнішнього незалежного оцінювання, аналізі принципів їх складання та критеріїв перевірки. Педагогічні працівники були активними учасниками семінарів на базі вищих навчальних закладів.

V.Результативний блок: результат — творчий рівень професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ.

Таким чином, розроблені педагогічні умови та модель їх науково-організаційного забезпечення були перевірені експериментально.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У розділі теоретично обґрунтовано педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів: активізацію позитивної мотивації професійної самореалізації учителів засобами методичної роботи; стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності; підвищення методичної мобільності вчителів завдяки освоєнню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі.

Зазначено, що доцільність активізації позитивної мотивації професійної самореалізації учителів засобами методичної роботи полягає у виявленні та подоланні бар'єрів професійної самореалізації вчителів, формуванні інтересу до використання засобів методичної роботи в педагогічній діяльності.

У системі методичної роботи ЗНЗ учителі опановують уміння проектувати та конструювати педагогічні інновації: професійно добирати зміст інновацій, проектувати реалізацію цього змісту через використання сучасних педагогічних технологій, прогнозувати очікуваний результат, який може бути отримано під час реалізації інновації, визначати критерії оцінювання ефективності спроектованої інновації. Разом із цим інноваційну освітню діяльність учителя спрямовано на створення нових, оригінальних педагогічних ідей, методичних прийомів і методів, зміну звичних поглядів на освітні процеси, побудову суспільно-педагогічних відносин на партнерських засадах.

Методична мобільність як здатність учителя швидко реагувати на зміни в освітньому середовищі, оцінювати їх результативність і перебудовувати власні методики навчання та виховання школярів формується у відкритому інформаційному просторі, яке забезпечують ІКТ. Завдяки використанню

ІКТ у методичній роботі ЗНЗ учителі швидко дізнаються про передовий педагогічний досвід, про проведення наукових форумів, науково-методичних конференцій, тематичних круглих столів.

Розроблено й упроваджено модель науково-організаційного забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Посилання у розробленій моделі на акмеологічні ідеї розвитку суб'єктів педагогічного процесу дозволили розкрити сутність професійної самореалізації вчителів як мотивацію успіху та самоствердження особистості в методичній роботі, її роль у досягненні найвищих результатів педагогічної діяльності.

Завдяки суттєвим положенням особистісно-діяльнісного підходу розширено уяву про особистісне новоутворення вчителів — здатність до професійної самореалізації в системі методичної роботи ЗНЗ як суб'єктивну характеристику особистості пізнавати та розкривати власний творчий потенціал засобами методичної роботи, аналізувати й оцінювати результати методичної роботи, проектувати нові досягнення, як власні, так і школярів.

Із позиції компетентнісного підходу визначено методичну компетентність учителів як предметно-діялісну характеристику особистості сприймати та відтворювати передовий педагогічний досвід, розробляти освітні проекти, апробувати власну методику навчання та виховання школярів, що ґрунтується на готовності вчителів до професійної самореалізації у системі методичної роботи ЗНЗ.

Модель побудовано на основі андрагогічних принципів розвитку освітніх потреб учителів, з опертям на досвід, актуалізацію елективного, контекстного, самостійного навчання, спільної діяльності.

Теоретично обґрунтовані педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів вимагали доведення їх ефективності в процесі дослідно-експериментальної роботи.

Матеріали розділу викладено у працях автора [123–125; 170].

Загальні висновки

Цю роботу присвячено дослідженню проблеми розроблення й упровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ. Узагальнення результатів теоретичного пошуку й експериментальної роботи дало підстави зробити такі **висновки**.

1. Проведений аналіз стану розробленості проблеми самореалізації у теорії і практиці свідчить про те, що її розв'язання потребує розкриття філософських, психологічних, практичних витоків. У філософії акцентовано на самопізнанні та розкритті природи людини, пошуках нею сенсу життя, духовному самовдосконаленні. У психології — на формуванні позитивної «Я»-концепції, під час якого особистість розпредметнює соціальний досвід і тим самим запредметнює свою природну суть. У практичному значенні розвиток особистості сприяє її виходу за межі повсякденної практики, розширює потенційні можливості для творчості, а реалізація власних професійних навичок є важливим чинником конкурентоспроможності людини, досягнення нею успіху в професійній діяльності. Зазначено, що професійна самореалізація особистості є процесом розкриття й реалізації внутрішнього потенціалу в обраному виді діяльності.
2. Охарактеризовано систему методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів як сукупність взаємопов'язаних педагогічних дій і методичних заходів, спрямованих на поширення та засвоєння передового педагогічного досвіду, організацію співпраці педагогічних працівників на різних адміністративних рівнях, досягнення високого рівня навченості, вихованості, розвиненості учнів. Зазначено, що підсистеми методичної роботи (структура, функції, зміст, принципи, прийоми, методи, форми методичної роботи, педагогічні технології, умови, засоби, моніторинг, критерії ефективності) мають бути підпорядковані її меті й завданням, виконанню нормативних розпоряджень і забезпечувати самопізнання та розкриття власного потенціалу вчителів на творчому рівні. Зазначено, що методична робота ЗНЗ активізує потреби професійної самореалізації вчителів, оскільки завдяки їй поширюється передовий педагогічний досвід учителів, відбувається співпраця й обмін творчими здобутками, формуються партнерські, ділові відносини між учителями, здійснюється зворотний зв'язок між запланованими завданнями та результатами педагогічної взаємодії.
3. У дослідженні використано ідеї андрагогічного, акмеологічного, компетентнісного, особистісно зорієнтованого, системного підходів. Розкрито педагогічну сутність професійної самореалізації вчителя в системі методичної роботи ЗНЗ, яка полягає в тому, що педагогічний досвід переломлюється крізь його внутрішній світ, стає власним надбанням, педагоги усвідомлюють цю важливість, що позначається на результатах інноваційної діяльності. Уточнено функції професійної самореалі-

зації вчителів (розвивальна, самоосвітня, самовиховна, фасилітативна), її структуру як сукупність конкретних дій — самопізнання, самоактуалізації, самореалізації на підставі виявлених потенційних сил, самовдосконалення та саморозвитку сутнісних сил у методичній діяльності, підпорядкованих меті й завданням, мотивації і ціннісним педагогічним орієнтаціям, які забезпечують результат — творчий рівень професійної самореалізації вчителів у методичній роботі ЗНЗ.

Визначено поняття «професійна самореалізація вчителя в системі методичної роботи ЗНЗ» як процес і результат перетворювальної діяльності вчителя, спрямованої на розкриття його творчого потенціалу в методичній діяльності та створення авторських методичних напрацювань. Уточнено компоненти професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи: *мотиваційно-ціннісний* — перебудова мотиваційно-ціннісної сфери педагогічних працівників на самовираження у методичній роботі, реалізація потреб удосконалення професійних навичок у процесі освоєння та використання нових засобів методичної роботи, бажання допомагати учням у їхніх досягненнях; *пізнавально-діяльнісний* — знання й уміння професійної самореалізації, засвоєння інформації про природу людини, її самість, основних понять, термінів, фактів, що стосуються методичної роботи вчителя, його методики викладання навчальних предметів; свідоме володіння здобутою інформацією, що виявляється у способах розкриття внутрішнього потенціалу вчителя у методичній роботі, тобто в уміннях і навичках; *особистісно-аналітичний* — розвиток особистісно-професійних якостей (креативність, мобільність, організованість, уміння працювати в колективі однодумців, обмінюватися методичною інформацією) на основі сформованої рефлексії та адекватної самооцінки.

Конкретизовано вміння професійної самореалізації вчителів, а саме: *гностичні* — сприймати, аналізувати та переробляти нову інформацію з методичних і педагогічних першоджерел, узагальнювати передовий педагогічний досвід, розробляти й користуватися засобами методичної роботи; *конструктивні* — планувати методичну роботу, використовувати в роботі власні методичні напрацювання, будувати структуру уроку та виховних заходів зі школярами, розробляти авторські навчальні програми, освітні проекти; *організаторські* — проводити відкриті уроки з подальшим обговоренням на методичних семінарах, брати активну участь у роботі методичних об'єднань, готувати школярів до олімпіад, конкурсів; *комунікативні* — будувати відносини з колегами, батьками, школярами на партнерських засадах, знаходити нові творчі зв'язки з досвідченими вчителями, ділитися й обмінюватися авторськими доробками, освоювати та використовувати ІКТ у педагогічному процесі.

4. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів: активізацію позитивної мотивації професійної самореалізації учителів засобами методичної роботи; стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності; підвищення методичної

мобільності вчителів завдяки освоєнню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічному процесі. Попри те, що розроблені педагогічні умови орієнтовані на особистість учителя, необхідно враховувати той факт, що його самопізнання і самовдосконалення відбувається у процесі взаємодії та співпраці з учнями. І тому ефективність професійної самореалізації вчителя в методичній діяльності зумовлена результатами діяльності школярів, їхніми високими досягненнями в навчанні та вихованні.

5. Розроблено й упроваджено модель науково-організаційного забезпечення реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ як аналог уявного мисленнєвого відображення процесу професійної самореалізації вчителів ЗНЗ у вигляді схеми, що охоплює блоки, а саме: цільовий, теоретико-методологічний, змістово-організаційний, критеріально-діагностувальний, результативний.
6. Уточнено критерії та показники рівнів професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ: *мотиваційний* — інтерес до методичної роботи, прагнення до самовдосконалення та досягнення успіху в педагогічній діяльності, ціннісні орієнтації учителів; *когнітивний* — знання положень і наказів про організацію методичної роботи, методики викладання навчальних предметів, основ інноваційної діяльності, знання про власні професійні й педагогічні здібності; *творчо-діяльнісний* — уміння професійної самореалізації вчителів (гностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні); *рефлексивний* — самооцінювання розвитку власної відкритості новому досвіду, ініціативності, креативності, організованості, вміння працювати в колективі однодумців; визначено творчий, репродуктивний, недостатній рівні професійної самореалізації вчителів.

Насамкінець маємо зазначити, що педагогічний експеримент було проведено протягом 2013–2016 років на базі ЗНЗ I–III ступенів Київського району Харківської міської ради Харківської області, які були експериментальними та контрольними об'єктами щодо виявлення порівнянь і зрушень на початку та наприкінці експерименту. Учителів було розподілено на: експериментальні групи (Е) — вчителі ЗНЗ №№ 5, 36, 37, 52, 96, які брали активну участь у дослідно-експериментальній роботі (226 осіб); контрольні групи (К) — вчителі ЗНЗ №№ 100, 110, 158, 164, 165, які працювали традиційно (238 осіб). Загалом, у дослідженні брали участь 464 педагогічних працівників.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту було складено авторську програму розробляння й упровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ; підібрано діагностичний інструментарій (самоактуалізаційний тест — САТ), діагностику здібностей учителя до саморозвитку та подолання бар'єрів педагогічної діяльності тощо; уточнено критерії та показники рівнів професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ, а саме: мотиваційний (інтерес до методичної роботи, прагнення до самовдосконалення й досяг-

нення успіху в педагогічній діяльності, ціннісні орієнтації учителів); когнітивний (знання положень і наказів про організацію методичної роботи, методики викладання навчальних предметів, основ інноваційної діяльності, знання про власні професійні й педагогічні здібності); творчо-діяльнісний (уміння професійної самореалізації вчителів — гностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні); рефлексивний (самооцінювання розвитку відкритості новому досвіду, ініціативності, креативності, організованості, уміння працювати в колективі однодумців); визначено творчий, репродуктивний, недостатній рівні професійної самореалізації вчителів. Аналіз результатів засвідчив недостатній рівень професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ.

На формуальному етапі експерименту педагогічні умови професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ упроваджували в експериментальних групах завдяки спецсеминару «Теорія і практика професійної самореалізації вчителів у методичній діяльності», який складався із теоретичного та практичного модулів.

Активізація позитивної мотивації професійної самореалізації вчителів засобами методичної роботи в експериментальних групах відбувалася шляхом усунення бар'єрів самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ під час проведення бесіди «Що заважає професійній самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ», лекції «Роль діагностики в професійному становленні вчителя як методиста», педагогічної майстерні «Від творчості вчителя до творчості учнів». Учителям пояснювали важливість методичної роботи у становленні вчителя як професіонала, майстра педагогічної праці, очікуваних наслідків, роль портфоліо як результату виявлення їхньої активності, відповідальності, ініціативності.

В експериментальних групах стимулювання вчителів до розкриття методичного потенціалу в інноваційній освітній діяльності відбувалося завдяки активному освоєнню та використанню у шкільній практиці інноваційних прийомів, методів, форм навчання та виховання школярів.

Ефективними виявилися заняття «Школи комп'ютерної грамотності» та інформаційного практикуму, навчання за програмою Intel «Навчання для майбутнього», тренінги проекту «Цифрові технології», програми «Партнерство в навчанні», семінарські заняття «Використання мультимедійних систем у педагогічному процесі» Національного проекту «Відкритий світ».

Важливим напрямом роботи з підвищення професійної майстерності педагогів є узагальнення та поширення ефективного педагогічного досвіду. З цією метою впродовж 2013–2016 років управління освіти, районні методичні об'єднання та навчальні заклади м. Харкова презентували досвід роботи з питань сучасної організації навчально-виховного процесу на обласних тематичних відкритих виставках «Освіта Харківщини XXI століття». Крім того, на базі ЗНЗ I–III ступенів № 164 м. Харкова щороку відбувалася районна виставка-презентація педагогічних ідей і технологій, під час якої педагоги району обмінювалися досвідом роботи з колегами, ознайомлювалися з новітніми технологіями.

На контрольному етапі оцінювали ефективність реалізації педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ.

Вірогідність отриманих результатів підтверджено методами математичної статистики — критерій χ^2 (хі-квадрат).

Завдяки моніторингу результатів експериментальної роботи зроблено позитивні висновки. Збільшено кількість учителів експериментальних груп, які постійно цікавилися новинками методичної роботи, обирали засоби методичної роботи для творчого самовираження у педагогічній діяльності, прагнули до успіху (приріст становив +66,3 %); працювали на творчому рівні, брали активну участь в інноваційній діяльності ЗНЗ, розробляли освітні проекти і відкриті уроки з навчальних предметів, презентували методичні напрацювання виховних заходів для учнів, готували учнів до олімпіад, конкурсів і мали серед них переможців (приріст становив +54,4 %). Підтвердженням цього є нагороди, похвальні листи, грамоти вчителів та їхніх учнів. Відбулася позитивна динаміка сформованості їхньої адекватної самооцінки, розвитку методичної мобільності, власної відкритості новому досвіду, ініціативності, креативності, організованості, вміння працювати у колективі однодумців (приріст становив +70,8 %).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективи та подальші розвідки полягають у формуванні методичної компетентності вчителів засобами інноваційної діяльності, розроблянні науково-методичного супроводу освітньо-проектної діяльності вчителів.

Матеріали дисертації викладено у працях автора [123–130; 170].

Таблиця 8

**Узагальнені результати
дослідно-експериментальної роботи**

Критерії, показники рівнів професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів	ЕГ (226 осіб)	КГ (238 осіб)
	приріст, %	
Мотиваційний:		
× <i>стійкий характер</i> — постійно виявляють інтерес до методичної роботи, прагнуть до самовдосконалення та досягнення успіху в педагогічній діяльності, розуміють важливість методичної роботи для творчого самовираження у педагогічній діяльності;	+66,3	+4,1
× <i>ситуативний характер</i> — не завжди виявляють інтерес до методичної роботи, іноді прагнуть до самовдосконалення та досягнення успіху в педагогічній діяльності, не цілком розуміють важливості методичної роботи для творчого самовираження у педагогічній діяльності;	-43,8	+4,7
× <i>майже не виявляється</i> — не пов'язують інтерес до методичної роботи з процесами самовдосконалення та досягнення успіху в педагогічній діяльності, не надають важливості результатам методичної роботи для творчого самовираження у педагогічній діяльності	-22,5	-8,8

Критерії, показники рівнів професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів	ЕГ (226 осіб)			КГ (238 осіб)		
	приріст, %					
Когнітивний: × <i>творчий рівень знань</i> — знання психологічних і педагогічних засад професійної самореалізації учителів виявляються в розроблянні авторських навчальних програм, інноваційних прийомів і методів інноваційної діяльності, самостійному використанні ІКТ; × <i>реконструктивний рівень знань</i> — знання психологічних і педагогічних засад професійної самореалізації учителів виявляються у копіюванні передового педагогічного досвіду освітян, його модернізації, використанні ІКТ за вимогою; × <i>репродуктивний рівень знань</i> — знання психологічних і педагогічних засад професійної самореалізації учителів не виявляються в інноваційній діяльності, не використовують можливості ІКТ для методичної роботи	+54,4			+5,5		
	-35,4			+7,2		
	-19,0			-12,7		
Творчо-діяльнісний: рівні сформованості вмінь професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи	Рівні сформованості вмінь професійної самореалізації учителів					
	ЕГ			КГ		
	Т	Р	Н	Т	Р	Н
Конструктивні	+40,2	-23,0	-17,2	+2,4	+7,2	-9,6
Організаторські	+45,1	-25,7	-19,4	+2,5	+2,8	-5,3
Комунікативні	+49,1	-28,8	-20,3	+4,2	+3,3	-7,5
Гностичні	+44,8	-24,1	-20,7	+3,2	+3,4	-6,6
Рефлексивний: × <i>творчий</i> — сформована адекватна самооцінка результатів методичної роботи; × <i>реконструктивний</i> — наявність завищеної або заниженої самооцінки результатів методичної роботи; × <i>недостатній</i> — відсутність досвіду рефлексивної діяльності				+70,8	+4,9	
				-44,2	+3,8	
				-26,6	-8,7	

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абасов З.* «Аллергия» к новациям: есть ли средства для «излечения»? / З.Абасов // Директор школи. Україна. — 2001. — № 1. — С. 25–30.
2. *Адлер А.* Индивидуальная психология / А.Адлер // История зарубежной психологии / Ред.: П.Я.Гальперин, А.Н.Жданов. — М.: Изд-во МГУ, 1986. — С. 131–140.
3. *Адміністратору школи.* Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / Уклад.: А.Г.Дербеньова, А.В.Кунцевська. — Харків : Вид. група «Основа», 2009. — 191 с. — (Серія «Тренінги в педагогічній практиці»).
4. *Акмеология* : учеб. пособие / А.Деркач, В.Зазыкин. — СПб. : Питер, 2003. — 256 с.
5. *Ананьев Б.Г.* Человек как предмет познания / Б.Г.Ананьев. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1968. — 339 с.
6. *Армейська Л.В.* Авторські навчальні програми у варіативній складовій навчального плану загальноосвітнього навчального закладу : методичні рекомендації до складання та оформлення авторської навчальної програми / Л.В.Армейська, Г.І.Назаренко. — Харків, 2008. — 28 с.
7. *Армейська Л.В.* Модель організації науково-методичної роботи освітнього округу / Л.В.Армейська // Джерело педагогічної майстерності. Інноваційна сільська школа : наук.-метод. журнал. — Вип. № 1 (41). — Харків : ХОНМІВО, 2009. — С. 9–13.
8. *Астапова І.* Науково-методичний супровід розвитку професійного потенціалу вчителів / І.Астапова // Післядипломна освіта в Україні. — 2013. — Червень. — С. 47–51.
9. *Афонина Р.Н.* Информационные коммуникационные технологии как перспективное направление школьного естественнонаучного образования / Р.Н.Афонина // Информатизация образования. — 2007. — № 12. — С. 5–6.
10. *Байбекова Н.Р.* Формування готовності майбутніх психологів до консультативної діяльності у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.Р.Байбекова. — Харків, 2016. — 20 с.
11. *Бакурадзе А.* Факторы, порождающие обиду: их причины и способы преодоления / А.Бакурадзе // Директор школи. Україна. — 2001. — № 1. — С. 21–24.
12. *Баранова Н.Н.* Тренінги для вчителів з педагогічної майстерності / Н.Н.Баранова. — Харків : Вид. група «Основа», 2011. — 159 с. — (Серія «Тренінги в педагогічній практиці»).
13. *Бартків О.* Готовність педагога до інноваційної діяльності / О.Бартків // Проблеми підготовки сучасного вчителя. — 2010. — № 1. — С. 52–58.

14. *Белкин А.С.* Ситуация успеха: как ее достичь / А.С.Белкин. — М.: Просвещение, 1991. — С.30–78.
15. *Беседа Н.А.* Підготовка вчителя до застосування здоров'язбережувальних технологій у системі методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.А.Беседа. — Київ, 2012. — 20 с.
16. *Бех І.Д.* Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д.Бех. — Київ, 1998. — С.197.
17. *Битянова Н.Р.* Проблемы саморазвития личности в психологии / Н.Р. Битянова. — М.: Флинта, 1998. — 48 с.
18. *Біла книга національної освіти України* / Акад. пед. наук України ; за ред. В.Г.Кременя. — Київ, 2009. — 185 с.
19. *Біла О.* Управління процесом інформатизації навчального закладу в умовах розбудови школи відкритої освіти / О.Біла // Рідна школа. — 2016. — № 2–3 (1034–1035), лютий-березень. — С.44–48.
20. *Білик Н.І.* Новаторство в контексті глобалізації освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників / Н.І.Білик // Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки : зб. тез I Міжнар. наук.-практ. конф. (MARGINSS-2015) (Київ, 10–11 вересня 2015 р.). — Київ, 2015. — С.11–15.
21. *Боднар О.* Формування методичного менеджменту в Україні / О.Боднар // Методист. — № 1. — 2012. — С.3–16.
22. *Бондаревская Е. В.* Ценностные основания личностного ориентированного воспитания / Е. В.Бондаревская // Педагогика. — 1997. — № 4. — С. 11–14.
23. *Бойцун С.В.* У творчому пошуку. Методист кабінету початкових класів Хмельницької області інституту післядипломної освіти / С.В.Бойцун, Г.І.Алексійчук. — Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. — 80 с.
24. *Букач А.* Використання соціальних серверів Веб 2.0 у професійній діяльності методиста : метод. посіб. / А.Букач // Методист. — № 10 (22). — 2013. — С.28–56 (вкладка).
25. *Буренко В.М.* Андрагогічний підхід до професійної перепідготовки вчителя гуманітарного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.М.Буренко. — Київ, 2005. — 20 с.
26. *Буркова Л.В.* Педагогічні інновації та їх діагностична експертиза: теорет. аспект / Л.В.Буркова. — Київ : Наук. світ, 1999. — 37 с.
27. *Бухлова Н.* Навчаємося вчитися: діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів / Н.Бухлова. — Київ : Шкільний світ ; Вид. Л.Галіцина, 2006. — 128 с. — (Б-ка «Шкіл. світу»).
28. *Вакуленко В.М.* Акмеологічний підхід у теорії й практиці вищої педагогічної освіти України, Білорусі, Росії (порівняльний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец.

- 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В.М.Вакуленко. — Луганськ, 2008. — 44 с.
29. *Василенко Н.* Організація методичної роботи навчального закладу / Н.Василенко // *Методист.* — № 11 (23). — 2013. — С.20–31.
30. *Василюк А.В.* Педагогічний словник-лексикон : англо-український. — Ніжин : Вид-во НДУ ім. М.Гоголя, 2004. — С.154.
31. *Васильєва О.А.* Професійна діяльність вчителя і основи самореалізації / О.А.Васильєва // *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць /* Ред. : Т.І.Сущенко (відп. ред.) [та ін.]. — Київ ; Запоріжжя, 2006. — С.83–90.
32. *Великий* тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. — Київ ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. — С.1018.
33. *Верещагіна Л.А.* Психология потребностей и мотивация персонала: научное издание / Л.А.Верещагіна, И. М.Карелина. — Харків : Гуманитарный центр, 2002. — 152 с.
34. *Войцехівський М.* Професійний розвиток особистості вчителя в системі післядипломної освіти / М.Войцехівський // *Методист.* — № 4. — 2012. — С.50–75.
35. *Волобуєва Т.* Формування інноваційної готовності педагогів в обласній мережі шкіл майбутнього / Т.Волобуєва // *Директор школи, ліцею, гімназії.* — 2009. — № 6. — С.62–67.
36. *Волощук І.* Удосконалення аналітично-прогностичних умінь молодого вчителя засобами методичної роботи школи / І.Волощук // *Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць.* — Кривий Ріг : КДПУ, 2007. — Вип. 19. — С.121–131.
37. *Выготский Л.С.* Собрание сочинений: в 6 т. ; Т.1 : Вопросы теории и истории психологии / Л.С.Выготский. — М.: Педагогика, 1982. — 487 с.
38. *Гавриш І.В.* Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ірина Володимирівна Гавриш. — Харків, 2006. — 579 с.
39. *Гальченко І.* Проектування розвитку і трансформації освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів / І.Гальченко // *Імідж сучасного педагога.* — № 1 (110). — 2011. — С.9–13.
40. *Гін А.О.* Прийоми педагогічної техніки / А.О.Гін. — Харків : Веста: Вид-во «Ранок», 2007. — 176 с.
41. *Гладкова В.М.* Основи акмеології : підручник / В.М.Гладкова, С.Д.Пожарський. — Л.: Новий світ, 2000. — 320 с.
42. *Голобородько Є.П.* Особливості акмеологічного розвитку учителя в системі післядипломної освіти / Є.П.Голобородько // *Акмеологія — наука XXI століття : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 30 травня 2014 р.) /* М-во освіти і науки України, Укр. академ. акмеол. наук, м. Київ, ун-т ім. Б.Грінченка ; редкол. : В.О.Огнев'юк, В.М.Антонов, О.А.Дубасенюк [та ін.]. — Київ : Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2014. — С.270–278.

43. *Гоноболін Ф.Н.* Книга об учителе / Ф.Н.Гоноболін. — М.: Педагогика, 1965. — 286 с.
44. *Гончаренко С.У.* Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С.У. Гончаренко. — Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. — 278 с.
45. *Горленко О.* Керівництво самоосвітньою діяльністю вчителя / О.Горленко // *Методична робота в школі ; Упоряд. М.Голубенко.* — Київ : Вид. дім «Шкіл. світ» ; Вид. Л.Галіцина, 2007. — С.44–55. — (Б-ка «Шк. світу»).
46. *Горобець Т.В.* Підготовка до професійної самореалізації майбутнього музичного керівника та вчителя музичного мистецтва у вищих навчальних закладах / Т.В.Горобець, В.А.Шкоба // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. праць.* — Вип. 46 (99). — 2016. — С.308–313.
47. *Глузман Н.А.* Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів : монографія / Н.А.Глузман. — Київ : Вища школа – ХХІ, 2010. — 407 с.
48. *Грабарь М.И.* Применение математической статистики в педагогических исследованиях : непараметрические методы / М.И. Грабарь, К.А.Краснянская. — М.: Педагогика, 1977. — 136 с.
49. *Гречаник О.Є.* Формування акмеологічної компетентності вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.Є.Гречаник. — Харків, 2012. — 20 с.
50. *Григораш В.В.* Організація науково-методичної роботи в школі / В.В.Григораш // *Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал.* — 2013. — № 2 (74). — С.14–19.
51. *Гриньова В.М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.М.Гриньова. — Київ, 2001. — 45 с.
52. *Грищенко Н.А.* Розвиток комунікативних умінь учителів у системі методичної роботи загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.А.Грищенко. — Кіровоград, 2006. — 20 с.
53. *Громова Н.В.* Творча самореалізація старшокласників в евристичному навчанні предметів гуманітарного циклу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Н.В.Громова. — Харків, 2014. — 20 с.
54. *Гуменюк В.В.* Науково-методична робота з педагогічними кадрами / В.В.Гуменюк, І.А.Наумчук. — Кам'янець-Подільський : ПП Мотшак М.І., 2005. — 160 с.
55. *Гусак О.Г.* Педагогічна технологія створення ситуацій успіху майбутнього вчителя у професійній підготовці : автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.Г.Гусак. — Харків, 2011. — 20 с.
56. Даниленко Л.І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / Л.І.Даниленко. — Київ : Міленіум, 2004. — 234 с.
57. Денисенко Н.М. Інформаційно-комунікаційні технології в науково-методичній роботі з педагогічними кадрами / Н.М.Денисенко // Завучу. Усе для роботи. — 2015. — № 17–18. — С. 34–36. — (Технології).
58. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А.Деркач. — М.: Изд-во Моск. психол.-социол. ин-та ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. — 752 с. — (Психологи Отечества).
59. Диагностика успешности учителя : сб. метод. материалов для директоров и заместителей директоров учебных заведений, руководителей школ / сост. Т.В.Морозова. — Изд. 2-е испр. и доп. — М.: Центр «Педагогический поиск», 2004. — 160 с.
60. Дивак В.В. Професійне становлення методистів у закладах післядипломної освіти педагогічних працівників : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Валерій Володимирович Дивак. — Київ, 1999. — 189 с.
61. Драч І. Компетентність фахівця як теоретична проблема / І.Драч // Післядипломна освіта в Україні. — 2013, червень. — С. 19–21.
62. Дзюбак Р. Створення умов для самоосвіти педпрацівників / Р.Дзюбак, Н.Гладка // Методист. — № 2. — 2012. — С. 54–60.
63. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г.Кремень. — Київ : Юрінком Інтер, 2008. — С. 798.
64. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н.П.Наволокова. — Харків : Вид. група «Основа», 2010. — 176 с. — (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).
65. Єрмак Ю.І. Професійне самопізнання майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю.І.Єрмак. — Харків, 2014. — 20 с.
66. Єрмола А.М. Комплексно-цільова програма як засіб удосконалення науково-методичної роботи / А.М.Єрмола // Майстерня гуманності. — Інформаційний вісник. — 1998. — № 6. — С. 27–34.
67. Єрмола А.М. Система науково-методичної роботи інформаційно-методичних центрів з учителями загальноосвітніх навчально-виховних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Анатолій Михайлович Єрмола. — Харків, 1998. — 208 с.
68. Жерновникова О. Дидактична підготовка майбутніх учителів математики до проектування навчальної діяльності старшокласників: теоретичний та методичний аспекти : монографія / О.Жерновникова. — Харків : Вид. Іванченко І.С., 2015. — 404 с.
69. Жерносек І.П. Удосконалення науково-методичної роботи в сучасних загальноосвітніх школах, ліцеях і гімназіях : монографія / І.П.Жерносек. — Київ, 2001. — 204 с.

70. Жигір В.І. Професійна педагогіка : навч. посіб. / В.І. Жигір, О.А. Чернега ; за ред. М.В. Вачевського. — Київ : ТОВ «Кондор», 2012. — 336 с.
71. Завалевський Ю. Тренди сучасної середньої освіти: цивілізаційний і національний контекст / Ю. Завалевський, І. Гавриш, А. Пугач // Рідна школа. — 2016. — № 4 (1036), квітень. — С. 3–8.
72. Загвязинский В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.И. Загвязинский, Р. Атаханов. — М.: Изд. центр «Академия», 2003. — 208 с.
73. Закон України «Про вищу освіту» : від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ovu.com.ua/pages/contacts>
74. Збірник матеріалів з досвіду управлінської та методичної роботи. До підсумкової колегії МОН України. — Чернівці : Вид. дім «Букрик», 2007. — 140 с.
75. Зеленюк В.В. Ціннісні орієнтири та вектори трансформації післядипломної педагогічної освіти в Україні / В.В. Зеленюк // Імідж сучасного педагога. — № 8 (147). — С. 3–5.
76. Зиненко Ю. В харьковських школах дефіцит учителів / Ю. Зиненко // Харьковская неделя. — 2016. — № 10, апрель. — С. 4.
77. Змеев С.И. Технология обучения взрослых : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С.И. Змеев. — М.: Изд. центр «Академия», 2002. — 128 с.
78. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. — СПб. : Питер, 2006. — 512 с. — (Серия «Мастера психологии»).
79. Исаев И. Ф. Творческая самореализация учителя: культурологический подход : учеб. пособие / И. Ф. Исаев, М.И. Ситникова. — М.; Белгород : Изд-во БГУ, 1999. — 224 с.
80. Ишмухаметов Р.Р. Проблемы самореализации личности / Р.Р. Ишмухаметов. — М.: Красанд, 2010. — 104 с.
81. Інноваційний педагогічний досвід діяльності методичних кабінетів. — Луганськ : Знання, 2007. — 254 с.
82. Іонова І.М. Педагогічні умови творчої самореалізації старшокласників у процесі навчальної проектної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / І.М. Іонова. — Харків, 2014. — 20 с.
83. Історія філософії : словник / за заг. ред. д. філос. н., проф. В.І. Ярошовця. — 2-ге вид., перероб. — К.: Знання України, 2012. — 1087 с.
84. Казначей І.В. Шкільна методична служба: схеми, таблиці та документація / І.В. Казначей ; упоряд. Ж. Сташко. — Київ : Вид. група «Шк. світ», 2015. — 76 с. — (Б-ка «Шк. світу»).
85. Калашнікова Л.М. Психолого-педагогічні основи проблеми самореалізації особистості / Л.М. Калашнікова, С.А. Гармаш // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць / за заг. ред. акад. І.Ф. Прокопенка, член-кор. В.І. Лозової. — Харків : ХДПУ, 2001. — С. 46–50.

86. *Каліта В.* Підготовка педагогів до використання інформаційно-комунікаційних технологій / В. Каліта, О. Газімагомедова // *Методист.* — 2012. — № 12. — С. 52–54.
87. *Калошин В.Ф.* Як навчити читися / В.Ф. Калошин. — Харків : Вид група «Основа», 2014. — 224 с. — (Серія «Педагогічна психологія»).
88. *Кан-Калик В.А.* Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. — М. : Просвещение, 1987. — С. 46–60.
89. *Каньоса Н.Г.* Мотиви навчально-професійної самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів : монографія / Н.Г. Каньоса. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. — 192 с.
90. *Карпова Л.Г.* Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л.Г. Карпова. — Харків, 2004. — 20 с.
91. *Касьянова О.М.* Моніторинг в управлінні навчальним закладом / О.М. Касьянова. — Харків, 2004. — 69 с.
92. *Киреева В.І.* Розробка уроків біології з використанням інтерактивних технологій / В.І. Киреева // *Біологія.* — № 16–18 (388–390), червень. — 2013. — С. 32–42.
93. *Кирилюк М.В.* Інформаційно-освітнє середовище як фактор розвитку самоосвітньої компетентності вчителів // *Імідж сучасного педагога.* — 2016. — № 1 (160). — С. 8–11.
94. *Кіриченко С.В.* Професійна самореалізація вчителів в освітньо-проектній діяльності / С.В. Кіриченко // *Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 травня 2016 р.)* / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Харків : Смугаста типографія, 2016. — С. 234–238.
95. *Кіриченко С.В.* Професійна самореалізація вчителів старшої школи засобами освітньо-проектної діяльності / С.В. Кіриченко // *Імідж сучасного педагога.* — № 5 (164). — 2016. — С. 16–18.
96. *Клокар Н.І.* Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах післядипломної освіти регіону на засадах диференційованого підходу : монографія / Н.І. Клокар. — Київ, 2010. — 528 с.
97. *Клокар Н.* Соціально-педагогічний аналіз професійних потреб педагогів у міжтестастійний період / Н. Клокар // *Методист.* — № 5. — 2012. — С. 48–56.
98. *Князева Л.* Освітній маршрут педагога / Л. Князева // *Методист.* — № 5. — 2012. — С. 65–69.
99. *Коваленко О.* Stem-освіта: досвід упровадження в країнах ЄС та США / О. Коваленко // *Рідна школа.* — 2016. — № 4 (1036), квітень. — С. 46–49.
100. *Ковальова А.В.* Педагогічні умови самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи автореф. дис.

- на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / А. В. Ковальова. — Луганськ, 2005. — 20 с.
101. *Коджаспирова Г.И.* Педагогический словарь : для студ. высшей и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. — 2-е изд., стер. — М. : Изд. центр «Академия», 2005. — С. 176.
102. *Колективні форми методичної роботи* / упоряд. Ж. М. Сташко. — Київ : Шкільний світ, 2013. — 128 с. — (Бібліотека «Шк. світу»).
103. *Колесник Л.* Формування професійної самооцінки майбутнього вчителя початкової школи як психолого-педагогічна проблема / Л. Колесник // Рідна школа. — № 1-2 (січень-лютий). — 2014. — С. 50-52.
104. *Колодницька О.Д.* Стимулювання професійного саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю засобами проектних технологій : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Д. Колодницька. — Хмельницький, 2012. — 20 с.
105. *Коломис Г.* Акмеологічний аспект модернізації змісту та структури науково-методичної роботи з педагогами / Г. Коломис // Завучу. Усе для роботи. — 2015. — № 13-14. — С. 24-25.
106. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи* : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. — Київ : К.І.С., 2004. — 112 с.
107. *Кондрашова Л.В.* Модель особистості сучасного вчителя і її формування в умовах вищої школи / Л. В. Кондрашова // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. — Кривий Ріг : КДПУ, 2007. — Вип. 19. — С. 333-341.
108. *Кондрашова Л.В.* Технологія і методика особистісно-орієнтованого навчання : метод. посіб. / Л. В. Кондрашова, Т. Н. Прокопьева, С. С. Вайнер. — Кривий Ріг, 2006. — 352 с.
109. *Корнієнко В.О.* Вплив освітніх інновацій на формування професійної мобільності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / В. О. Корнієнко // Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 р.). — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. — С. 70-73.
110. *Корольчук М.С.* Психодіагностика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. С. Корольчук, В. І. Осьодло ; за заг. ред. М. С. Корольчука. — Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2004. — 400 с.
111. *Костіна Л.* Готовність учителя до інноваційної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі: вектори виміру / Л. Костіна // Рідна школа. — 10 (жовтень). — 2014. — С. 3-8.
112. *Кочетов А.И.* Культура педагогического исследования / А. И. Кочетов. — 2-е изд., испр. и доп. — Мн. : Ред. журн. «Адукацыя и выхаванне», 1996. — 312 с.
113. *Коростылева Л.П.* Психология самореализации личности / Л. П. Коростылева. — СПб., 2003. — 200 с.

114. *Короткий* термінологічний словник з педагогіки / уклад. : С. Г. Мельничук, О. С. Радул, Т. Я. Довга, С. В. Омеляненко ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. В. Винниченка. — Кіровоград, 2004. — С. 36.
115. *Кравець Л. М.* Виховання саморефлексії у студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Л. М. Кравець. — Луганськ, 2009. — 20 с.
116. *Кремень В.* Інноваційна людина як мета сучасної освіти / В. Кремень // *Філософія освіти*. — № 1 (12). — 2013. — С. 1–21.
117. *Криворучко М. В.* Використання ІКТ та можливості мережі інтернет у екологічному вихованні дітей і учнівської молоді / М. В. Криворучко // *Біологія*. — 2013. — № 16-18 (388-390), червень. — С. 2–5.
118. *Крижановська З. Ю.* Мотиваційні чинники професійної самореалізації фахівців дошкільних закладів : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / З. Ю. Крижановська. — Луцьк, 2011. — 20 с.
119. *Кудряшова Т.* Электронные средства обучения: в чем их преимущество над традиционными? / Т. Кудряшова // *Директор школи. Україна*. — 2004. — № 8–10. — С. 45–47.
120. *Кузьмина Н. Ф.* Формирование педагогических способностей / Н. Ф. Кузьмина. — Л., 1961. — 240 с.
121. *Кузьмина Н. Ф.* Очерки психологии труда учителя / Н. Ф. Кузьмина. — Л., 1967. — С. 54–62.
122. *Кутова О. М.* Підготовка вчителя до використання технологій естетичного виховання учнів у системі методичної роботи школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Кутова. — Київ, 2012. — 20 с.
123. *Куценко Т. В.* Авторська програма розроблення й упровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів / Т. В. Куценко. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. — 64 с.
124. *Куценко Т. В.* Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / Т. В. Куценко // *Scientific journal innovative solutions in modern science*. — 2016. — No. 2 (2). — С. 14–22.
125. *Куценко Т. В.* Використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі методичної роботи вчителів загальноосвітніх навчальних закладів / Т. В. Куценко // *Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р.)*. — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. — С. 73–76.
126. *Куценко Т. В.* Професійна самореалізація учителів загальноосвітніх навчальних закладів в умовах сучасних викликів (акмеологічний аспект) / Т. В. Куценко // *Сучасні акмеологічні дослідження: теоре-*

- тико-методологічні та прикладні аспекти : [монографія] / редкол. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Я. С. Фруктова. — Київ : Київ. ун-т імені Б. Грінченка, 2016. — С. 684–716.
127. *Куценко Т. В.* Професійна самореалізація вчителів у системі методичної роботи / Т. В. Куценко // Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 травня 2016 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Харків : Смугаста типографія, 2016. — С. 238–243.
128. *Куценко Т. В.* Роль методичного центру в професійній самореалізації учителів загальноосвітніх навчальних закладів : Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. [«Освіта як простір творення прецедентів і зразків самовизначення»], (Мелітополь 3–4 червня 2016 р.) / Мелітопольський держ. пед. ун-т імені Богдана Хмельницького. — Мелітополь, 2016. — Ч. 2. — С. 121–124.
129. *Куценко Т. В.* Система методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів як засіб стимулювання професійної самореалізації / Т. В. Куценко // Педагогічні науки : зб. наук. праць / Херсонський держ. ун-т. — 2016. — Вип. LXX. — Т. 2. — С. 74–78.
130. *Куценко Т. В.* Формування мотивації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи / Т. В. Куценко // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць / Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. — Вип. 39. — С. 120–125.
131. *Лапшина І.* Дистанційне навчання: підходи, етапи, особливості. Методичні рекомендації / І. Лапшина // Методист. — № 12 (24). — 2013. — С. 59–75.
132. *Левченко Л. С.* Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Людмила Степанівна Левченко. — Суми, 1999. — 211 с.
133. *Левчишина О.* Система науково-методичної роботи в контексті упровадження моделі Школи відкритої освіти / О. Левчишина // Рідна школа. — 2016. — № 2–3 (1034–1035), лютий–березень. — С. 49–53.
134. *Леонтьев Д. А.* Самореализация и сущностные силы человека / Д. А. Леонтьев // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии : сб. статей / под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. — М.: Смысл, 1997. — С. 156–176.
135. *Лисовенко Г. В.* Самоаналіз як інструмент підвищення ефективності уроку / Г. В. Лисовенко // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць ; за заг. ред. В. І. Сипченка. — Вип. XXII. — Слов'янськ : Вид. центр СДПУ, 2004. — С. 124–130.
136. *Литвин Л. І.* Професійне становлення молодого вчителя в системі спільної науково-методичної роботи районного відділу освіти і школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. І. Литвин. — Кіровоград, 2010. — 20 с.

137. *Литвиненко Г.* Запровадження й становлення методичної служби в Україні / Г. Литвиненко // *Методист.* — 2012. — № 10. — С. 3–7.
138. *Литовченко Н. Ф.* Професійно-орієнтований тренінг самопізнання та саморегуляції : навч.-метод. матеріали для тренінгових занять студ.-психологів / Н. Ф. Литовченко ; Ніжин. держ. ун-т імені М. В. Гоголя. — 2-ге вид., випр. — Ніжин : НДУ, 2005. — 72 с.
139. *Лісіна Л. О.* Формування професійної компетентності вчителя : навч.-метод. посіб. / Л. О. Лісіна, О. О. Барліт. — Запоріжжя : Лана-Друк, 2006. — 212 с.
140. *Лобейко Ю. А.* Инновационная деятельность и творческое развитие педагога / Ю. А. Лобейко, Т. Г. Новикова, В. И. Трухачев. — М. : Илекса, Ставрополь-сервисшкола, 2002. — 416 с.
141. *Лодатко Є. О.* Методична підготовка вчителя математики як простір взаємодії культурних практик / Є. О. Лодатко // *Актуальні питання природничо-математичної освіти : зб. наук. праць ; Сумський держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка.* — Суми : Мрія, 2014. — Вип. 3. — С. 162–169.
142. *Лодатко Є. О.* Фахова підготовка майбутнього вчителя: соціокультурний прагматизм / Є. О. Лодатко // *Вісник Черкаського університету.* — 2014. — Вип. 316 (17). — Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2014. — С. 68–75. — (Серія «Педагогічні науки»).
143. *Лодатко Є. О.* Філософія навчання математики як смисловий складник методичної діяльності / Є. О. Лодатко // *Вісник Черкаського університету.* — 2015. — Вип. 20 (353). — Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2015. — С. 131–138. — (Серія «Педагогічні науки»).
144. *Лодатко Е. А.* Профессиональная успешность учителя как социокультурный феномен / Е. А. Лодатко // *Проблемы философии счастья и педагогики успешности в исследованиях ученых славянских стран : коллективная монография / под науч. ред. д. п. н., проф. Л. В. Кондрашовой и док. пед. наук, проф. А. Клим-Климашевской.* — Черкасы-Седльце : ЧНУ имени Б. Хмельницкого — УПХ : Типограф. Elpil — Jaroslav Pilich, 2016. — С. 203–219.
145. *Лозова В. І.* Теоретичні основи виховання й навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, А. В. Троцько / *Харк. держ. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди.* — 2-ге вид., випр. і доп. — Харків : ОВС, 2002. — 400 с.
146. *Лосева Н. М.* Самореалізація особистості викладача вищого навчального закладу як загальнопедагогічна проблема : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. М. Лосева — Харків, 2007. — 43 с.
147. *Лукьянова М. И.* Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие / М. И. Лукьянова. — М. : ТЦ Сфера, 2004. — 144 с. — (Серия «Педагогическое мастерство»).
148. *Лунячек В.* Інформаційно-комунікаційні технології — складова вищої освіти ХХІ століття / В. Лунячек // *Імідж сучасного педагога.* — 2011. — № 5 (114). — С. 3–7.

149. *Лунячек В.Е.* Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.Е. Лунячек. — Харків, 2012. — 40 с.
150. *Львова Ю.Л.* Творческая лаборатория учителя / Ю.Л. Львова. — М. : Просвещение, 1985. — С. 19–44.
151. *Майданенко С.В.* Організація методичної роботи в педагогічному училищі в умовах реалізації ступеневої професійної освіти вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.В. Майданенко. — Кіровоград, 2007. — 20 с.
152. *Майнаєв Ф.Я.* Роль соціальних мереж у онлайн-освіті / Ф.Я. Майнаєв // Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 травня 2016 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Харків : Смугаста типографія. — С. 74–78.
153. *Макагон К.* Діагностика готовності педагогів до пошукової діяльності / К.Макагон // Рідна школа. — 2002. — № 1. — С. 27–29.
154. *Максимова В.Н.* Акмеологія последипломного образования педагога : монографія / В.Н. Максимова, Н.М. Полетаєва. — Спб. : ГНУ «ИОВ РАО», 2004. — 228 с.
155. *Малафійк І.В.* Дидактика : навч. посіб. / І.В. Малафійк. — Київ : Кондор, 2009. — 398 с.
156. *Мальнева О.В.* Сутнісні характеристики сучасного педагога / О.В. Мальнева // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / редкол. : Т.І. Сущенко (голов. ред.) [та ін.]. — Запоріжжя, 2009. — Вип. 55. — С. 190–194.
157. *Мандражи О.А.* Підготовка вчителів до інноваційної діяльності в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.А. Мандражи. — Київ, 2014. — 20 с.
158. *Мандражи О.А.* Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Оксана Анатоліївна Мандражи. — Київ, 2014. — 270 с.
159. *Маралов В.Г.* Основы самопознания и саморазвития : учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / В.Г. Маралов. — М. : Изд. Центр «Академия», 2002. — 256 с.
160. *Мараховська Н.В.* Проведення арт-терапевтичного тренінгу як способу розвитку професійного самопізнання майбутніх психологів / Н.В. Мараховська // Молодий вчений : наук. журн. — Херсон, 2016. — № 1. — С. 78–81.
161. *Мараховська Н.В.* Проведення інтегрованого тренінгу з дисциплін гуманітарного циклу з метою професійної самореалізації майбутнього вчителя / Н.В. Мараховська // Молодий вчений : наук. журн. — Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. — № 1 (41). — С. 474–477.

162. *Маринівська О.* Теорія і практика впровадження інновацій у післядипломній освіті: розвиток професійної компетентності вчителя / Оксана Маринівська // *Обрії : наук.-пед. журнал.* — 2013. — № 1 (36). — С. 27–31.
163. *Маркова А.К.* Психологія труда учителя / А.К. Маркова. — М., 1993. — 191 с.
164. *Маслов В.* Принципи ефективного розвитку системи післядипломної освіти / В. Маслов // *Післядипломна освіта в Україні.* — 2010, червень. — С. 7–11.
165. *Маслов В.* Моделювання педагогічних систем: сутність та технологія / В. Маслов // *Післядипломна освіта в Україні.* — 2013, червень. — С. 47–51.
166. *Маслоу А.* Самоактуалізація личности и образование : пер. с англ. / А. Маслоу. — Киев : Освіта, 1994. — 130 с.
167. *Мельник Н.* Інноваційні підходи до навчання дорослих в умовах післядипломної педагогічної освіти / Н. Мельник // *Методист.* — 2013. — № 1 (13). — С. 3–9.
168. *Методична робота в школі /* упоряд. М. Голубенко. — К.: Шкільний світ, 2007. — 128 с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
169. *Методична робота з педкадрами /* упоряд. Н. Мурашко. — К.: Ред. газети з управління освітою, 2012. — 128 с. — (Бібліотека «Шкільного світу»).
170. *Методичні рекомендації до впровадження педагогічних умов професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів для директорів, методистів, учителів, слухачів Інституту підвищення кваліфікації, перепідготовки /* уклад. Т. В. Куценко. — Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. — 93 с.
171. *Мироненко Ю.С.* Професійна самоідентифікація студентів вищих педвузів / Ю.С. Мироненко. — Київ : Либідь, 2005. — 328 с.
172. *Митина Л.М.* Психологія розвитку конкурентоспособности личности / Л.М. Митина. — М.: Моск. психол.-соц. ин-т ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2002. — 400 с.
173. *Молчанова О.* Менеджмент інновацій. Технології управління інноваційними процесами у сучасній школі / О. Молчанова // *Методист.* — № 12 (36). — 2014. — С. 13–40.
174. *Москальова Я.Ю.* Педагогічні умови саморозвитку майбутнього вчителя гуманітарного профілю у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Я.Ю. Москальова. — Харків, 2015. — 20 с.
175. *Муляр В.І.* Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз). — Житомир : ЖІТІ, 1997. — 214 с.
176. *Недашковская М.А.* Самореализация личности как феномен культуры : автореф. дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / М.А. Недашковская. — Киев, 1990. — 24 с.

177. *Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз* : монографія / В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень [та ін.]. — Київ : Наук. думка, 2003. — 853 с.
178. *Никереев Е. Н. Направленность личности и методы ее исследования* : учеб. пособие / Е. Н. Никереев. — М. : Изд-во Моск. психол.-социол. ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. — 192 с. — (Серия «Библиотека психолога»).
179. *Нікішина Т.В. Педагогічні умови розвитку творчого самовираження вчителів української мови і літератури у післядипломній педагогічній освіті* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т.В. Нікішина. — Т., 2009. — 20 с.
180. *Ніколенко Л. Самоосвітня діяльність педагога у системі післядипломної освіти* / Л. Ніколенко, М. Кирилюк // Імідж сучасного педагога. — № 8–9 (137–138).
181. *Новий тлумачний словник української мови* : в 3-х т. Т.1 / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. — Київ : Аконіт, 2008. — С. 79; 676; 723.
182. *Новий тлумачний словник української мови* : в 3-х т. Т.2 / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. — Київ : Аконіт, 2008. — С. 213; 874.
183. *Новий тлумачний словник української мови* / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. — Вид. друге, виправл. — Т.3. П-Я. — Київ : Аконіт, 2008. — С. 104; 337; 467; 617; 675; 798.
184. *Огнев'юк В.О. Акме-особистість, акме-суспільство, акме-країна* / В.О.Огнев'юк // Акмеологія — наука XXI століття : матер. IV Міжнародної наук.-практ. конф. (30 травня 2014 р., м. Київ) / М-во освіти і науки України, Укр. академ. акмеол. наук, м. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка : редкол. : В.О.Огнев'юк, В.М. Антонов, О.А. Дубасенюк [та ін.]. — Київ : Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2014. — С.3–19.
185. *Омеляненко В.Л. Педагогіка: завдання і ситуації* : практикум / В.Л.Омеляненко, А.І.Кузьмінський, Л.П.Вовк. — 2-ге вид., випр. — Київ : Знання-Прес, 2006. — 423 с. — (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
186. *Опачко М.В. Планування як складова управлінсько-методичної діяльності вчителя фізики* / М.В.Опачко // Вісник Чернігівського держ. пед. ун-ту : зб. наук. праць. — Чернігів : ЧДПУ, 2009. — Вип. 65. — С. 231–236.
187. *Організатору інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі: метод. порадник* / автори-упоряд.: І. Н. Євтушенко, Ю. І. Завалевський, С. В. Кириленко, О. І. Кіян, К. В. Таранік-Ткачук. — К. ; Чернівці : Букрек, 2014. — 420 с.
188. *Орлов Ю. Восхождение к индивидуальности* : кн. для учителя / Ю. Орлов. — М. : Просвещение, 1991. — 286 с.
189. *Орлов Ю.М. Мотивация поведения: лекции по курсу «Психология»* / Ю.М. Орлов ; [Международ. акад. информатизации, Ин-т проблем

- сознания, отд-ние психологии МАИ ООН]. — М.: Импринт-Гольфстрим, 1996. — 16 с.
190. *О системном подходе к управлению внутришкольной методической работой (метод. реком.)* / ХОИУУ / Р.Г. Гильборг, П.С. Дементьев. — Харьков, 1992. — 56 с.
191. *Основи педагогічної майстерності. Вступ до вчительської професії* : навч.-метод. посіб. для вищ. навч. пед. закл. України / уклад. Л.С. Рибалко, Л.Б. Пасько ; за заг. ред. док. пед. наук, проф. С.Т. Золотухіної. — Харків : ХДПУ, 2004. — 117 с.
192. *Ошега З. Формування та розвиток ІКТ-компетентності педагогів району* / З.Ошега // *Методист*. — 2013. — № 5 (17). — С.47–64.
193. *Павленко В.І. Застосування сучасних форм науково-методичної роботи з вчителями сільської школи* / В.І. Павленко // *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : зб. наук. праць / редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) [та ін.]. — Київ – Запоріжжя, 2004. — Вип. 31. — С.23–27.
194. *Павлютенков Є.М. Організація методичної роботи* / Є.М. Павлютенков, В.В. Крижко. — Харків : Вид. гр. «Основа», 2006. — 80 с.
195. *Педагогіка* : баз. підруч. для студ. вищ. закладів III–IV рівнів акредитації / кол. авторів ; за ред. І.Ф. Прокопенка ; худ.-оформлювач В.М. Карасик. — Харків : Фоліо, 2015. — 572 с.
196. *Педагогический энциклопедический словарь* / гл. ред. Б.М. Бим-Бам ; редкол. : М.М. Безруких, В.А. Бологов, Л.С. Глебова [и др.]. — М. : Большая российская энциклопедия, 2002. — С. 528.
197. *Педагогічна майстерність* : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривоніс та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. — 3-тє вид. допов. і переробл. — Київ : СПД Богданова А.М., 2008. — 376 с.
198. *Педагогічна майстерність учителя* : навч. посіб. / за ред. проф. В.М. Гриньової, С.Т. Золотухіної. — Вид. 2-е, випр. і доп. — Харків : ОВС, 2006. — 224 с.
199. *Педагогічна майстерність: хрестоматія: навч. посіб.* / упоряд. : І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко [та ін.] ; за ред. І.А. Зязюна. — Київ : СПД Богданова А.М., 2008. — С.445.
200. *Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір* : зб. наук. праць / за заг. ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало. — Київ ; Хмельницький, 2008. — 530 с.
201. *Перехейда О. Методична робота. Положення і накази* / Олександр Перехейда. — Київ : Ред. газет з управління освітою, 2012. — 128 с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
202. *Печерська Г. Особливості використання активних та інтерактивних методів навчання в корекції професійних ціннісних орієнтацій учителів у процесі підвищення кваліфікації* / Г.Печерська // *Післядипломна освіта в Україні*. — 2013, червень. — С.47–51.
203. *Пикельная В.С. Теоретические основы управления (школоведческий аспект)* : метод. пособие / В.С. Пикельная. — М. : Высш. шк., 1990. — 175 с.

204. *Підлужна І.* Рефлексія як системний чинник неперервної освіти / І. Підлужна // *Методист*. — 2015. — № 2 (38). — С. 9–14.
205. *Покроєва Л. Д.* Підвищення ефективності професійного самовдосконалення педагогічних працівників у міжкурсовий (міжтестастійний) період (науково-методичний проект) / Л. Д. Покроєва // *Завучу. Усе для роботи*. — 2015. — № 17–18. — С. 20. — (Методист).
206. *Половенко О.* Аналітична діяльність методиста / О. Половенко // *Методист*. — 2012. — № 1. — С. 18–30.
207. *Половенко О.* Регіональна модель науково-методичної роботи з педагогічними кадрами / О. Половенко // *Методист*. — 2012. — № 5. — С. 10–13.
208. *Пометун О. І.* Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. — Київ : А. С. К., 2004. — 192 с.
209. *Порохня Л. А.* Особливості формування готовності майбутнього вчителя до запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі у системі професійної підготовки / Л. А. Порохня // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. — Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2013. — Вип. 33 (86). — С. 509–514.
210. *Поташник М. М.* Качество образования: проблемы и технология управления (в вопросах и ответах) / М. М. Поташник. — М.: Педагогическое общество России, 2002. — 352 с.
211. *Проект* Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
212. *Пуліна А.* Спецкурс «Основи педагогічного проектування» / А. Пуліна // *Методист*. — 2013. — № 9 (21). — С. 12–19.
213. *Пучкова О.* Роль методичної служби в удосконаленні професійної компетентності педагогів / О. Пучкова // *Методист*. — 2013. — № 6 (18). — С. 26–27.
214. *Резван О.* Шляхи вдосконалення професійної рефлексії вчителів проектних класів «Інтелект України» / О. Резван // *Рідна школа*. — 2016. — № 4 (1036), квітень. — С. 65–69.
215. *Рибалко Л. С.* Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : монографія / Л. С. Рибалко. — Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. — 442 с.
216. *Рибалко Л. С.* Акмеологічні перспективи самореалізації вчителя образотворчого мистецтва : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., в яких здійснюється підг. пед. прац-ків. / Л. С. Рибалко ; за заг. ред. проф. Г. Є. Гребенюка. — Ялта : Рекламна агенція «ГІД» КГУ, 2010. — 230 с.
217. *Рибалко Л. С.* Формування акмеологічної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки : монографія / Л. С. Рибалко, Г. С. Коваленко. — Харків : Цифрова друкарня № 1, 2013. — 190 с.

218. *Рибалко Л.С.* Формування професійних компетенцій майбутніх перекладачів технічної літератури із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій : монографія / Л.С.Рибалко, Є.В.Пизіна. — Харків, 2014. — 181 с.
219. *Рибалко Л.С.* Теоретичні питання розвитку організаційної культури керівників дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти : монографія / Л.С.Рибалко, Р.І.Черновол-Ткаченко, А.В.Яцинік. — Харків : Вид. група «Основа», 2015. — 112 с. — (Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 11 (155)).
220. *Рибалко Л.С.* Акмеологічні засади професійної самореалізації учителя / Л.С.Рибалко // Вища і середня школа в умовах сучасних викликів : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (Харків, 17 травня 2016 р.) / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Харків : Смугаста типографія, 2016. — С. 274–279.
221. *Рибалко Л.С.* Портфоліо як засіб самоосвітньої діяльності вчителя загальноосвітньої навчальної школи / Л.С.Рибалко // Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р.). — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2016. — С. 80–83.
222. *Родигіна І.В.* Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І.В.Родигіна. — Харків : Вид-во «Основа», 2005. — 96 с. — (Б-ка журн. «Управління школою», Вип. 8 (32)).
223. *Роджерс К.Р.* Взгляд на психотерапию, становление человека / К.Роджерс ; пер. с англ. — М.: Изд. гр. «Прогресс» : Универс, 1994. — 480 с.
224. *Роджерс К.* Свобода учиться / К.Роджерс, Д.Фрейберг. — М.: Смысл, 2002. — С. 257.
225. *Романець Г.* Впровадження ІКТ. Інформаційно-методичний консалтинг / Г.Романець // Методист. — 2012. — № 4. — С. 10–15.
226. *Рубинштейн С.Л.* Принцип творческой самодеятельности (к философским основам современной педагогики) / С.Л.Рубинштейн // Вопросы психологии. — 1986. — № 4. — С. 101–108.
227. *Рыбников Н.А.* Как создавался психологический институт / Н.А.Рыбников // Вопросы психологии. — 1994. — № 1. — С. 6–16.
228. *Самохіна Н.М.* Професійно-творча самореалізація майбутніх учителів музики в освітньо-виховному середовищі вишу : монографія / Н.М.Самохіна ; Держ. закл. Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — Луганськ : Вид-во ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2013. — 371 с.
229. *Сергєєва К.М.* Методичні засади професійної самореалізації магістрів музично-педагогічної освіти в процесі інструментальної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / К.М.Сергєєва. — Київ, 2012. — 20 с.
230. *Сидоренко О.Л.* Організація науково-методичної роботи з учителями загальноосвітніх шкіл : навч. посіб. / О.Л.Сидоренко. — Харків : ХДПУ імені Г.С.Сковороди — Майдан, 1997. — 136 с.

231. *Синицька І.Є.* Використання оригамі для доведення формул площ трикутників і чотирикутників / І.Є. Синицька // Математика в школах України. — № 1-2 (373-374), січень. — 2013. — С. 25-27.
232. *Сиротенко Г.О.* Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г.О. Сиротенко. — Харків : Вид. гр. «Основа», 2003. — 80 с. — (Серія «Бібліотека журналу «Управління школою»; Вип. 10).
233. *Сисоєва С.О.* Інтерактивні технології навчання дорослих / С.Сисоєва // Рідна школа. — 2010. — № 11 (листопад). — С. 3-8.
234. *Система* оцінювання і самооцінювання досягнень учнів / упоряд. Ж. Шашко. — Київ : Шкільний світ ; Вид. Л. Галиціна, 2006. — 128 с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
235. *Система* роботи над науково-методичною проблемою / упоряд. А.В. Дьоміна. — Київ : Шкільний світ, 2011. — 128 с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
236. *Ситникова М.И.* Творческая самореализация субъектов образовательного пространства : монография / М.И. Ситникова. — Белгород : Изд-во БелГУ, 2006. — 320 с.
237. *Сілаєва І.* Теоретичні засади організації підвищення кваліфікації на підставі модульно-компетентнісного підходу / І. Сілаєва // Імідж сучасного педагога. — 2011. — № 2 (111). — С. 16-18.
238. *Скворцова С.О.* Рефлексивно-творчий компонент методичної компетентності вчителя / С.О. Скворцова / Актуальні питання природничо-математичної освіти : зб. наук. праць. — Вип. 3. — 2014. — С. 162-168.
239. *Сластенин В.А.* Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. — М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. — 224 с.
240. *Смирнова М.Є.* Андрагогічні основи навчання педагогічних працівників у процесі підвищення кваліфікації / М.Є. Смирнова // Освіта Запорізького краю 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/1/Smirnova.pdf
241. *Соколовская Е. А.* Я — учитель (опыт профессиональной рефлексии) / Е. А. Соколовская. — СПб. : ИОВ РАО «Тускарора», 1999. — 86 с.
242. *Солоцька О.* Науково-методична робота в експериментальному навчальному закладі: педагогічні умови підвищення ефективності / О. Солоцька // Методист. — 2015. — № 5 (41). — С. 35-39.
243. *Сорока Г.І.* Педагогічна підтримка саморозвитку учня як основний метод особистісно-орієнтованого виховання / Г.І. Сорока // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць / за заг. ред. акад. І.Ф. Прокопенка, член-кор. В.І. Лозової. — Харків : ХДПУ, 2001. — С. 46-50.
244. *Сорочан Т.* Концепція науково-методичної роботи в добу освітніх змін: традиції, інновації, перспективи розвитку / Т. Сорочан // Методист. — 2013. — № 2 (14). — С. 7-12.
245. *Сорочан Т.* Професіоналізм педагога в контексті післядипломної освіти / Т. Сорочан // Методист. — 2012. — № 5. — С. 57-61.

246. *Социологический энциклопедический словарь* : на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / ред. Г.В.Осипов. — М.: ИНФРА М-НОРМА, 1998. — С.292.
247. *Співаковська Є.* Самоосвітня компетенція майбутнього вчителя як педагогічна проблема / Є.Співаковська // Імідж сучасного педагога. — 2011. — № 2 (111). — С.40–42.
248. *Стемковська Я.Є.* Розвиток організаційної культури вчителів у системі науково-методичної роботи школи художньо-естетичного профілю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / Я.Є.Стемковська. — Черкаси, 2014. — 20 с.
249. *Супрун Л.М.* Підготовка вчителів району до впровадження інновацій у навчально-виховний процес школи / Л.М.Супрун // Інноваційний педагогічний досвід діяльності методичних кабінетів. — Луганськ : Знання, 2007. — С.144–150.
250. *Сухомлинська О.В.* Цінності в історії розвитку школи в Україні / О.В.Сухомлинська // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О.В.Сухомлинської, ред. П.Р.Ігнатенка, Р.П.Скульського, упор. О.М.Павліченка. — Київ, 1997. — С.3–8.
251. *Сущенко А.* Примноження гуманістичного потенціалу вчителя та його самореалізація у педагогічній діяльності / А.Сущенко // Рідна школа. — 2005. — № 4. — С.49–53.
252. *Сущенко Л.О.* Шляхи розвитку професійно-педагогічного потенціалу вчителя / Л.О.Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / ред. : Т.І.Сущенко (відп. ред.) та ін. — Запоріжжя, 2006. — С.20–24.
253. *Сущенко Л.О.* Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Олександрівна Сущенко. — Запоріжжя, 2008. — 251 с.
254. *Тарасюк С.В.* Реалізація організаційно-методичних умов удосконалення професійної діяльності педагога в освітньому процесі позашкільного закладу художньо-естетичного профілю / С.В.Тарасюк // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. — Вип. 24 : зб. наук. праць / за наук. ред. О.В.Биковської. — Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. — С.160–166.
255. *Теоретичні основи педагогіки* : курс лекцій : підручник для студентів / під ред. О.Вишневого. — Дрогобич : Відродження, 2001. — 268 с.
256. *Теорія та практика змішаного навчання* : монографія / В.М.Кухаренко, С.М.Березенська, К.Л.Бугайчук, Н.Ю.Олійник [та ін.] ; за ред. В.М.Кухаренка. — Харків : Міськдрук, НТУ «ХПІ», 2016. — 284 с.
257. *Теплов Б.М.* Психология и психофизиология индивидуальных различий : изб. психол. тр. / Б.М.Теплов ; под ред. М.Г.Ярошевского. — М.: МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2004. — 639 с.

258. *Титаренко І.О.* Післядипломна освіта вчителя початкових класів в системі методичної роботи загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.О.Титаренко. — Київ, 2005. — 20 с.
259. *Ткачова Т.М.* Розвиток духовної культури особистості вчителя в системі методичної роботи закладів освіти міста : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т.М.Ткачова. — Луганськ, 2004. — 20 с.
260. *Томан Іржі.* Як удосконалювати себе ; пер. з чes. / Іржі Томан. — Київ : Політвидав України, 1984. — С. 236–237.
261. *Тренінг самопізнання : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. заклад. / уклад. С.П.Архипова ; Черкас. нац. ун-т імені Б.Хмельницького.* — Черкаси : ЧНУ, 2007. — 80 с.
262. *Труханенко А.* Методичний семінар як засіб формування інформаційної компетентності педагогів ліцею / А.Труханенко // Вісник Черкаського університету : зб. наук. праць. — 2012. — Вип. № 3 (216). — С.126–129. — (Серія «Педагогічні науки»).
263. *Тюрікова О.* Підвищення професійної компетентності педагогів в умовах інноваційної діяльності методичної служби / О.Тюрікова // Методист. — 2012. — № 7. — С. 48–51.
264. *Уруський В.* Готовність учителя до інноваційної діяльності / В.Уруський // Методист. — 2012. — № 8. — С.9–17.
265. *Фалес Т.* Використання ІКТ як засіб підвищення якості навчально-виховного процесу / Т.Фалес // Методист. — 2014. — № 8 (32). — С. 34–39.
266. *Федоринова Н.Є.* Оптимізація діяльності вчителя з виховання емоційно-позитивного ставлення учнів до навчання засобами методичної роботи школи / Н.Є.Федоринова // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. — Кривий Ріг : КДПУ, 2007. — Вип. 19. — С. 42–49.
267. *Фетишкин Н.П.* Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П.Фетишкин, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов. — М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. — 490 с.
268. *Философский энциклопедический словарь.* — М.: ИНФРА, 1997. — 576 с.
269. *Філософія.* Словник: персоналії, категорії, поняття та терміни / Б.С.Бліхар, Х. М.Войтович, Н.В.Гайворонюк, М.П.Гетьманчук [та ін.] ; за ред. М.П.Гетьманчука. — Львів : ЛьвДУВС, 2010. — 228 с.
270. *Фісун О.В.* Формування фасилітуючої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ольга Вікторівна Фісун. — Харків, 2011. — 209 с.
271. *Фіцула М.М.* Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. заклад. освіти / М.М.Фіцула. — Вид. 3-тє, перероб. і доп. — Тернопіль : Навчальна книга. — Богдан, 2007. — 168 с.

272. *Фоменко К.М.* Педагогічні умови духовної самореалізації старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / К.М. Фоменко. — Луганськ, 2004. — 20 с.
273. *Франкл В.* Человек в поисках смысла / В. Франкл. — М.: Прогресс, 1990. — 368 с.
274. *Хавкіна Т.А.* Моніторинг в системі роботи учителя / Т.А. Хавкіна // Актуальні проблеми безперервної освіти вчителів природничо-математичного циклу дисциплін: досвід, інновації : зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми безперервної освіти вчителів природничо-математичного циклу дисциплін: досвід, інновації» (Дніпропетровськ, 18 жовтня 2014 року). — Дніпропетровськ : Інновація, 2015. — С. 330–342.
275. *Харкавців І.* Розвиток педагогічної творчості вчителя у процесі професійної самореалізації : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.Р. Харкавців. — Київ, 2010. — 20 с.
276. *Хлебнікова Т.М.* Методична робота як засіб розвитку професійної компетентності педагога / Т.М. Хлебнікова // Управління школою. — 2015. — № 19–21. — С. 15–25.
277. *Хортів Г.* Методична компетентність учителя початкових класів / Г. Хортів // Методист. — 2013. — № 4 (16). — С. 22–24.
278. *Хронік Т.Є.* Інноваційні форми науково-методичної роботи з педагогічними працівниками / Т.Є. Хронік // Матеріали наук.-метод. семінару «Сучасний шкільний методичний кабінет — центр інформаційно-методичного забезпечення зростання педагогічної майстерності вчителів». — Черкаси, 2011. — С. 6–15.
279. *Хуторской А.В.* Современная дидактика : учеб. для вузов / А.В. Хуторской. — СПб. : Питер, 2001. — 544 с. — (Серія «Учебник нового времени»).
280. *Чаговець Б.М.* Технологізація методичного навчання учителів в умовах сучасного ліцею / Б.М. Чаговець // Вісник Черкаського університету : зб. наук. праць. — 2012. — Вип. № 3 (216). — С. 131–134. — (Серія «Педагогічні науки»).
281. *Чаусова Т.* Мотивація навчальної діяльності як технологія навчання в системі післядипломної освіти / Т. Чаусова // Післядипломна освіта в Україні. — 2013, червень. — С. 83–86.
282. *Чернишов О.* Літня школа творчого саморозвитку. Модель курсів підвищення кваліфікації / О. Чернишов, Л. Чернікова, Т. Волобуєва // Методист. — 2012. — № 2. — С. 48–53.
283. *Черновол-Ткаченко Р.І.* Моніторинг як засіб підвищення акмеологічної компетентності вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти / Р.І. Черновол-Ткаченко // Науковий часопис НПУ імені

- М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. Серія № 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. — Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — Вип. 11. — С. 177–186.
284. *Шапаренко Х. А.* Формування професійної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на засадах акмеологічного підходу : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Х. А. Шапаренко. — Харків, 2008. — 20 с.
285. *Шаповалова В.* Моделювання методичної діяльності / В. Шаповалова // Методист. — 2012. — № 6. — С. 44–46.
286. *Шевчук О. О.* Формування методичної компетенції вчителів іноземної мови в педагогічних навчальних закладах / О. О. Шевчук // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць / ХНУ імені В. Н. Каразіна. — Вип. XXVIII, Ч. 1. — С. 229–235.
287. *Школа молодого методиста* / упоряд. М. К. Голубенко. — Київ : Вид. дім «Шкільний світ» ; Вид. Л. Галіцина, 2009. — 128 с. — (Б-ка «Шкільного світу»).
288. *Шмаль Н. А.* Система методичної роботи в позашкільному закладі / Н. А. Шмаль // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. — Вип. 24 : зб. наук. праць / за наук. ред. О. В. Биковської. — Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — С. 118–122.
289. *Юткало С. Ю.* Проблема авторитету вчителя у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / С. Ю. Юткало. — Харків, 2015. — 20 с.
290. *Якиманская И. С.* Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. — М.: Сентябрь, 1996. — 96 с.
291. *Якухно І.* Післядипломна педагогічна освіта в контексті інноваційного розвитку / І. Якухно // Післядипломна освіта в Україні. — 2008. — № 2. — С. 15–19.
292. *Ярмак В. О.* Залучення вчителів до складання тестів з наступним розміщенням їх в ынтернеті та проведення онлайн-тестувань як засіб підвищення професійної компетентності / В. О. Ярмак // Комп'ютер у школі та сім'ї. — 2014. — № 6 (118). — С. 41–44.
293. *Ярошенко О. Г.* Методична підготовка майбутніх учителів: реальний стан і шляхи до вдосконалення / О. Г. Ярошенко // Вища освіта України. — 2004. — № 1. — С. 69–73.
294. *Ярошук Л. Г.* Основи педагогічних вимірювань та моніторингу якості освіти : навч. посіб. / Лілія Григорівна Ярошук. — Київ : Вид. дім «Слово», 2010. — 304 с.
295. *Ястребова В.* Методологічні засади інноваційної моделі закладу освіти ХХІ століття / В. Ястребова // Рідна школа. — 2016. — № 2–3 (1034–1035) лютий–березень. — С. 26–31.

296. *A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms a guide to usage* / Ed. by B. Horall. — New York ; London ; Toronto, 1958. — P. 488.
297. *Dictionary of psychology* / ed. by J. D. Chaplin. — 1971. — P. 537.
298. *Jiangang, X. The Teacher's Self Realization* / X. Jiangang. — Hong Kong : The Chinese University Press, 1971. — 245 p.
299. *Lipka R. P. The Role of Self in Teacher Development* / R. P. Lipka, Th. M. Brinthaup. — Albany : SUNY Press, 1999. — 240 p.
300. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* // Slovar-Vocad.com [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://slovar-vocab.com/english/merriam-webster-vocab.html>
301. *Rao R. R. Methods Of Teacher Training* / R. R. Rao. — New Delhi, 2004. — 480 p.
302. *Pribišev Beleslin T. Acquiring Methodical Skills of Pre-Service Preschool Teachers : from Abstract Knowledge to Situation-Based Learning* [Електронний ресурс] / Т. Pribišev Beleslin, Т. Vujić // *Metodički obzori*. — 2013. — №. 18. — P. 47–65. — Режим доступу : <http://hrcak.srce.hr/file/169152>. — Назва з екрану.
303. *Shim S. H. A Philosophical Investigation of the Role of Teachers : A synthesis of Plato, Confucius, Buber, and Freire* / S. H. Shim // *Teaching and Teacher Education : an International Journal of Research and Studies*. — Elsevier, 2008. — № 24. — P. 515–535.
304. *Srivastava Teacher in Emerging Indian Society* / Srivastava. — Devon : APH Publishing, 2006. — 320 p.
305. *The Oxford English Dictionary. Second edition* / Prepared by J. A. Simpson and S. C. Wein. — Oxford, 1989. — Vol. 14. — P. 921.
306. *The Oxford Encyclopedic English Dictionary* / ed. by Joyce M. Hawkins and Robert Allen. — Oxford : Oxford University Press, 1991. — P. 1317.
307. *The Oxford reference dictionary* / ed. by Joyce M. Hawkins ; illustrations edited by susan le roux. — New York : Oxford University, 1986. — P. 751.

Додатки

ДОДАТОК 1

Змістовний план організації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів

Розробник і виконавець: Тетяна Володимирівна Куценко

Таблиця 9

Підсистеми методичної роботи ЗНЗ	Реалізація структури та змісту професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи
Методологічні підходи	Організувати методичну роботу з позиції акмеологічного, андрагогічного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного, системного підходів
Мета	Сприяти максимально повній професійній самореалізації вчителів засобами методичної роботи, що ідентично створенню педагогічних умов для успішного розкриття їхнього творчого потенціалу
Завдання	<ol style="list-style-type: none">1) Формувати методичну компетентність учителів як складової їхньої професійної компетентності.2) Залучати вчителів до інноваційної діяльності.3) Стимулювати й заохочувати керівників, методистів, учителів, класних керівників до самоосвітніх процесів — самопізнання, самовдосконалення, саморозвитку у сфері педагогічної діяльності.4) Підвищувати якість навчання та виховання школярів шляхом співпраці, партнерських відносин, творчого самовираження у різних видах діяльності
Стратегія	Об'єднувати суб'єктів педагогічної праці для спільного розв'язання науково-методичної проблеми, побудови партнерських відносин у педагогічному колективі, знаходження нових підходів до навчання та виховання школярів, які сприяють творчому самовираженню та самореалізації власного потенціалу
Системоутворювальний фактор	Підтримувати позитивну мотивацію вчителів до професійної самореалізації в системі методичної роботи
Об'єкти й суб'єкти	Визначати об'єкти методичної роботи, до яких віднесено професіоналізм педагогів і керівників, педагогічні системи ЗНЗ, освітні практики, освітні інновації, установи, які безпосередньо організують таку діяльність, а також окремі складові зазначених об'єктів. Суб'єктами методичної роботи є педагоги, керівники, методисти, керівники, науковці, видавці

Управлінські ланки	Виконувати накази та розпорядження Міністерства освіти і науки України, методичні рекомендації з боку управління освіти обласних державних адміністрацій, управління відділів освіти державної адміністрації, освітніх закладів різного рівня, районних і шкільних методичних об'єднань, методичних служб, міських інформаційно-методичних кабінетів
Зміст	Набувати та поповнювати знання положень і наказів про організацію методичної роботи, знання з методики викладання навчальних предметів, основ інноваційної діяльності, а також акмеологічні знання про природу людини, її індивідуальність, вікові відмінності школярів, педагогічні знання про прийоми, методи, форми роботи з ними. Уміння професійної самореалізації вчителів — конструктивні, організаторські, комунікативні, гностичні
Функції	Реалізовувати функції методичної роботи — аналітичну, випереджальну, відновлювальну, діагностувальну, дослідницьку, експертну, компенсаторну, контрольну-інформаційну, координувальну, коригувальну, моделювальну, навчальну, організаційну, планування, прогностичну, пропагандистську, розвивальну, самоорганізації та самоуправління, супровідну, фасилітаивну; поширювати передовий педагогічний досвід і здійснювати методичний супровід застосування інноваційних технологій
Принципи	Орієнтуватися на суттєві положення гуманізму, демократизму, диференціації та особистісного спрямування кожного суб'єкта педагогічної діяльності, моделювання, оптимальності, зворотного зв'язку, операційно-технологічного забезпечення саморозвитку особистості, андрагогічних принципів розвитку освітніх потреб учителів, оперта на досвід, актуалізацію елективного, контекстного, самостійного навчання, спільну діяльність
Напрями	З'ясувати труднощі, усунути перешкоди, що заважають професійній самореалізації вчителів і школярів; планувати підвищення кваліфікації учителів шляхом самоосвіти, стажування, навчання в інституті післядипломної освіти; створювати акмеологічне середовище для розкриття та реалізації внутрішнього потенціалу суб'єктів педагогічного процесу; вивчати передовий педагогічний досвід і мобілізувати власні зусилля на створення авторських продуктів діяльності
Прийоми, методи, форми, педагогічні технології	Упроваджувати в практику методичної роботи біографічний метод, традиційні та нетрадиційні методи і форми організації методичної роботи, інтерактивні й інформаційно-комунікаційні технології, розробляти науково-методичний супровід
Педагогічні умови	Стимулювати вчителів до здійснення методичної роботи, сприяти тому, щоб вони постійно поповнювали відповідні знання й уміння, підвищувати методичну компетентність педагогів, упроваджувати ІКТ у педагогічний процес, кластерну модель управління
Засоби	Розробляти індивідуальну програму професійного зростання педагогів, план методичної роботи, орієнтований на окремі групи педагогів, складати портфоліо, звіт про атестацію вчителів, діяти згідно з Положенням про матеріальне заохочення педагогів ЗНЗ, Положенням про різноманітні конкурси фахової майстерності, картотеку методичних заходів, комп'ютерні класи, комп'ютери, мережу інтернет

Моніторинг	Відстежувати поточні та кінцеві результати професійного зростання вчителів, у тому числі й результати методичної роботи, використовувати способи самоконтролю та самооцінки в методичній роботі
Критерії ефективності	Уточнювати критерії ефективності методичної роботи з урахуванням якісних і кількісних показників якості методичної підготовки вчителів, якості навчання та виховання школярів
Результат	Виявляти високий рівень професійної самореалізації у методичній роботі ЗНЗ, який забезпечує сформована методична компетентність учителів

ДОДАТОК 2

Анкета для вчителів з метою з'ясування їхнього ставлення до методичної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі

1. У чому важливість методичної роботи ЗНЗ?
2. Чи подобається вам займатися методичною роботою в позанавчальний час?
3. Що та хто вам заважає постійно займатися методичною роботою з предметів, які викладаєте?
4. Що саме ви змінили б у власному розпорядку дня?
5. Чи відчуваєте потребу самовдосконалення в професійній діяльності вчителя?
6. Як часто ви відвідуєте методичні об'єднання?
7. Чи маєте бажання перемагати в конкурсах, освітніх проектах?
8. Чи готові ви перемагати в конкурсах та освітніх проектах?
9. Чи хотіли б ви мати учнів-переможців шкільних, районних, обласних предметних олімпіад? Що для цього потрібно зробити?
10. Чи є у вас односторонній з методики викладання навчальних предметів? Як ви ставитесь до їхніх перемог?
11. Чи маєте досвід підготовки учнів до участі в МАН? Що вам бракує для підготовки школярів до участі в олімпіадах, МАН, конкурсах?
12. Чи маєте ви публікації з методики викладання навчальних предметів?
13. Ситуація: вас призначили відповідальним за проведення круглого столу для вчителів з теми «Передовий педагогічний досвід українських освітян». З чого ви б починали і ваші подальші дії? Кого з відомих учителів ви відрекомендуєте на круглому столі?

ДОДАТОК 3

Ділова гра «Педагогічна майстерність та інноваційна діяльність учителя»

Мета: підвищення рівня професійної самореалізації вчителів в інноваційній і методичній діяльності ЗНЗ, розвитку самостійності мислення, комунікативних навичок, індивідуальної свідомості через організацію взаємодії, розумової діяльності, рефлексивної діяльності.

Зміст

I етап. Організаційний

Робота відбувається в групах. На початку заходу на столах розкладено тексти із завданнями та матеріали для виконання завдань. Кожна робоча група отримує по три завдання. На кожне запитання для відповіді відводять від 2 до 8 хвилин. Потім представник кожної групи презентує варіанти відповідей, які оформлюють на окремих аркушах.

II етап. Практичний

Завдання 1. Завдання кожній команді. Дайте відповідь на три запитання. Оцінюють правильність і швидкість відповіді. Час — 2 хвилини.

Перша команда

1. Назвіть інноваційні освітні технології (проект «Інтелект», «Медіаосвіта», «Фінансова грамотність» тощо).
2. Назвіть умови, що забезпечують успішну діяльність педагогічного колективу з упровадження інновацій. (Педагогічний колектив визнає існування проблеми; більшість членів педагогічного колективу усвідомлюють необхідність і можливість позитивних змін; наявність групи педагогів, здатних брати ініціативу на себе; ЗНЗ співпрацює або готовий співпрацювати з дослідницькими лабораторіями, інститутами та науковцями ВНЗ.)
3. Що є об'єктом інноваційної діяльності? (Нові знання, інноваційні освітні програми й проекти, педагогічний процес, організаційні та адміністративні рішення, а також рішення іншого характеру, що суттєво поліпшують якість освіти.)

Друга команда

1. Назвіть рівні та організації для проведення експериментів (всеукраїнський, регіональний, в окремому ЗНЗ).
2. Що таке інновація? (Уперше створені, удосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності.)
3. Що таке педагогічний експеримент? (Метод дослідницько-педагогічної діяльності, який передбачає суттєві зміни в змісті, формах і методах роботи з метою підвищення їх ефективності.)

Завдання 2. Вправа «Активна зустріч»

На столах у кожній групі аркуші паперу червоного, жовтого, зеленого кольорів. Обговорення проблеми з критичної точки зору в робочих групах протягом 10 хвилин. Усі записи здійснюють на червоному папері. Вислуховують пропозиції робочих груп. Результати дискусії записують на жовтому аркуші. Обговорення проблеми, шляхів виходу із ситуації, положення для прогресивного розв'язання проблем, позначених на червоному аркуші, записують на зелених аркушах.

Обговорення ситуації. У вашому закладі більшість колективу вирішили опанувати та впровадити освітню інновацію, але група вчителів цього рішення категорично не підтримує, пояснюючи тим, що це вимагає більшого фізичного й емоціонального навантаження за ту саму зарплату. При цьому, зазначають педагоги, невідомо, який ефект від нововведення буде отримано.

Завдання 3. Спрямоване на опанування методу фокальних об'єктів з метою використання в педагогічному колективі (розвиток творчості педагогів як умови успішного впровадження інновацій).

Суть методу полягає в тому, що систему, яку перетворюють (третій об'єкт) тримають ніби у фокусі уваги (звідси назва) й переносять на нього властивості інших об'єктів, що не мають до неї жодного відношення (запропоновані слова не повинні стосуватись до тієї самої галузі, що й фокальний об'єкт). При цьому виникають незвичайні поєднання, які розвиваються далі шляхом вільних асоціацій. Метод сприяє зниженню психологічної інерції (шаблонного мислення), розвиває гнучкість мислення, допомагає бачити та розуміти сміливі й несподівані рішення, привчає до використання незвичайних прийомів.

Інструкція. Спочатку кожній команді пропонують два будь-яких об'єкта природного або рукотворного світу, до яких треба придумати по три характеристики у вигляді прикметників. Потім команди отримують третій об'єкт, на який потрібно перенести всі характеристики перших двох об'єктів і пояснити, коли це може бути, наприклад: а) зірка (промениста, холодна, сяюча); б) зошит (шкільний, красивий, списаний); в) учитель (сяє — коли гарний настрій, холодний — після морозу).

III етап. Рефлексійний

Обговорення. Підбиття підсумків.

ДОДАТОК 4**Організаційно-методична робота
в межах діяльності освітнього округу «Крила Харкова»**

Таблиця 10

Зміст заходів	Термін виконання, місце проведення	Відповідальний	Відмітка про виконання
Науково-методична робота			
Залучення навчальних закладів, що є суб'єктами освітнього округу, до створення та реалізації освітнього проекту «Спільна діяльність ВНЗ і загальноосвітніх навчальних закладів як запорука виховання інтелектуальної еліти»	Протягом вересня–грудня	Керівники навчальних закладів	
Удосконалення моделі методичної роботи округу шляхом застосування новітніх форм роботи з педагогічними працівниками (проведення вебінарів, конференцій)	Протягом року	Керівники навчальних закладів	
Продовження роботи постійного семінару-практикуму для вихователів ДНЗ «Обличчям до комп'ютера»	Протягом року	Керівники ДНЗ	
Залучення досвідчених учителів природничо-математичних дисциплін до проведення майстер-класів для вчителів ЗНЗ, що є суб'єктами освітнього округу	ХНАУ ХАІ		
Залучення викладачів ХНАУ ХАІ до участі в засіданнях методичних об'єднань ЗНЗ з проблематики удосконалення стану викладання дисциплін природничо-математичного циклу	Протягом року	Керівники навчальних закладів	

ДОДАТОК 5

Звіт-протокол про математичне обчислення результатів дослідження

З метою підтвердження ефективності педагогічних умов та їх впливу на рівень професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ було використано критерій χ [45].

Результати, отримані в групах E і K на контрольному етапі експерименту, порівнювали з результатами в цих групах на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Наведемо фрагмент математичного обчислення.

Порівняння результатів, отриманих в експериментальних і контрольних групах на констатувальному та контрольному етапах експерименту, відбувалося за виявленням або відсутністю стійкого, ситуативного характеру мотивації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ.

Для підтвердження ефективності запропонованих педагогічних умов було висунуто гіпотезу H_0 : після експерименту кількість осіб групи E , які мають стійкий і ситуативний характер мотивації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ, залишиться такою, як до експерименту, або зменшиться. Кількісні показники для обчислення $T_{\text{експ.}}$ наведено в таблиці 22.

Таблиця 11

Результати обчислення $T_{\text{експ.}}$

Характер мотивації професійної самореалізації вчителів	Стійкий (кількість осіб)		Ситуативний (кількість осіб)		Відсутній (кількість осіб)	
	конст. етап	контр. етап	конст. етап	контр. етап	конст. етап	контр. етап
E (226 осіб)	21	171	141	42	64	13
K (238 осіб)	22	32	150	158	66	45
$T_{\text{експ.}}$	11,363					
$T_{\text{крит.}}$	5,991					

За таблицею для $\alpha = 0,05$ і числа ступенів свободи $\gamma = 3 - 1 = 2$ було знайдено критичне значення статистики критерію $T_{\text{крит.}} = 5,991$. Таким чином, $T_{\text{експ.}} > T_{\text{крит.}}$ і нульову гіпотезу було відхилено та взято альтернативну гіпотезу про те, що після експерименту в експериментальних групах кількість осіб, які мають стійкий і ситуативний характер мотивації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ, значно збільшиться порівняно з контрольними групами.

Отже, після експерименту кількість осіб, які мають стійкий і ситуативний характер мотивації професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи ЗНЗ, в експериментальних групах виявлено значно більше, ніж на констатувальному етапі педагогічного експерименту.

Навчальне видання

Бібліотека журналу «Управління школою»

*РИБАЛКО Людмила Сергіївна,
ЧЕРНОВОЛ-ТКАЧЕНКО Раїса Іванівна,
КУЦЕНКО Тетяна Володимирівна*

**АКМЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У СИСТЕМІ
МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ :
КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ**

Головний редактор *В.В.Григораш*, технічний редактор *О. В. Лебедева*

Підписано до друку 13.07.2017. Формат 60×90/16. Папір газетн.
Гарнітура Шкільна. Ум. друк. арк. 8. Замовлення №17-07/17-04.

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК».
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел. +38(057)703-12-21
www.triada-pack.com, email: sale@triada.kharkov.ua

ТОВ «Видавнича група “Основа”». Свідоцтво КВ №11452-325Р від 07.07.2006 р.
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66.
Тел. (057) 731-96-32. E-mail: office@osnova.com.ua